

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง
อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

โดย บัญญัติ สาลี และคณะ

ตุลาคม 2551

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้าน
บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

รายชื่อหัวหน้าโครงการและทีมวิจัย

1. นายบัญญัติ สาลี หัวหน้าโครงการ
2. นายธนาพันธ์ ตรงดี
3. นายบรรหาญ สุชี
4. นายดำเนิน เนื่องวรรณะ
5. นายเลิศศักดิ์ คำปลิว
6. นายสังคม ไชยสงเมือง
7. นายทศพร ภูผาธรรม
8. นายไพฑูรย์ บุตรราช
9. นายสุบั่น ชุมอภัย
10. นางทองปัก สุบิน
11. นายนคร จันทรเปล่ง
12. นางสมบูรณ์ จันทรเปล่ง
13. นางวรางคณา อุ่นอุดม
14. นางเนรัญชรา โตสุพันธ์

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

กิตติกรรมประกาศ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้เห็นความสำคัญต่อความเป็นท้องถิ่น สนับสนุนงบประมาณเพื่อให้เกิดงานวิจัยนี้ขึ้นมา, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา ผู้ประสานงานงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมฝ่ายนักวิชาการมหาสารคาม และทีมงาน เช่น สิทธิ, หมาย, เป็นต้น ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ให้กำลังใจ และสนับสนุน โครงการหนุนเสริมมา, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้สนับสนุนอนุญาตให้ทำงานวิจัย และอุปถัมภ์ทั้งอุปกรณ์และสถานที่ต่าง ๆ ในการคิดประสานงานและประชุม, อาจารย์ทม เกตุวงศา ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานมหาวิทยาฬยมหาสารคามได้อุปถัมภ์และสนับสนุนสถานที่ต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรมย่อยและทดลองปฏิบัติการงานวิจัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ได้สนับสนุนและช่วยเหลือเกี่ยวกับการเขียนแผนผังชุมชนและภาพวาดฉายจนสามารถใช้เป็นสื่อการสอนและหนังสือประจำหมู่บ้าน, โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคมได้อนุญาตให้คณาจารย์และนักเรียนมาร่วมวิจัยอย่างเต็มที่, อาจารย์และนักเรียนโรงเรียนท่าขอนยาง ได้สนับสนุนกิจกรรมงานวิจัยเป็นอย่างดี, ผู้ใหญ่บ้านท่าขอนยางทั้ง 5 หมู่ กำนัน สมาชิกเทศบาล และหน่วยงานอื่น ๆ ในหมู่บ้านท่าขอนยาง ให้ความสำคัญต่องานวิจัยเป็นอย่างดี, ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของผลงานแห่งความสำเร็จในครั้งนี้ ได้ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนและร่วมมือร่วมใจทำกิจกรรมต่าง ๆ จนทำให้การฟื้นฟูความเป็นอยู่ดั้งเดิมให้ปรากฏช่วยกันสร้างแนวทางแห่งการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ ถือว่าเป็นพลังประชาชนที่แท้จริง

ทั้งหมดที่กล่าวมา คือผู้มีอุปการคุณในงานวิจัยครั้งนี้ ขอให้ที่หน่วยงานทุกท่านดังกล่าวมาข้างต้นนี้จึงดำเนินความดีและยึดมั่นเพื่อการพัฒนาชุมชนเสมือนเกลือรักษาไว้ซึ่งความเค็ม ไม่มีวันเสื่อมคลาย ทีมงานวิจัยของมอบความดีที่เกิดขึ้นเพราะผลงานการวิจัย และสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยผลงานการวิจัย ให้เป็นผลงานของทุกหน่วยงานและทุกท่านที่มีอุปการคุณ

ทีมวิจัย

รหัสโครงการ : RDG50E0015
โครงการ : การฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และ
การเล่นพื้นบ้านญ้อ บ้านท่าขอนยาง
หัวหน้าโครงการ: บัญญัติ สาลี
ระยะเวลาโครงการ : มีนาคม 2550 – กรกฎาคม 2551

โครงการ “การฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการเล่นพื้นบ้านญ้อ บ้านท่าขอนยาง” มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการเล่นพื้นบ้านญ้อ บ้านท่าขอนยาง งานวิจัยนี้ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research) โดยมีวิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านท่าขอนยาง ในการรวบรวม คัดสรร สะท้อนปัญหา แก้ปัญหา และสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนด้วยตนเอง ผู้ร่วมวิจัยประกอบด้วยอาจารย์และนิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม คณาจารย์และนักเรียนโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม และโรงเรียนบ้านท่าขอนยาง และทีมชาวบ้านท่าขอนยางทั้ง 5 หมู่บ้าน

กระบวนการวิจัยในครั้งนี้ เริ่มต้นด้วยการร่วมกันค้นหาปัญหาที่สำคัญเพื่อตั้งเป็นโจทย์วิจัย ค้นหาผู้สนใจร่วมเป็นทีมวิจัย ร่วมกันสะท้อนปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้ชุมชนรับรู้ และร่วมกับชาวบ้านทั้ง 5 หมู่บ้านเก็บรวบรวมข้อมูล ชำระตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการเล่นพื้นบ้าน

การศึกษาพบว่า ชาวญ้อ บ้านท่าขอนยาง มีภาษา ตำนาน และการเล่น ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง นอกจากนี้ยังมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชาติไทยอีกด้วย ปัญหาที่ทีมวิจัยพบ ได้แก่ ปรากฏการณ์แห่งความเสื่อมสูญทั้งทางด้านภาษาญ้อ และวัฒนธรรมชาวญ้อ ซึ่งรวมถึงความทรงจำดั้งเดิมที่เคยมีสืบทอดต่อ ๆ กันมา ทีมวิจัยจึงสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมวิจัยเอง กับชาวบ้านต่าง โดยนำโครงการต่าง ๆ มาสนับสนุนในระหว่างการศึกษาวิจัย เช่น โครงการปลูกสำนึกรักษ์ญ้อ โครงการทดลองเล่าขานตำนานญ้อ และโครงการสืบทอดการเล่นพื้นบ้านญ้อ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านท่าขอนยางเกิดการสำนึกถึงวัฒนธรรมดั้งเดิม เริ่มมีการเล่าขานตำนาน ชำระประวัติศาสตร์ญ้อ และค้นหาแนวทางในการสืบทอดวัฒนธรรมญ้อ

ผลการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ 1. เกิดกระบวนการสร้างความสำนึกในภาษาและวัฒนธรรม
ของชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง 2. เกิดกระบวนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์โดยชุมชนมีส่วนร่วม 3. เกิด
กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งจากข้อมูลที่เป็นเอกสารและข้อมูลภาพสนาม และเกิดการผลักดันให้
เกิดการเรียนรู้ในโรงเรียนในพื้นที่บริการ โดยได้สร้างหลักสูตรญ้อสอนในโรงเรียน 4. เกิด
กระบวนการร่วมสร้างฐานข้อมูลชุมชนญ้อขึ้นทั้งที่เป็นฐานข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและข้อมูล
กระบวนการปฏิบัติการวิจัย

คำสำคัญ : ภาษาญ้อ, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, ท่าขอนยาง, ดำน่าน, การละเล่นพื้นบ้าน, การอนุรักษ์,
การฟื้นฟู,

Revival and conserve language, legend, local history and local play of Yo at Banthakhonyang

Abstract

The purpose of “revival and conserve language, legend, local history and local play of Yo at Banthakhonyang” is to revive and conserve language legend local history and local play of Yo people and Banthakhonyang. This research used participatory action research method (PAR), namely, creating strategies of sharing knowledge with those people. In this cooperation, it will reveal the problems and solve them, also to transfer by themselves. Those who evolve in this research are professor and students of Mahasarakham University, teachers and students of Thakhonyang Phithyakhom and Banthakhonyang School and group of people from 5 villages.

This analysis begins searching the main problems which is hypothesis of this research. To find those who are interested in this research to work as team and show the problems to local people, collect data from 5 villages to reveal the legend, local history and local play of them.

This study found that: Yo people of banthakhonyang have language, legend, and play which is their identity. Besides, they have local history that related to Thai culture also.

The problem the team researchers found is the declining of using language and culture of Yo including memory of history. The team researchers make strategy of sharing knowledge between team and local people that they have many projects to support the analysis period such as motivating of conserving Yo, examining the project of legend talk and project of transferring local play.

The result of the research is in the following. 1- Process of creation to appreciate on their language and their culture. 2- Process of Revival and conserve by sharing people in community. 3- Process of sharing knowledge with those people and Local schools provide foundation of Yo language and culture. 4- Process of creation both of Knowledge based as well as community based and action research based.

Key words: Local History, Yo, Thakhonyang, Yo’s Legend, Yo’s Play, Revival, Conserve.

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย	1
คำถามหลัก	3
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	3
ระเบียบวิธีวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
วิธีดำเนินการ	5
ประโยชน์ที่ได้รับในการวิจัย	6
บทที่ 2 ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย	
- แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม	7
- แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์	18
- แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม	20
ทบทวนเอกสาร	
- เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ และตำนานกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ	21
- เอกสารเกี่ยวกับตำนานท่าขอนยาง	23
- เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาษาญ้อ	25
บทที่ 3 ข้อมูลพื้นที่ศึกษา	
สภาพทางกายภาพ	33
ประวัติศาสตร์บ้านท่าขอนยาง	41
ภาษาญ้อ	43
วัฒนธรรมญ้อ	48
บทที่ 4 กระบวนการกระบวนการและวิธีปฏิบัติการ	
การค้นห การกำหนดโจทย์	68
กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพทีม	73
กระบวนการศึกษาข้อมูล	85

ปฏิบัติการ	102
บทที่ 5 ผลการศึกษา	
การค้นหาโจทย์วิจัย	112
การสร้างทีมวิจัย	116
กิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาข้อมูล	117
ปฏิบัติการวิจัย	128
ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการวิจัย	133
บทที่ 6 บทเรียนจากโครงการ	
บทเรียนจากการค้นหาโจทย์วิจัย	136
บทเรียนในการหาทีมวิจัย	137
บทเรียนจากการศึกษาข้อมูล	138
บทเรียนที่เกิดขึ้นจากปฏิบัติการวิจัย	139
สรุปบทเรียนที่ได้จากการวิจัย	140
บทที่ 7 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	142
อภิปรายผล	144
ข้อเสนอแนะ	149
บรรณานุกรม	150
ภาคผนวก	152

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ศิลปจารึกพบที่วัดมหาผล บ้านท่าขอนยาง	27
ภาพที่ 2 จารึกฐานพระพุทธรูปวัดมหาผล	28
ภาพที่ 3 ป้ายแสดงหมู่บ้านท่าขอนยาง	33
ภาพที่ 4 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ดินที่ตั้งและสภาพแวดล้อมหมู่บ้านท่าขอนยาง	35
ภาพที่ 5 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่แสดงหมู่บ้านท่าขอนยาง	36
ภาพที่ 6 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงส่วนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านท่าขอนยางและ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	36
ภาพที่ 7 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการเชื่อมต่อระหว่างเทศบาลเมืองมหาสารคาม กับหมู่บ้านท่าขอนยาง และมหาวิทยาลัย	37
ภาพที่ 8 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงกายภาพทางสังคมของหมู่บ้านท่าขอนยาง	37
ภาพที่ 9 ศาลปู่ตาบ้านท่าขอนยาง	63
ภาพที่ 10 เครื่องเซ่นไหว้	64
ภาพที่ 11 เครื่องครัวของชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง	65
ภาพที่ 12 สภาพครัวพื้นบ้านชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง	65
ภาพที่ 13 ยุงเก็บข้าวเปลือกชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง	66
ภาพที่ 14 ที่เก็บน้ำดื่มชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง	66
ภาพที่ 15 เครื่องมือดักนกชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง	67
ภาพที่ 16 การจัดเวทีจ๊ักคน หรือแสวงหาทีมวิจัยและสร้างเครือข่าย	76
ภาพที่ 17 เวทีแบ่งหน้าที่ภาระงานประจำโครงการวิจัย	77
ภาพที่ 18 การรับสมัครและคัดเลือกนักเรียนเข้าร่วมโครงการ	79
ภาพที่ 19 วิทยากรในโครงการรักษ์ท้องถิ่น	79
ภาพที่ 20 ภาคปฏิบัติกรในโครงการรักษ์ท้องถิ่น	80
ภาพที่ 21 นิสิตผู้ประสานงานและนักเรียนผู้เข้าร่วมโครงการฯ	80
ภาพที่ 22 วัตถุที่ได้เป็นรูปธรรมในโครงการ	81
ภาพที่ 23 ความสามัคคีและความสำนึกถึงท้องถิ่นเป็นนามธรรมที่ได้	81
ภาพที่ 24 จัดกิจกรรมอบรมเสริมความรู้การเก็บข้อมูลชุมชนและแผนที่ชุมชน	82

ภาพที่ 25 จัดกิจกรรมอบรมเสริมความรู้การเก็บข้อมูลชุมชนและแผนที่ชุมชน	83
ภาพที่ 26 จัดกิจกรรมอบรมเสริมความรู้การเก็บข้อมูลชุมชนและแผนที่ชุมชน	83
ภาพที่ 27 จัดกิจกรรมอบรมเสริมความรู้การเก็บข้อมูลชุมชนและแผนที่ชุมชน	84
ภาพที่ 28 ภาพแสดงการนำเสนอแผนที่ร่วมกันฝึกเขียน	84
ภาพที่ 29 การวางแผนการเป็นรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรม	88
ภาพที่ 30 การวางแผนการเป็นรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรม	88
ภาพที่ 31 การเขียนแผนที่ทางวัฒนธรรมชุมชน	89
ภาพที่ 32 รายละเอียดแผนที่ทางวัฒนธรรม	89
ภาพที่ 33 การประชุมทีมวิจัยเพื่อถอดบทเรียนในการทำงาน	90
ภาพที่ 34 การเก็บข้อมูลเชิงลึกตามประเด็นที่ต้องการศึกษา	91
ภาพที่ 35 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดทางภาษาญ้อ	93
ภาพที่ 36 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดทางภาษาญ้อ	93
ภาพที่ 37 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดทางด้านการละเล่นพื้นบ้าน	94
ภาพที่ 38 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดทางด้านการละเล่นพื้นบ้าน	94
ภาพที่ 39 ภาพถ่ายผู้ร่วมกิจกรรมในการทดลองการสืบทอดภาษาและการละเล่นพื้นบ้าน	95
ภาพที่ 40 ทีมภูมิปัญญาท้องถิ่นญ้อบ้านท่าขอนยางด้านการละเล่นพื้นบ้าน	96
ภาพที่ 41 การทดลองและการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านการละเล่นพื้นบ้านของเยาวชน	96
ภาพที่ 42 การทดลองและการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านการละเล่นพื้นบ้านของเยาวชน	97
ภาพที่ 43 ทีมวิจัยหลักญ้อบ้านท่าขอนยางผู้ดำเนินการจัดเวที	98
ภาพที่ 44 ทีมวิจัยและทีมภูมิปัญญาญ้อที่เข้าร่วมในการจัดเวทีครั้งนี้	99
ภาพที่ 45 ฐานการละเล่นพื้นบ้านญ้อ	100
ภาพที่ 46 ฐานภาษาญ้อ	100
ภาพที่ 47 ฐานประวัติศาสตร์และตำนานญ้อ	101
ภาพที่ 48 การสาธิตการละเล่นญ้อ	101
ภาพที่ 49 การทำเรือไฟภูมิปัญญาญ้อดั้งเดิม	104
ภาพที่ 50 การตกแต่งเรือไฟดั้งเดิมเพื่อร่วมขบวนแห่	104
ภาพที่ 50 การตกแต่งเรือไฟดั้งเดิมเพื่อร่วมขบวนแห่	105
ภาพที่ 52 ขบวนแห่เกี่ยวกับญ้อ	105

ภาพที่ 53 แสดงการจัดกิจกรรมการแข่งขันการวาดภาพวัฒนธรรมญ้อ	107
ภาพที่ 54 แสดงการจัดนิทรรศการนำเสนอข้อมูลวิจัยต่อสาธารณชน	108
ภาพที่ 55 แสดงกิจกรรมการปิดโครงการ โดยนำชุมชน ฝ่ายการปกครองนักวิชาการ และ ประชาชนเข้าร่วม	109
ภาพที่ 56 แสดงการปิดโครงการวิจัยในกิจกรรมโฮมเจือชาวญ้อ สานต่อวัฒนธรรมท่าขนอยาง	109
ภาพที่ 53 ภาพแสดงพลวัตที่เกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ ในชุมชนญ้อบ้านท่าขนอยาง	113
ภาพที่ 54 หนังสือประจำหมู่บ้าน	135

สารบัญแผนผัง

	หน้า
แผนผังที่ 1 แสดงกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย	68
แผนผังที่ 2 แสดงการสร้างทีมวิจัยและการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย	73
แผนผังที่ 3 แสดงกระบวนการศึกษาข้อมูล	85
แผนผังที่ 4 แสดงปฏิบัติการฟื้นฟูและการอนุรักษ์	102
แผนผังที่ 5 สรุปกระบวนการวิจัย	111
แผนผังที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการพื้นฐานกับปัจจัยต่าง ๆ	113
แผนผังที่ 7 แสดงความสัมพันธ์ของกระบวนการในการทำวิจัย	145
แผนผังที่ 8 แสดงการเปลี่ยนแปลงความร่วมมือกันในการวิจัย	146
แผนผังที่ 9 แสดงการเปรียบเทียบงานวิจัย	147

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย	1
คำถามหลัก	3
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	3
ระเบียบวิธีวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
วิธีดำเนินการ	5
ประโยชน์ที่ได้รับในการวิจัย	6
บทที่ 2 ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย	
-แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม	7
-แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์	18
-แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม	20
ทบทวนเอกสาร	
-เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ และตำนานกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ	21
-เอกสารเกี่ยวกับตำนานท่าขอนยาง	23
-เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาษาญ้อ	25
บทที่ 3 ข้อมูลพื้นที่ศึกษา	
สภาพทางกายภาพ	33
ประวัติศาสตร์บ้านท่าขอนยาง	41
ภาษาญ้อ	43
วัฒนธรรมญ้อ	48
บทที่ 4 กระบวนการและวิธีปฏิบัติการ	
การค้นหา การกำหนดโจทย์	68
กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศัถยทีม	73
กระบวนการศึกษาข้อมูล	85
ปฏิบัติการ	102

บทที่ 5 ผลการศึกษา

การค้นหาโจทย์วิจัย	112
การสร้างทีมวิจัย	116
กิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาข้อมูล	117
ปฏิบัติการวิจัย	128
ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการวิจัย	133

บทที่ 6 บทเรียนจากโครงการ

บทเรียนจากการค้นหาโจทย์วิจัย	136
บทเรียนในการหาทีมวิจัย	137
บทเรียนจากการศึกษาข้อมูล	138
บทเรียนที่เกิดขึ้นจากปฏิบัติการวิจัย	139
สรุปบทเรียนที่ได้จากการวิจัย	140

บทที่ 7 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย	142
อภิปรายผล	144
ข้อเสนอแนะ	149

บรรณานุกรม	150
-------------------	-----

ภาคผนวก	152
----------------	-----

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

“ฮู้อู” เป็นชื่อเรียกชนชาวไตกลุ่มหนึ่งซึ่งมีถิ่นฐานตั้งอยู่ที่เมืองหงสาตอนเหนือประเทศลาวติดกับจีน ในปี 2351 ได้อพยพลงมาตามแม่น้ำโขงมาตั้งอยู่ที่เมืองไชยบุรี และอพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณประเทศไทยในปี (สุรจิตต์ จันทรสาขา, 2532 : 217) แต่ก็มีนักวิชาการได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดของชาวฮู้อูไว้หลายคนและแตกต่างกันไป เช่น

เจมส์ อาร์ เซอร์เบอร์เลน ให้ความเห็นว่า ชาวฮู้อูเมืองนครพนมมีถิ่นฐานดั้งเดิมที่เมือง thon Hao เวียดนามเหนือ น่าจะอยู่ที่เมืองไทหวา เมืองเง่ฮั่น เมืองหัวพันทางใต้ (นันทพร นิลจินดา, 2532 : 23)

สุรัตน์ วรจักรรัตน์ กล่าวถึงการเคลื่อนย้ายของชาวฮู้อูที่ปรากฏในเอกสารจดหมายเหตุ ร. 3 จศ. 1300 ว่า เมื่อครั้งที่แม่ทัพไทย พระสุนทรราชวงศา พระยาประเทศธานี ได้นำตัวท้าวคำกั๊ด เจ้าเมืองคำเกิด เพี้ยไชยสงคราม เพี้ยวงศ์ปัญญา และเพี้ยเมืองขวา เมืองคำม่วน พร้อมท้าวเพี้ยเมืองต่าง ๆ ลงไปเฝ้ารัชกาลที่ 3 กรุงเทพฯ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ครัวคำกั๊ด เมืองคำเกิด พันเศษ ตั้งอยู่ที่บ้านท่าขอนยาง (บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม) ครัวเมืองขวา เมืองคำม่วน สี่ร้อยเศษตั้งอยู่ที่เมืองแซงบาดาน (บ้านแซงบาดาน อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์) ต่อมาได้เกลี้ยกล่อมผู้คนจากเมืองคำม่วน เมืองคำเกิด ให้อพยพมาอยู่ในเขตไทยมากขึ้น และโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งอยู่ที่ไชยบุรี 133 เมืองท่าอุเทน 30 โดยให้เกลี้ยกล่อมตามสมควรใจ (สุรัตน์ วรจักรรัตน์, 2532 : 410)

ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างความคิดเห็นของนักวิชาการที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชาวฮู้อูในประเทศไทย ทั้งหมดนี้จึงเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งของชาวฮู้อูที่มีกระจายอยู่ตามจังหวัดในประเทศไทยรวมถึง 12 จังหวัด ได้แก่ หนองคาย อุดรธานี สกลนคร นครพนม ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มุกดาหาร มหาสารคาม ร้อยเอ็ด นครสวรรค์ สระบุรี และปราจีนบุรี (แผนที่ภาษาในประเทศไทย สถาบันภาษาอังกฤษ ทบวงมหาวิทยาลัย, 2520)

การย้ายถิ่นฐานของชาวฮู้อูมีสาเหตุสำคัญ 2 สาเหตุ คือ 1. การถูกกวาดต้อนจากฝ่ายปกครองบ้านเมืองในสมัยนั้น และ 2. การย้ายถิ่นฐานเพื่อทำมาหากินในที่อุดมสมบูรณ์ ชาวฮู้อูจึงมีการย้ายถิ่นฐานกระจายกันอยู่มากหลายในจังหวัดต่าง ๆ ทั้งจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและจังหวัดในภาคตะวันออกบางจังหวัด

ชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีหลักฐานตามที่ได้ยกกล่าวไว้ในตอนต้นว่า อพยพมาจากเมืองคำเกิด ตั้งแต่สมัย ร. 3 เป็นต้นมา และตั้งถิ่นฐานที่บ้านท่าขอนยางมาโดยตลอด นอกจากนี้ยังมีชาวญ้อซึ่งอพยพมากระจ่ายกันตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้านรอบใกล้เคียงอีกหลายหมู่บ้าน สิ่งที่มาจากการย้ายถิ่นฐานของชาวญ้อก็คือ ภาษาและวัฒนธรรม

ในสมัยหนึ่งประเทศไทยได้มีกระบวนการทวิลักษณ์เกิดขึ้นสำหรับชนกลุ่มน้อยและชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่ต้องการให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ประเทศไทยเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมไทยกลาง โดยมีการเผยแพร่โดยกระทรวงศึกษาธิการและวัฒนธรรมเป็นหลัก จึงทำให้ประชาชนชาติอื่น ๆ ต้องใช้ภาษาและวัฒนธรรมไทยกลางควบคู่กับวัฒนธรรมของตนเอง

หลังจากที่ชาวญ้อใช้ภาษาและวัฒนธรรมไทยควบคู่ไปกับวัฒนธรรมญ้อซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิม ผสมกับความเปลี่ยนแปลงสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นก็คือ ภาษาและวัฒนธรรมญ้อเริ่มหายไปทีละน้อยของตนเอง การเปลี่ยนผ่านสังคมจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง เริ่มไม่ได้คำนึงถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านภาษาและวัฒนธรรมของตนเอง ชาวญ้อต้องยอมรับเอาวัฒนธรรมใหม่ ๆ มาใช้กับกลุ่ม ทำให้รุ่นหลังไม่อาจพูดภาษาญ้อที่พ่อแม่เคยสื่อสารกันในอดีต วัฒนธรรมญ้อเก่า ก็ถูกปรับเปลี่ยนไป รุ่นหลังก็ไม่สามารถสืบทอดวัฒนธรรมจากพ่อแม่ได้

การเปลี่ยนแปลงสังคมในยุคโลกาภิวัตน์นี้ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นกับชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง โดยเฉพาะสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชาวญ้อเอง ได้แก่ ภาษา, ตำนาน, ประวัติศาสตร์ และการละเล่นพื้นบ้านดั้งเดิมของญ้อ ทั้งนี้สาเหตุอาจไม่ใช่เป็นเพียงเพราะกระแสโลกาภิวัตน์ และความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ เท่านั้น ยังมีปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากญ้อเองด้วย ดังนี้

ตำนานและความเชื่อ เกี่ยวกับสถานที่สำคัญและที่เคารพในหมู่บ้านท่าขอนยางยังมีความขัดแย้งในเนื้อหาสาระ ชาวบ้านหลายกลุ่มเห็นพ้องกันในการรวบรวม คัดสรร และชำระตำนาน ความเชื่อท้องถิ่นและวรรณกรรมต่าง ๆ ให้เป็นไปในทางเดียวกัน เพื่อเป็นข้อมูลหลักในการถ่ายทอดอนุชนรุ่นหลัง

ประวัติศาสตร์ชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง มีปัญหาทางด้านข้อมูลที่เป็นหลักฐานทั้งทางเอกสาร โบราณ วัตถุโบราณ และการบอกเล่าต่อกันมา ชาวบ้านท่าขอนยางจึงเห็นพ้องกันเพื่อชำระประวัติศาสตร์ญ้อท่าขอนยาง ให้มีข้อมูลในทางเดียวกัน และต้องการข้อมูลหลักเพื่อถ่ายทอดให้รุ่นหลังได้สืบทอดประวัติศาสตร์ของตนเอง

การเล่นพื้นบ้านชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง การเล่นพื้นบ้านหลายอย่างไม่มีให้เห็นในปัจจุบัน และไม่มีการเล่นต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น ชาวบ้านญ้อท่าขอนยางเห็นพ้องกันเพื่อการศึกษาลักษณะการเล่น วิธีการเล่น สถานที่ และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเล่นทุกอย่าง แล้วให้อุณหภูมิได้สืบสานต่อไปเพื่อเป็นเอกลักษณ์ของญ้อต่อไปในอนาคต

ภาษาญ้อ ชาวบ้านเห็นพ้องกันเพื่อการเล่นทอดภาษาจากรุ่นพ่อแม่สู่ลูก และหลายต่อไปโดยวิธีการต่าง ๆ ที่คณะชาวบ้านได้คิดกิจกรรมเพื่อการเล่นภาษาเอกลักษณ์ของตนเอง

ข้อมูลทั้งหมดนี้ถึงแม้จะมีการศึกษาอย่างมากหลายทั้งงานวิจัยทั่วไปและวิทยานิพนธ์ของนิสิตนักศึกษาทุกระดับชั้น แต่ข้อมูลเหล่านั้นไม่ได้ถึงมือชาวญ้อเลย และไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดการสำนึกเพื่อจะอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองเลย ในขณะที่วัฒนธรรมญ้อท่าขอนยางเริ่มสูญหายไปทีละน้อย ๆ สภาพในปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่าเป็นความวิกฤต

ด้วยเหตุนี้ทำให้ ทีมวิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเชิงพื้นที่อนุรักษ์เอกลักษณ์ท้องถิ่นด้านภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการเล่นพื้นบ้านญ้อ โดยเลือกพื้นที่ศึกษาชาวญ้อ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อเป็นประโยชน์แก่การอนุรักษ์วัฒนธรรมญ้อและเป็นฐานข้อมูลสำหรับผู้ที่จะศึกษาต่อไป

คำถามหลักในการวิจัย

1. ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการเล่นพื้นบ้านชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง ในสภาวะปัจจุบันมีรายละเอียดอย่างไร?
2. ชุมชนและสถานศึกษาจะมีส่วนร่วมในการสร้างกระบวนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการเล่นพื้นบ้านชาวญ้อได้อย่างไร?

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อรวบรวม คัดสรร และชำระตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการเล่นพื้นบ้านชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง
2. เพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการเล่นพื้นบ้าน
3. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนเป็นผู้ร่วมกันคิด สร้าง แก้ปัญหา และสืบทอดเอง
4. เพื่อเป็นฐานข้อมูลด้านภาษาและวัฒนธรรมญ้อสำหรับผู้ศึกษาวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยให้ประชาชนกับนักวิจัยมีปฏิสัมพันธ์กันและมีส่วนร่วมในงานวิจัยนี้ นำเสนองานวิจัยในเชิงพรรณนา มีระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมา วิถีชีวิต ภาษา และวัฒนธรรมของชาวญ้อ

2. รวบรวม คัดสรร ดำเนิน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อบ้านท่าขอนยางทั้ง 5 หมู่บ้าน แล้วร่วมกันชำระข้อมูลที่ถูกตัดทิ้งเพื่อคัดเป็นข้อมูลหลักในการร่วมกิจกรรมฟื้นฟูและอนุรักษ์

3. กำหนดกิจกรรมการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยให้ชาวบ้านมีส่วนในการกำหนด ในกรอบดังต่อไปนี้

- ภาษาญ้อ
- ดำเนิน
- ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- การละเล่นพื้นบ้าน
- ร่วมศึกษาแนวทางการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ดำเนิน ประวัติศาสตร์ และการละเล่นพื้นบ้านญ้อดั้งเดิม
- ปฏิบัติการฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ดำเนิน ประวัติศาสตร์ และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ
- แนวทางประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ องค์กรอิสระ และภาคเอกชน

4. เก็บรวบรวมข้อมูลภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมญ้อ ทั้งที่เป็นข้อมูลหลัก และเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวทางในการอนุรักษ์

5. สรุป และรายงานการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตพื้นที่ ได้แก่ บ้านท่าขอนยาง ทั้ง 5 หมู่บ้าน ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

2. ประชากรกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่

1) ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางทั้งหมด

2) ชาวบ้านท่าขอนยางกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ จำนวน 100 คน โดยใช้วิธีเลือกแบบสุ่ม
ตัวอย่าง

3) นักเรียนโรงเรียนบ้านท่าขอนยาง, โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม และนิสิต
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

2. ขอบเขตเนื้อหา ได้แก่

1) ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์วิทยา ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
และการละเล่นพื้นบ้านญ้อท่าขอนยาง

2) กระบวนการฟื้นฟู อนุรักษ์ ส่งเสริม และสืบทอดภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์
ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อท่าขอนยาง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชุมทีมวิจัย, ที่ปรึกษาทีมวิจัย
2. ประชุมชี้แจงโครงการกับกลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
3. การอบรมทักษะการใช้เครื่องมือ วิธีการในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน
4. เก็บรวบรวมข้อมูล

1) สัมภาษณ์ผู้รู้ ปราชญ์พื้นบ้าน ด้านภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และ
การละเล่นพื้นบ้านทั้ง 5 หมู่บ้าน

2) จัดเวทีเสวนาด้านภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่น
พื้นบ้านทั้ง 5 หมู่บ้าน

3) จัดเวทีสรุปข้อมูล

5. จัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล และค้นหารูปแบบแนวทางในการฟื้นฟูและอนุรักษ์
6. รายงานความก้าวหน้า
7. จัดเวทีวางแผนปฏิบัติการในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์
ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ ทั้ง 5 หมู่บ้าน
8. ปฏิบัติการฟื้นฟูและอนุรักษ์ด้านภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่น
พื้นบ้านทั้ง 5 หมู่บ้าน
9. นำเสนอรูปแบบการฟื้นฟูและอนุรักษ์ในแต่ละกลุ่มต่อชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
10. จัดนิทรรศการและเวทีนำเสนอรายงานฉบับสมบูรณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ฟื้นฟูและอนุรักษ์ด้านภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้าน ทั้ง 5 หมู่บ้าน

2. ได้กระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนผู้เป็นผู้สร้างเอง

3. เครือข่ายการศึกษาเชิงอนุรักษ์แก่ชาวผู้ไทอาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

4. ได้สร้างฐานข้อมูลด้านภาษาและวัฒนธรรมผู้ไทสำหรับผู้ศึกษาวิจัยในโอกาสต่อไป

บทที่ 2

ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยขอกำหนดการนำเสนอเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็น 2 ส่วน เพื่อเป็นประโยชน์ในการนำแนวคิดทฤษฎีและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไปร่วมศึกษาวิเคราะห์และอภิปรายผลในโอกาสต่อไป ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย
2. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

1. แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาเพื่อตอบคำถามทางด้านการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกแนวคิดทฤษฎีที่เป็นกรอบและทิศทางในการวิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ทีมวิจัยได้เก็บรวบรวมและสังเคราะห์ ผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดที่เหมาะสมและสอดคล้องที่จะตอบคำถามในการวิจัยครั้งนี้มากที่สุด ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยแบบมีส่วนร่วม ถือว่าเป็นงานวิจัยประเภทหนึ่งที่เน้นเรื่องการพัฒนาและการแก้ปัญหา มีผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับงานวิจัยประเภทนี้ไว้ ดังนี้

สุรางค์ จันทวนิช (2531 : 67) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการและเขียนหนังสือเรื่อง การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ให้ความเห็นไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่นำแนวคิดที่เกี่ยวกับการปฏิบัติการ (Action) และการมีส่วนร่วม (Participation) มาศึกษาวิเคราะห์ปัญหาหรือสถานการณ์หนึ่ง ๆ แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย

วิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัยหรือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางในการแก้ปัญหา กระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ ส่วนกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปในเชิงการวิภาษ (Dialectic) ซึ่งชาวบ้านจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตัวเอง และด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ ข้อมูลที่ได้จึงมีความ

ชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านตลอดจนนิสัยใจคอของชาวบ้าน สะท้อนความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา

กมล สุคประเสริฐ (2537 : 7) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นการวิจัยที่จัดกระทำโดยผู้ปฏิบัติการเพื่อนำผลการวิจัยมาใช้ในการแก้ไขปัญหาโดยทันที และต้องกระทำเป็นหมู่คณะร่วมกัน

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544 : 61-62) ได้กล่าวไว้ในวารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา (Journey of Development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งนี้กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระ และส่งเสริมคุณค่าของชีวิต และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของตน ทรัพยากรที่มีอยู่ อุปสรรคและปัญหาที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่

สรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมกันดำเนินกระบวนการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านและนักพัฒนา กับผู้วิจัยภายนอก เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพความจริงของสังคมนั้น และเพื่อให้เห็นภาพแห่งคุณลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เด่นชัด

พันธุ์ทิพย์ รามสูตร (2540 : 33-35) ได้อธิบายไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญที่ให้ความเคารพต่อภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ ซึ่งแตกต่างไปจากของนักวิชาการ โดยประกอบด้วย

1) ปรับปรุงความสามารถและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมยกระดับนักศึกษาและพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดการวิเคราะห์/สังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของตนเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์

2) ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน ตลอดจนมีการนำไปใช้อย่างเหมาะสม

3) สนใจปริทัศน์ของชาวบ้าน โดย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับประเด็นปัญหา

4) การปลดปล่อยแนวความคิดเพื่อให้ชาวบ้านแต่ละคนยากจนด้อยโอกาสสามารถมองความคิดเห็นของตนเองได้อย่างเสรี มองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง วิเคราะห์วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับงานวิจัยในแบบดั้งเดิมไว้ในหนังสือเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ (พันธุ์ทิพย์ รามสูตร, 2540 : 60-63)

ประเด็น	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
รูปแบบ	เป็นพิมพ์เขียวที่กำหนดให้	เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
อุดมการณ์/ปรัชญา	เน้นกลุ่มคนชั้นสูง	เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคมคนชายขอบ
จุดมุ่งหมาย	ไม่ผูกพัน ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัย	มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกันเพื่อสิทธิของมนุษย์
กรอบการวิจัย	กำหนดโดยนักวิจัยองค์กร	กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
จุดเน้น	วัตถุ เน้นการสร้างสิ่งของ	คน เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจและกำลังใจ
เป้าหมาย	กำหนดไว้ล่วงหน้า	ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของท้องถิ่นตามเงื่อนไขความเหมาะสม
ยุทธวิธี	เน้นการวางแผนที่อ้างว่าชาวบ้านไม่สามารถวางแผนเองได้	เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถในการเรียนรู้ของคน
วิธีการ	เข้มงวดรัดกุม เน้นหลักการวิจัยเชิงปริมาณ มองมิติชุมชนที่ศึกษาและใช้เทคโนโลยีหรือระเบียบวิธีการชั้นสูง	เรียบง่าย ใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัด มองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และใช้เทคโนโลยีชาวบ้าน
การวิเคราะห์สถานการณ์	เน้นการย่อส่วน (Reductionism)	การมององค์รวม (Holistic Approach)
รูปแบบการพัฒนา	ควบคุม ชี้นำและให้แรงจูงใจ เป็นวัตถุ เน้นการทำงานตาม	ปลดปล่อย สร้างกำลังอำนาจในการคิดและต่อรองให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมี

	แผนและส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพา	แรงจูงใจคือความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน และเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง
มองชาวบ้าน	เป็นผู้รับประโยชน์จากความสำเร็จของโครงการวิจัย	เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้ลงมือกระทำโครงการสำเร็จ และมีส่วนร่วม
ผลลัพธ์ (Output)	เน้นวัตถุที่เป็นผลิตผลของโครงการ เช่น รั้ว ถนน อาคาร เป็นต้น	ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของชุมชน เน้นการเรียนรู้ ความพอใจ ความหลากหลาย กำลังใจและแรงใจของประชาชน

ระเบียบวิธีของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

กิจกรรมของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทัศนะของกมล สุคประเสริฐ มีแตกต่างกันอยู่สองชุดซึ่งจำแนกได้ดังนี้ (กมล สุคประเสริฐ 2537 : 12)

1) กิจกรรมการวิจัยปฏิบัติการ หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ประสานงาน หรือผู้อำนวยการวิจัย เป็นกิจกรรมการแสวงหาความรู้ของนักวิจัยตามโครงการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนพื้นที่เป้าหมายของผู้วิจัยแต่ละคน โดยจุดมุ่งหมายที่สำคัญของนักวิจัยก็คือการสร้างรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพเป็นไปตามหลักการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ และสามารถที่จะเผยแพร่แก่สังคมได้ โดยรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิผลนั้น จะต้องเป็นรูปแบบที่สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการหรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน หรือเรียกว่า กิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการของชุมชน เป็นกิจกรรมที่เกิดจากความพยายามในการแก้ไขปัญหาชุมชนของนักวิจัยที่ปฏิบัติการร่วมกันกับชุมชน โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน หรือเป็นผู้อำนวยการวิจัย ซึ่งมีบทบาทหลักในการเป็นผู้ช่วยเหลือในกระบวนการวิจัยตั้งแต่แรกเริ่ม และค่อย ๆ ลดการช่วยเหลือลง และหวังว่าเมื่อดำเนินการวิจัยไปจนสิ้นสุดโครงการแล้ว ประชาชนจะมีความรู้จากการเรียนรู้ร่วมกัน และสร้างพลังที่พอเพียงกระทั่งสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้โดยลำพังอย่างมีประสิทธิภาพ

การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นวิธีการ (Means) สำคัญที่จัดว่าเป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่ง และเป็นสาระสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมรูปแบบ มีสังกัดประการใดนั้น การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (Allocation) และการใช้ประโยชน์ (Utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผน เพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึงซึ่งการพัฒนาให้คนจน ได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย (ทวีทองหงส์วัฒน์, 2527 : 2) และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในทางการจัดการบริการทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตน การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตน การจัดลำดับความสำคัญ การเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นโดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสนใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเอง โดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้โดยมิใช่การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก ตามนิยามที่กล่าวถึงนี้ การมีส่วนร่วมทางของประชาชน ในฐานะสมาชิกของสังคม ไม่ว่าจะเป็นในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรม ย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนเองเป็นของตัวเอง ในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากร ควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน โดยภาครัฐจะต้องกีดอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสในสังคมได้มีโอกาสในการแสดงความต้องการ แสวงหาทางเลือก หรือเสนอข้อเรียกร้อง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม และเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน คือ เป็นผู้กำหนดความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน และเป็นผู้ระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสนองตอบความจำเป็นพื้นฐานและบรรลุวัตถุประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

การมีส่วนร่วมต่อการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนานั้น อาจจำแนกได้เป็นมิติต่าง ๆ ดังนี้

1) **มิตีกรรรมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา** เป็นการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน วิเคราะห์ชุมชน ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนร่วมกัน และมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต สังคม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำและประกอบการพิจารณาวางแผนงานวิจัย

2) **มิตีกรรรมวางแผน** เป็นการวางแผนการพัฒนาหลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้ว และนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาปัญหา สาเหตุของปัญหาเรียบร้อยแล้ว ก็นำมาอภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันเพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ การกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้เพื่อการวิจัย

3) **มิตีกรรรมดำเนินการ** เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนา หรือเป็นขั้นตอนปฏิบัติการตามแผนการวิจัยที่ได้วางไว้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนด้านเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน รวมทั้งการเข้าร่วมในการบริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอกในกรณีที่มีความจำเป็น

4. **มิตีกรรรมรับผลประโยชน์** โดยประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดการแจกจ่ายผลประโยชน์จากกิจกรรมการวิจัยในชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย เสมอภาคกัน

5. **มิตีกรรรมติดตามประเมินผล** การดำเนินงานวิจัย และผลของการพัฒนาจากการดำเนินการไปแล้วว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดอย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้ทันที และนำข้อผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการดำเนินการต่อไป การเปิดให้ประชาชนหรือชาวบ้านที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าร่วมกระบวนการวิจัยนั้น นับได้ว่าเป็นคุณค่าโดยแท้ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งก่อให้เกิดรากฐานแห่งความยั่งยืนของการพัฒนา

ในด้านรูปแบบกระบวนการวิจัยการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ สามารถระบุได้ตามลำดับขั้นหรือกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้หลายขั้นตอน ซึ่งช่วยให้เห็นบทบาทหน้าที่ของผู้เข้าร่วมการวิจัยแต่ละฝ่ายได้อย่างชัดเจน และในทางปฏิบัติแล้ว ไพโรจน์ ชลารักษ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยไว้ในวารสารราชภัฏตะวันตก เรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า กระบวนการวิจัยต้องดำเนินไปโดยความร่วมมือกับทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนจบสิ้นกระบวนการ ดังต่อไปนี้ (ไพโรจน์ ชลารักษ์, 2548 : 20-21)

1) **ขั้นการศึกษาบริบท** ในขั้นนี้ นักวิจัยจะทำการกำหนดพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่จะทำการศึกษาวิจัยเพื่อทำประชาคม โดยมีนักพัฒนาประชาสัมพันธ์ชักชวนให้ชาวบ้านเข้าร่วม และชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย

2) **ขั้นกำหนดปัญหา** ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยสรุปคำถามหรือปัญหา รวมทั้งอธิบายเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการแก้ไขปัญหามาให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจตรงกัน ส่วนนักพัฒนาทำความเข้าใจประเด็นปัญหาละมองถึงผลของการวิจัยได้อย่างชัดเจน และครอบคลุมส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ และชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้ข้อมูล และแสดงความคิดเห็น/ความต้องการ ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว การวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพจริงที่เกิดขึ้นหรือสอดคล้องกับความต้องการพัฒนาที่ประสงค์ได้นั้น ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นการที่นักวิจัยจะต้องสร้างความสัมพันธ์ขั้นต้นกับประชาชนในชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการสร้างความตระหนักในบทบาทและความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ขั้นการกำหนดปัญหาร่วมกับชาวบ้านในชุมชน จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้วิจัยจะต้องดำเนินการให้เกิดผลอย่างแท้จริง ก่อนจะเริ่มดำเนินงานในขั้นตอนนี้

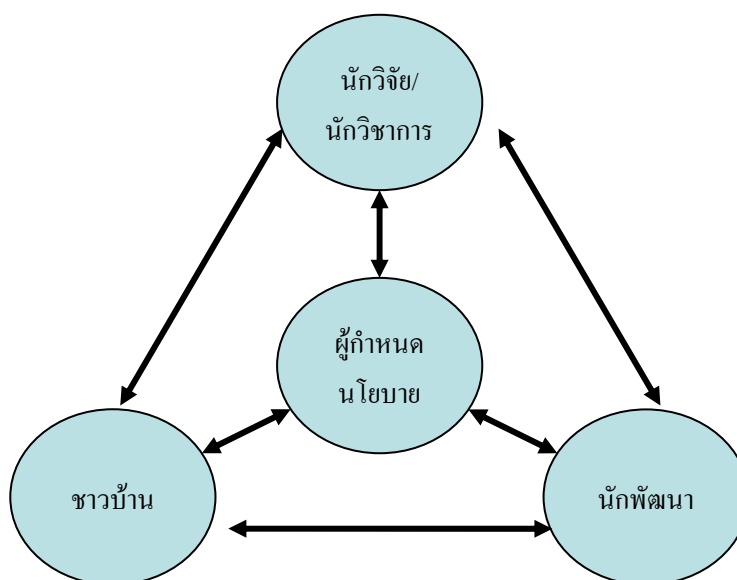
3) **ขั้นการวางแผนปฏิบัติงานวิจัย** ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจัดทำขั้นตอนการปฏิบัติงานวิจัย ให้ชัดเจน รวมทั้งระบุว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำวิจัยแต่ละฝ่ายจะมีส่วนร่วมอะไร และอย่างไร เมื่อใดบ้าง พร้อมทั้งแผนการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนวิธีการวิจัย ส่วนนักพัฒนาจะเข้าร่วมปฏิบัติการวิจัยโดยติดตามผลการดำเนินงานวิจัยทุกขั้นตอน และคอยตรวจสอบผลของการดำเนินงานว่ามีสิ่งใดที่ผิดพลาด หรือไม่เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมาย หรือมีสิ่งใดที่เกิดแทรกซ้อน ขึ้นมาหรือไม่ โดยชาวบ้านนั้น จะเข้ามีส่วนร่วมลงมือในการปฏิบัติงานวิจัยตามแผน และตรวจสอบผลว่าพึงพอใจหรือไม่

4) **ขั้นการติดตาม ตรวจสอบและปรับปรุง** รวมทั้งการแก้ไขระหว่างกระบวนการปฏิบัติงานวิจัย ในขั้นนี้ นักวิจัยที่ส่วนร่วมโดยการพิจารณาหาทางปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยข้อมูลจากทุกฝ่าย แล้วนำมาทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย โดยนักพัฒนาจะเข้ามีส่วนร่วมด้วยการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานวิจัยและประเมินว่า ผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่ เป็นต้น และประชาชนหรือชาวบ้านจะเข้าร่วมด้วยการรับรู้ถึงการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานตามที่นักวิจัยกำหนด รวมทั้งให้ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) ที่แสดงถึงความพึงพอใจและความสำเร็จของการดำเนินการวิจัย

5) **ขั้นการสรุปผลการวิจัย** ในขั้นตอนนี้ นักวิจัยจะทำการสรุปผลการวิจัย และเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัยออกเผยแพร่ นักพัฒนามีส่วนร่วมด้วยการรับทราบและตรวจสอบประเมินผลการวิจัยว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้าง โดยชาวบ้านเข้ามีส่วนร่วมด้วยการให้ข้อมูลย้อนกลับผลของการวิจัยว่าพึงพอใจและได้ผลตามที่คาดหวังไว้หรือไม่ และแสดงความคิดเห็นอื่นประกอบข้อมูลด้วยว่าเพราะเหตุใด

แผนภาพแสดงการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

(ปรับปรุงมาจากไพโรจน์ ชลารักษ์, 2548 : 20)

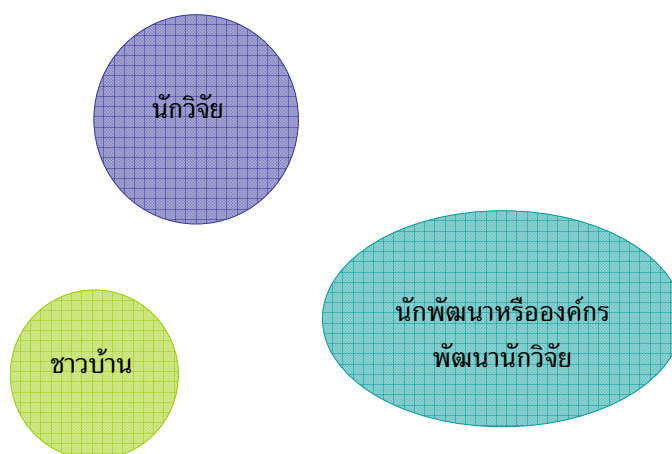
บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการผสมผสานความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยของนักวิจัย และวัตถุประสงค์ของนักวิจัยและนักพัฒนา ควบคู่ไปกับความต้องการความรู้และประสบการณ์ของผู้ถูกวิจัย ดังนั้นการดำเนินการและผลของการวิจัยจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย (สุรางค์ จันทวานิช, 2531 : 31) ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ มักจะประกอบไปด้วยบุคคล 3 ฝ่ายประกอบด้วย

1) **บุคคลเป้าหมาย** อาจเป็นผู้แทนของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย หรือชุมชนที่จะทำการศึกษา ซึ่งถือว่าคนในชุมชนหรือกลุ่มนั้น ซึ่งเป็นผู้ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับตนเองดีที่สุด

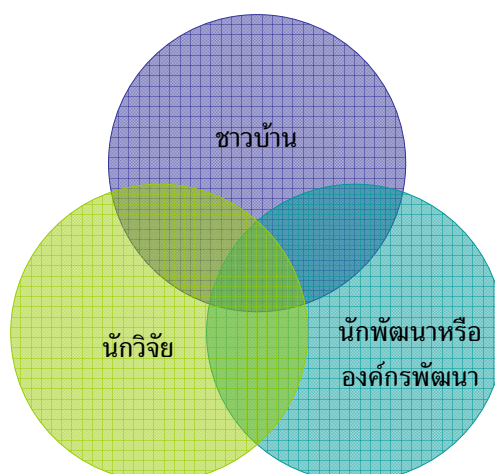
2) **นักวิจัย** เป็นผู้แทนของนักวิชาการที่มีความสนใจในการวิจัยและพัฒนา ซึ่งเป็นคนนอก นักวิจัยนี้ เป็นฝ่ายผู้รู้และเชี่ยวชาญเรื่องแนวความคิด ทฤษฎีและระเบียบวิธีการวิจัย

3) **นักพัฒนา** เป็นกลุ่มผู้มีความรู้และมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนา ซึ่งมักจะเป็นผู้แทนของฝ่ายรัฐบาลหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งแม้ว่าเป็นคนนอก แต่นับว่าเป็นบุคคลที่ค่อนข้างจะใกล้ชิดกับบุคคลเป้าหมายของการพัฒนาหรือบุคคลกลุ่มแรกมากที่สุด ซึ่งบางครั้งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยและนักพัฒนาอาจเป็นบุคคลเดียวกันก็ได้

แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน นักวิจัย นักพัฒนาหรือเอกชนก่อนและหลัง
การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(ปรับปรุงมาจากสุภางค์ จันทวานิช, 2531 : 31)

ก่อนทำ PAR

หลังทำ

จากแผนภาพดังกล่าวข้างต้น วงกลมแต่ละวง คือ โลกทัศน์หรือวิธีการมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ซึ่งวิธีการมองนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามกรอบแนวความคิดที่แต่ละบุคคลยึดถือ ซึ่งภายหลังจากที่มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว บุคคลทั้งสามกลุ่ม ซึ่ง

ประกอบด้วยนักวิจัย ชาวบ้านหรือบุคคลกลุ่มเป้าหมายและนักพัฒนา จะมีความเข้าใจถึงปัญหาและความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญสำหรับความสำเร็จในการพัฒนา และเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการต่าง ๆ ของชุมชนและปฏิบัติงานสามารถเป็นไปได้โดยมีประสิทธิภาพ (สุรางค์ จันทวานิช, 2531 : 31)

ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย

นักวิชาการได้ให้มุมมองในเรื่องขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งผู้เขียนขอหยิบยกมากล่าวถึงดังนี้

1) ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase)

ในระยะนี้ เป็นการเตรียมชุมชน เพื่อให้มีความพร้อมเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแก่นแกนหลักของการวิจัยแบบนี้ โดยการดำเนินงานขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งเน้นสำคัญที่จะให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้อง ในขั้นเตรียมการนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยกล่าว (สุริยา วีรวงศ์, 2538 : 89) ดังนี้

1.1) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Build-up Rapport) โดยวิธีการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนที่ดีที่สุดคือการปฏิบัติตัวของนักวิจัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ นักวิจัยควรร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้นักวิจัยสามารถทำความเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้ดีมากขึ้น โดยทั่วไปแล้ว ผู้วิจัยจะลงพื้นที่เพื่อไปพบกับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนที่มีส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัย หรือเป็นประชาชนกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย พูดคุยแนะนำตัวเองเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมายและความต้องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในกิจกรรมการวิจัย อันจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังจะสามารถทำการวิเคราะห์คาดการณ์สภาพการณ์และปัญหาของการดำเนินงานวิจัยที่อาจเกิดขึ้น และสามารถเตรียมรับมือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2) การสำรวจ ศึกษาชุมชน (Surveying and Studying Community) เป็นขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลที่เป็นลักษณะทางกายภาพ และแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมือง ซึ่งโดยมากแล้วผู้วิจัยจะใช้แบบสังเกต สมุดบันทึก และถ่ายภาพสถานที่ต่าง ๆ รวมถึงการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานจากหน่วยงานราชการหรือจากองค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ยังมีบางโครงการวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน หรือผู้สูงอายุเพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชนด้วย ส่วนการจัดเลือกชุมชนนั้น

1.3) คัดเลือกชุมชน (Selecting Community) ได้เสนอความเห็นไว้ว่า โดยทั่วไปแล้ว การคัดเลือกชุมชนจะยึดหลักการเลือกชุมชนที่ด้วยโอกาสในการพัฒนา (Disadvantage Community) เพื่อเป้าหมายในการยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างโอกาสความเท่าเทียมในการพัฒนา กับชุมชนอื่น อย่างไรก็ตาม งานวิจัยจำนวนมากคัดเลือกชุมชนโดยยึดเอาประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้น ในชุมชนและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเยียวยาโดยเร่งด่วน หรือบางกรณีการวิจัยมุ่งหมายกระทำ ต่อชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแข็งขัน เพื่อเป็นชุมชนต้นแบบของการทำวิจัย และการพัฒนาให้กับชุมชนอื่นด้วยเช่นกัน (อรุณรุ่ง บุญธนนตพงศ์, 2549 : 23)

1.4) การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) ข้อมูลชุมชนนับเป็นสิ่งสำคัญและเป็น ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาประกอบการพิจารณาตัดสินใจกำหนดพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งข้อมูล ดังกล่าวควรเป็นข้อมูลที่มีรอบด้าน สำหรับแหล่งข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจมาจากส่วนราชการเช่น ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ข้อมูลจำนวนประชากรและบุคคลที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น และอาจเป็นข้อมูลเบื้องต้นการพัฒนาเอกชนรวบรวมไว้ หรือนักวิจัยจะดำเนินการเก็บข้อมูลเองโดยการสำรวจชุมชน (Community Surveying) ก็ได้

1.5) การเตรียมคนและเครือข่ายความร่วมมือ ในขั้นตอนนี้ มักถูกกำหนดให้เป็น ขั้นตอนสุดท้ายของระยะก่อนการวิจัย โดยมุ่งหมายให้เกิดความพร้อมในการดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นระยะต่อไปและก่อให้เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานวิจัย ในส่วนของการเตรียมคนนั้น เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อเป็นแกนนำในการปฏิบัติงานวิจัยร่วมกับนักพัฒนาและคณะผู้วิจัย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว มักจะมีการเตรียมคน 3 กลุ่ม คือ

1.5.1) เตรียมคนในชุมชน คณะนักวิจัยมักจะลงพื้นที่เพื่อจัดประชุมในชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยกับกระบวนการและการดำเนินงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนและรวดเร็ว

1.5.2) เตรียมนักพัฒนา ด้วยการประชุมร่วมกับนักพัฒนาซึ่งโดยทั่วไปแล้วคนกลุ่มนี้หมายถึง ผู้นำชุมชน พัฒนาการอำเภอหรือพัฒนาการอำเภอประจำตำบล และเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น เช่น ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล และองค์กรพัฒนาภายนอกที่มีความสนใจศึกษาร่วมกัน กิจกรรมสำคัญของการดำเนินงานในขั้นตอนนี้คือการประสานความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจในกรอบของการทำงานวิจัย และการหารือแนวทางพัฒนาชุมชน ซึ่งมักจะรวมถึงการประสานงานเรื่องการใช้สถานที่ดำเนินการประชุมด้วย

1.5.3) เตรียมนักวิจัย ด้วยการประชุมปรึกษากันเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจตรงกัน ในบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายในการทำงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ยกแนวการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งได้นำแนวคิดต่าง ๆ ดังกล่าวมาปรับใช้และปฏิบัติการจนสำเร็จ โครงการวิจัย ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ถือว่าเป็นแนวคิดหลักในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

2. แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์

แนวคิดเรื่องชาติพันธุ์กระแสหลักสนใจเรื่องของการปรับตัวของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน ซึ่งรวมไปถึงความสัมพันธ์กับกลุ่มวัฒนธรรมอื่น ซึ่งในแง่ "การปรับตัว" จะเป็นเรื่องที่สำคัญเมื่อมีการสัมพันธ์และการขัดแย้งที่เกิดขึ้น การปรับตัวนั้น นอกเหนือจากจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในแบบพึ่งพากันแล้ว ยังมีผลทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มมีอำนาจต่อรองมากขึ้น บางกลุ่มมีอำนาจลดลง ทำให้เกิดกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีฐานะและศักดิ์ศรีไม่เท่ากัน กลุ่มที่มีอำนาจสามารถก่อตั้งตัวเองเป็นรัฐประเทศได้ในที่สุด ส่วนกลุ่มที่ไม่มีอำนาจก็อาจเป็นประเทศราช หรือผู้อาศัยภายใต้การคุ้มครองของผู้มีอำนาจ วิธมองเช่นนี้นำไปสู่วิธีคิดในแบบการวิเคราะห์ "ชนกลุ่มน้อย" และ "ชนกลุ่มใหญ่" ในยุคปัจจุบันที่มีรัฐประเทศเกิดขึ้นแล้ว โดยชนกลุ่มน้อยก็คือกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในประเทศ แต่มีใช้ชาติพันธุ์เดียวกับสมาชิกส่วนใหญ่ของประเทศ และมีใช้ชาติพันธุ์ที่มีอำนาจทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมในประเทศนั้น ซึ่งครอบครองโดยชนกลุ่มใหญ่

นักมานุษยวิทยากระแสหลักให้ความเห็นถึงประเด็นความสอดคล้องกันของมิติทางชาติพันธุ์ในมิติต่าง ๆ ได้แก่

1. กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) คือกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน รวมถึงการสืบเชื้อสายเดียวกัน
2. กลุ่มเชื้อชาติ (racial group) คือกลุ่มคนที่มีลักษณะทางกายภาพคล้ายกัน อาทิ นีกรอยด์ มองโกลอยด์ คอเคซอยด์
3. กลุ่มสัญชาติ (national group) คือกลุ่มคนที่เป็นสมาชิกของประเทศนั้นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์จะวางอยู่บนแนวคิดเรื่องระบบรวม (system approach) การวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ และการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ แนวคิดดังกล่าวมองว่าระบบประกอบด้วยส่วนย่อยต่างๆ และระบบย่อยประสานกันสัมพันธ์กันในลักษณะสมดุล ดังนั้นเมื่อส่วนใดมีการเปลี่ยนแปลง ส่วนอื่นก็ต้องปรับตัวเพื่อให้เกิดสมดุล แนวคิดดังกล่าวนี้นี้จะเน้นให้ความสำคัญกับระบบรวมมากกว่าระบบย่อย ดังนั้น ชนกลุ่มใหญ่จึงสำคัญกว่าชนกลุ่มน้อย ในระบบที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ทำหน้าที่ที่แตกต่างกัน และความมุ่งหมายหลักของการมีโครงสร้างทางสังคมก็คือเสถียรภาพทางสังคม

การนำแนวคิดเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ เมื่อศึกษางานของนักวิชาการที่ศึกษาในเรื่องนี้ จะมีความหลากหลายและแตกต่างกันตามบริบทแวดล้อมที่ทำการศึกษาซึ่งผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์และสร้างกรอบความคิดเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ ดังนี้

ชาลส์ เอฟ คายส์ (1997) ได้กล่าวถึงความเป็นชาติพันธุ์ว่า เป็นกลุ่มที่มีลักษณะโดยทั่วไปร่วมกันทางวัฒนธรรม ภาษา และความรู้สึกเป็นเจ้าของสังคม ส่วนความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์นั้น เป็นสิ่งที่บุคคลได้รับมาจากการเกิดและการเติบโต โดยผ่านกระบวนการสื่อสารด้วยวิธีการต่าง ๆ ทางสังคมที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปของระบบสัญลักษณ์ และการแสดงออกทางวัฒนธรรม

เฟดริก บาร์ท (1996) ได้เสนอแนวคิดหลักในการมองความเป็นชาติพันธุ์ว่า ความเป็นชาติพันธุ์เป็นสำนึกที่ถูกสร้างขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเป็นผู้เลือกอัตลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ภาษา ศาสนา เครื่องแต่งกาย นิติการบริโภค และอื่น ๆ มาบรรจุไว้ เพื่อแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มตนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น หรือเรียกว่า “พรมแดนทางชาติพันธุ์” (ethniboundary) นอกจากนี้ บาร์ท ยังเสนออีกว่า พรมแดนทางชาติพันธุ์ที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์สร้างไม่จำเป็นต้องมีความแน่นอนตายตัว หากสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์แวดล้อมที่เปลี่ยนไป สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์จะเป็นผู้กำหนดพรมแดนทางชาติพันธุ์ร่วมกัน และจะใช้พรมแดนที่กำหนดขึ้นในการจำแนกตนเองออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น

เอ็บบเนอร์ โคเฮน (1974) ได้กล่าวถึงความเป็นชาติพันธุ์ไว้ว่า เป็นการต่อสู้ขับเคี่ยวกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ภายในระบบสังคมหนึ่ง ซึ่งในการต่อสู้ดังกล่าวสมาชิกภายในกลุ่มจะเน้นความสำคัญของอัตลักษณ์(identity) และความแตกต่าง (distinctiveness) ของตนเป็นหลัก ตัวแปรที่จะทำให้ความเป็นชาติพันธุ์เป็นไปอย่างเข้มข้นและการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งขึ้นตามความคิดของโคเฮน คือ สถาบันพื้นฐาน (basic institutions) เช่น ครอบครัว ระบบเครือญาติ พิธีกรรมศาสนา และการเฉลิมฉลองต่าง ๆ ความสะดวกของระบบในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม และผลประโยชน์ที่มีอยู่ร่วมกันทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ตามความคิดของโคเฮน จะให้น้ำหนักไปในเรื่องผลประโยชน์เป็นหลัก เพราะมองในลักษณะเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ทำหน้าที่เป็นกลุ่มทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการหรือเป็นแบบพิธี (informal political grouping)

การเลือกใช้แนวคิดทั้งหมดนี้มากรอบในการศึกษาครั้งนี้เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ท่ามกลางที่มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานและปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทั้งนี้วัฒนธรรมอื่นยังส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งอาจมีการต่อสู้และการตอบรับวัฒนธรรม

3. แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แนวคิดที่นักวิชาการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ที่ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบในการศึกษา ได้แก่

Julian Steward (1963) ได้กล่าวว่า ความซับซ้อนของสังคมแสดงให้เห็นพลวัตวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมมีสาเหตุจาก 2 ประการ ดังนี้

1. วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงภายใต้อิทธิพลการจัดการของรัฐบาลสมัยใหม่ ประเด็นที่พิจารณา คือ ความแตกแยก ความไม่สมดุล และความขัดแย้งภายในวัฒนธรรม
2. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม เกิดจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมอื่น การจัดการวัฒนธรรมจะข้ามผ่านบรรทัดฐานของพฤติกรรมส่วนบุคคล และองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะร่วมของปัจเจกชนทั้งหมด

งานพิศ สัตย์สงวน (2545) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงว่า ความแตกต่างของสิ่งเดียวกันที่เอามาเปรียบเทียบกับในเวลาที่แตกต่างกันไป รวมทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงในปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งที่วางแผนและไม่ได้วางแผนปรากฏการณ์ดังกล่าวแยกเป็นองค์ประกอบย่อยได้ 6 อย่างที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ กำหนดปรากฏการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลง ระดับของการเปลี่ยนแปลง ระยะของการเปลี่ยนแปลง ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ขนาดน้ำหนักของการเปลี่ยนแปลง อัตราการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ ยังได้กำหนดปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเป็น 2 ประเภท คือ

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) คือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยยึดบรรทัดฐานทางสังคมเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเป็นความแตกต่างในรูปแบบความสัมพันธ์ ระหว่างคนที่เข้าไปสัมพันธ์กัน ความแตกต่างในบทบาทผู้เข้าสัมพันธ์ และความต่างในเป้าหมายหรือการทำหน้าที่ของสถาบันสังคม

2. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Culture Change) หมายถึง ความแตกต่างในระบบวัฒนธรรมหรือการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การขัดเกลาทางสังคมและการศึกษา ระบบศาสนาและความเชื่อ ระบบการแพทย์และสาธารณสุข ระบบการสื่อสาร ศิลปะและนันทนาการ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังรวมถึงความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรม เช่น ความแตกต่างในค่านิยม ความเชื่ออุดมการณ์ ประเพณีพิธีกรรม สัญลักษณ์ สถานภาพและบทบาท โลกทัศน์ รวมทั้งวัตถุวัฒนธรรมด้วย

การนำแนวคิดทฤษฎีนี้มาปรับใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมผู้อยู่ในหมู่บ้านท่าขอนยางทั้ง 5 หมู่บ้าน ทั้งการตอบรับและการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมอื่น ๆ

2. ทบทวนเอกสาร

2.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ และตำนานกลุ่มชาติพันธุ์ผู้อยู่

ชาวผู้อยู่มีความเชื่อว่าชาติกำเนิดของตนมาจากน้ำเต้าปุง ปรากฏในตำนานว่า

“ยามนั้น จังโคงมาฮอดเมืองโอม เมืองอาย
 จังปันหมากเต้าปุงเมื่อเมืองหาน โหกหน่วย
 โหกเสาทองคำคำฟ้า
 จังปันไปเมืองมาน เมืองลือ เมืองแดง เมืองลาว
 เมืองโกย เมืองผู้อยู่ เมืองบาง สองหน่วย
 สองเสาทองคำฟ้า...”

(เจมส์ อาร์ เชมเบอร์เลน, 2529 : 84)

จากข้อความในตำนานดังกล่าวนี้ ไม่ใช่เพียงชาวผู้อยู่เท่านั้นที่เชื่อว่า ชาติกำเนิดของตนมาจากน้ำเต้าปุง ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ อีก เช่น ลื้อ ลาว โกย เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ล้วนมีปฏิสัมพันธ์กันทั้งทางด้านภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรม อาศัยอยู่ร่วมกันในแถบพื้นที่ตอนใต้ของจีนหรือตอนเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน โดยมีถิ่นฐานอยู่ที่เมืองหงสา พรหมแดนติดต่อกับประเทศจีน (สุรจิตต์ จันทรสาขา, 2532 : 217) และมีถิ่นฐานตั้งอยู่แถบเวียดนามตอนเหนือ โดยมีถิ่นฐานอยู่ที่เมือง Thanh Hoa และแหล่งที่สำคัญของชาวผู้อยู่จะอยู่ที่เมืองไทหว้า เมืองเง่อัน เมืองหัวพันทางใต้ คำม่วน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และท่าอุเทน จังหวัดนครพนมปัจจุบัน (เจมส์ อาร์ เชมเบอร์เลน, 2532)

ชาวผู้อยู่อพยพร่นถอยลงมาเรื่อย ๆ ตามหลักฐานที่สามารถสืบค้นได้ คือศิลาจารึกบ้านหนองนาไช คงพระเจ้า อำเภอมือง จังหวัดสกลนคร ได้บันทึกเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ผู้อยู่ไว้ว่า ใน พ.ศ. 2321 ท้าวอู่แก้วผู้สืบสกุลผู้อยู่เมืองมหาชัยกองแก้ว ได้ย้ายมาตั้งเผ่าอยู่บ้านธาตุศรีบุญเรืองปากห้วยบังฮวก เรียกว่า เมืองผู้อยู่รุกขนคร ขึ้นต่อเจ้านครเวียงจันทน์ จนถึง พ.ศ. 2334 รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงสยาม ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองผู้อยู่รุกขนครซึ่งมีเจ้าพรมมาครอบครองอยู่จึงไปขึ้นกับกรุงสยาม (นันทพร นิลจินดา, 2532 : 20-21)

พงสาวดารเมืองสกลนครของพระยาประจันตประเทศธานีบันทึกไว้ว่า ชาวญ้อสกลนครได้แยกวงศ์ตระกูลมาจากเมืองนครพนม ตั้งแต่พระบรมราชา(พรมมา) ถึงแก่กรรม พระบรมราชา(สุดตา) ผู้เป็นลูกขึ้นครองเมืองนครพนม ทำวอญ่า ทำวอหงสา ทำวอคำสาย ไม่พอใจจึงหนีไปตั้งเมืองซ็อมหาชัยกองแก้วขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์ ใน พ.ศ. 2347 พระชัยเชษฐาเจ้าเมืองเวียงจันทน์ถึงแก่พิราลัย รัชกาลที่ 2 จึงโปรดเกล้าฯให้เจ้าอนุวงศ์ขึ้นครองกรุงเวียงจันทน์สืบมา ต่อมา พ.ศ. 2348 ทรงโปรดเกล้าฯให้ท้าวมังบุตรพระบรมราชา (กู่แก้ว) เป็นเจ้าเมืองนครพนม ครั้นปี พ.ศ. 2370 เจ้าอนุวงศ์คิดกบฏไทย กองทัพไทยยกทัพไปปราบ ตีเมืองเวียงจันทน์แตก เจ้าอนุวงศ์หนีไปอยู่เมืองมหาชัยกองแก้วโดยยึดตัวพระบรมราชา(มัง) เจ้าเมืองนครพนมไปด้วย ในปี พ.ศ. 2375 กองทัพไทยยกติดตามไปตีเมืองมหาชัยกองแก้วแตก เจ้าอนุวงศ์หนีไปตายที่เมืองญวน แม่ทัพไทยจึงกวาดต้อนครอบครัวพระบรมราชา(มัง) กลับเมืองนครพนม และถอดพระบรมราชา(มัง) ออกจากตำแหน่ง ส่งนางจวง ภรรยาราชวงศ์(คำ) นางเทพ ภรรยาท้าวอิน พร้อมบ่าวไพร่ไปอยู่เมืองพนัสนิคมตามคำขอของพระอินอาษา เจ้าเมืองพนัสนิคม ต่อมาในปี พ.ศ. 2378 โปรดเกล้าฯ ให้นางจวง นางเทพ พร้อมบ่าวไพร่กลับมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสกลทวาปีกับอุปฮาดตีเจ้า(คำสาย) ราชวงศ์(คำ) และท้าวอิน น้องราชวงศ์(คำ) ซึ่งเมื่อเกิดสงครามหลบหนีอยู่ตามภูเขามาไม่ได้หนีไปเมืองญวน และได้ข้ามแม่น้ำโขงไปเกลี้ยกล่อมกวาดต้อนครอบครัวเมืองมหาชัยกองแก้วมาตั้งภูมิลำเนาในสกลทวาปีเป็นจำนวนมาก (สุรัตน์ วรารัตน์, 2523 : 13)

ชาวญ้อส่วนหนึ่งอพยพลงตามลำน้ำโขงมาตั้งเมืองไชยบุรี อยู่บริเวณปากน้ำสงคราม จนถึงรัชกาลที่ 3 ชาวญ้อไชยบุรีถูกเจ้าอนุวงศ์กวาดต้อนไปอยู่เมืองหลวงปู่ เมืองคำม่วน และเมืองคำเกิด ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พ.ศ. 2375 พระยาบดินทรเดชา แม่ทัพไทยได้กวาดต้อนชาวญ้อจากเมืองหลวงปู่ เมืองคำม่วน และเมืองคำเกิด กลับมาอยู่ในเมืองท่าอุเทน (สุจิตต์ จันทราชา, 2532 : 217)

เอกสารจดหมายเหตุ ร.3 จศ. 1200 ได้เขียนไว้ว่า เมื่อครั้งแม่ทัพไทย พระสุนทรราชวงศา พระยาประเทศธานี ได้นำตัวท้าวคำกั๊ด เจ้าเมืองคำเกิด เพี้ยไชยสงคราม เพี้ยวงศ์ปัญญา และเพี้ยเมืองขวา เมืองคำม่วน พร้อมท้าวเพี้ยเมืองต่าง ๆ ลงไปเฝ้ารัชกาลที่ 3 ที่กรุงเทพมหานคร ต่อมาโปรดให้ครัวคำกั๊ด เมืองคำเกิด พันเศษ ตั้งบ้านอยู่ที่ท่าขอนยาง ครัวเมืองขวา เมืองคำม่วน สี่ร้อยเศษ ตั้งอยู่ที่บ้านแซงบาดาน ต่อมาได้เกลี้ยกล่อมผู้คนจากเมืองคำม่วน เมืองคำเกิด ให้อพยพมาอยู่ในเขตไทยมากขึ้น และโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งบ้านอยู่ที่ไชยบุรี(สุรัตน์ วรารัตน์, 2523 : 410)

ชาวญ้อเมืองท่าอุเทน โดยมีท้าวหม้อ เป็นหัวหน้า ได้พาลูกเมียและบ่าวไพร่จำนวน 100 คน มาสวามิภักดิ์ต่อเจ้าอนุวงศ์ ในปี พ.ศ. 2351 เจ้าอนุวงศ์ให้ตั้งบ้านเมืองอยู่ที่ปากน้ำสงคราม ซึ่งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง และให้ขึ้นตรงต่อนครเวียงจันทน์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2469 ได้ข้ามมาตั้ง

รกรากอยู่ที่เมืองหลวงปูลัง หลังเสร็จสงคราม ในปี พ.ศ. 2371 ไทยได้เกลี้ยกล่อมชาวญ้อเมืองคำม่วน คำเกิด กลับไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองไชยบุรี โดยแบ่งเมืองนครพนม หนองหาน และหนองคาย ให้เป็นเขตแดนของเมืองไชยบุรี ซึ่งในปี พ.ศ. 2376 เจ้าเมืองหลวงปูลังได้พาครอบครัวและบ่าวไพร่มาพักที่ดินทรายกลาง รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งถิ่นฐานที่เมืองท่าอุเทน(เมธิ ดวงสงค์, 2514 : 22-47)

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้ออพสรูปเป็นลำดับได้ดังนี้

พ.ศ. 2351 มีหลักฐานเกี่ยวกับชาวไทยญ้อปรากฏครั้งแรก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

พ.ศ. 2359 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏต่อไทยแล้วหนีไปเมืองญวน พระยาหางสาวดีก็พาครอบครัวและบ่าวไพร่ตั้งเมืองหลวงปูลัง

พ.ศ. 2371 เจ้าอนุวงศ์กลับมานครเวียงจันทน์คิดกบฏต่อไทยอีก ถูกกองทัพไทยจับได้ ชาวเมืองคำเกิดคำม่วนได้ย้ายอพยพมาอยู่ที่เมืองไชยบุรี ขึ้นตรงต่อกรุงสยาม อยู่ในเขตหัวเมืองลาวและโปรดเกล้าฯ แบ่งเมืองนครพนม เมืองหนองหาร และเมืองหนองคายเป็นเขตแดนเมืองไชยบุรี

พ.ศ. 2376 เจ้าเมืองหลวงปูลัง อพยพจากเมืองปูลังมาพักที่ดอนทราย ขึ้นตรงต่อกรุงสยาม และได้รับอนุญาตให้มาตั้งถิ่นฐานที่เมืองท่าอุเทน (เมธิ ดวงสงค์, 2524 : 22)

พ.ศ. 2379 พระคำก๊อน เจ้าเมืองคำเกิดได้ขอสวามิภักดิ์ต่อกรุงสยาม รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. 2382 พระคำก๊อนก็อพยพชาวบ้านจากคำเกิดมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองท่าซอนยาง

พ.ศ. 2384 พระสุวรรณภักดี(บุตรพระคำก๊อน) ก็พาชาวบ้านอพยพไปอยู่ที่เมืองท่าอุเทน (ทองคูณ หงส์พันธุ์, 2522 : 7)

2.2 เอกสารเกี่ยวดำเนินการท่าซอนยาง

จากการสืบค้นเอกสารพบเอกสารเรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองท่าซอนยางและเมืองกันทรวิชัย เขียนโดย ประสิทธิ์ แก้วสิงห์ (2546) ในตอนดำเนินการท่าซอนยางไม่ใช่เป็นดำเนินการเมืองท่าซอนยาง สรุปความได้ ดังนี้

เมืองท่าซอนยางเพิ่งตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2388 บริเวณที่ตั้งเมืองท่าซอนยาง ไม่ได้ตั้งอยู่ในชุมชนโบราณเพราะฉะนั้นจึงไม่มีลักษณะเป็นชุมชนโบราณที่จะมีตำนานเก่าแก่ ท่าซอนยางแต่เดิมคงจะเป็นทำนน้ำที่สำคัญที่เจ้าเมืองและชาวเมืองชุมชนโบราณแถบนี้ใช้บริโภคและประกอบการทำพิธีต่าง ๆ

ดังนั้นตำนานท่าขอนยางจึงน่าจะเป็นตำนานของชุมชนโบราณที่ใกล้เคียงกัน ทางตอนเหนือ ได้แก่ ชุมชนโบราณที่บ้านคันธาร์ (เป็นที่ตั้งของอำเภอกันทรวิชัยในปัจจุบัน) มาเกิดเหตุการณ์ที่บริเวณบ้านท่าขอนยาง ซึ่งในตำนานเล่าว่าผู้หญิงที่ถูกจระเข้กินนั้นเป็นลูกสาวของพระยาขอมเรื่องน่าจะเป็นว่า ลูกสาวของพระยาขอมมาอาบน้ำบริเวณท่าขอนยางแล้วถูกจระเข้กัดกิน เพราะสมัยก่อนจระเข้น่าจะมีจำนวนมากในแถบนี้แล้วก็เกิดเรื่องเล่าขานต่อกันมา

ตำนานนี้ยังเล่าถึงภูมิลักษณะของลำน้ำป่าว ชื่อบ้านนามเมืองแถบนี้ไว้มาก ดังนั้นแม่น้ำป่าวคงจะเป็นแม่น้ำสำคัญสายหนึ่งของชุมชนแถบนี้

เนื้อหาในตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า นานมาแล้วเจ้าเมืองขอมมีลูกสาวสวยมากและได้เลี้ยงจระเข้ (ชาวบ้านเรียกว่า “แจ”) ไว้เป็นเพื่อนกับลูกสาว ลูกสาวเจ้าเมืองและจระเข้จะไปเล่นน้ำที่ท่าขอนยางอยู่มาวันหนึ่งน้ำป่าไหลบ่ามาแรงและเอ่อขึ้นท่วมลำน้ำชี มีจระเข้ใหญ่ต่างถิ่นสองตัวลงมาจากทางเหนือ เห็นลูกสาวพระยาขอมเล่นน้ำอยู่กับเพื่อนจระเข้ก็ตรงรี่เข้ามาเพื่อจะกินเป็นเหยื่อ จระเข้เพื่อนของลูกสาวของพระยาขอมต่อสู้เป็นสามารรถ เมื่อเห็นว่าสู้กับจระเข้ต่างถิ่นไม่ไหว และกลัวว่าลูกสาวของพระยาขอม จะถูกจระเข้ต่างถิ่นทำร้าย จึงได้อุ้มลูกสาวของพระยาขอมเอาไว้ในปากแล้วดำน้ำหนีขึ้นฝั่งริมทำน้ำแล้วคายลูกสาวพระยาขอมออกจากปากปรากฏว่าลูกสาวพระยาขอมได้เสียชีวิตแล้ว จระเข้ใหญ่เสียใจมากจึงรีบกลืนลูกสาวพระยาขอมลงท้องแล้วรีบหนีไป ตกตอนค่ำพระยาขอมไม่เห็นลูกสาวกลับมาได้ทราบข่าวจากชาวเมืองว่า จระเข้ใหญ่ได้กลืนลูกสาวเข้าท้องและหนีไปแล้ว จึงสั่งให้ทหารไพร่พลมาจระเข้ทุกตัวที่พบ และสั่งให้ตามล่าจระเข้ใหญ่ตัวนั้น

ฝ่ายจระเข้ใหญ่ได้หนีการตามล่าไปตามลำน้ำชีขึ้นไปตามลำน้ำป่าวผ่านกุดชีแซ่ กุดโง้ง บ้านหลุมดินแซ่ บ้านคอนเลียบ หนองเทา (ปัจจุบันเขียนเป็นบ้านหนองสาหร่าย) บ้านค้อน บ้านเหล็ก บ้านหามแห บ้านปุ่นทอง (ปัจจุบันเขียนเป็นบ้านโพทอง) บ้านตาแคแซ่ ห้วยสังกะสังเคียด (ผู้นำปราบจระเข้ชื่อ พ่อเผ่าสัง) ขณะที่ตามปราบจระเข้ใหญ่ได้พบจระเข้ใหญ่ได้พบจระเข้แต่ไม่สามารถจับได้จนกระทั่งมาถึงวังสามหมอ จึงจับจระเข้ใหญ่ได้ โดยใช้หมอปราบจระเข้ที่เป็นผู้หญิง (อยู่ในเขตอำเภอสองหมอ จังหวัดอุดรธานี) จากนั้นได้ตัดเอาเฉพาะหัวจระเข้บรรจุทุกเกวียนกลับมาถวายพระยาขอม ภายหลังพระยาขอมได้สืบสวนจึงทราบว่าจระเข้ใหญ่ไม่ผิด

ตำนานที่เล่ากันมาหลายชั่วอายุคนนี้ มีหลักฐานที่ชาวบ้านอ้างว่าหลงเหลืออยู่คือ ต้นประดู่ใหญ่ริมฝั่งน้ำป่าวที่วังสามหมอที่โคนต้นมีรอยเปลือกกรอบนอกคล้ายเชือกหนังควายหุ้มอยู่ ที่หน้าว่าการอำเภอสองหมอจะปั้นรูปหมอปราบจระเข้ (ผู้หญิง) ไว้เป็นอนุสรณ์กราบจระเข้ยักษ์ได้นำมาทำบันไดขึ้นธรรมาสน์ที่วัดเจริญผล บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

ตำนานนี้ไม่ใช่ตำนานของกลุ่มชนมาสร้างเมืองท่าขอนยาง เพราะเมืองท่าขอนยาง เพิ่งตั้งเมื่อไม่นานมานี้ และไม่พบร่องรอยชุมชนโบราณที่บ้านท่าขอนยาง แต่เป็นตำนานของกลุ่มชนที่อยู่ห่างไกลออกไปจากริมฝั่งลำน้ำชีจึงน่าจะเป็นไปได้ว่าเป็นตำนานเมืองพระยาขอมที่บ้านคันธาร์ ดังนั้นตำนานนี้จึงเป็นตำนานท่าขอนยาง ไม่ใช่ตำนานเมืองท่าขอนยาง และตำนานท่าขอนยางจึงน่าเป็นตำนานเมืองกันทรวิชัย

2.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาษาญ้อ

ในภาษาตระกูลไท (Tai) นั้น ฟางกุ้ย หลี่ (Fang Kuei Li ,1960 : 951-954) ได้แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ กลุ่มกลาง และกลุ่มเหนือ J. Marvin Brown (1965 : 12-17) ได้แบ่งภาษาเฉพาะกลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ออกเป็น 7 กลุ่มย่อยมี ภาษาชาน ภาษาเหนือ ภาษาพวน ภาษาไทยกลาง ภาษาผู้ไท ภาษาลาว และภาษาใต้ และจากกลุ่มภาษาลาว ยังแบ่งออกเป็นอีก 3 กลุ่ม มี ลาวหลวงพระบาง ลาวเวียงจันทน์ และญ้อ

กล่าวได้ว่าภาษาญ้อ เป็นภาษาไทยกลุ่มสำคัญกลุ่มหนึ่งในภาคอีสานด้วยชาวไทยญ้อมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเฉพาะของตนเองแตกต่างจากกลุ่มอื่น ภาษาญ้อในเขตอีสานมีพูดกันในพื้นที่หลายจังหวัด เช่น ในอำเภอท่าบ่อ และอำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, ในอำเภอท่าอุเทน ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอนาหว้า อำเภอศรีสงคราม และอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม, ในเขตอำเภอมหาสารคาม สว่างแดนดิน อากาศอำนวย กุดบาก กุสุมาลย์ และอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร, บ้านโพนสิม ตำบลหัวนาคำ อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ และบ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ภาษาญ้อโดยเฉพาะในหมู่บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยางนั้นหากศึกษาอย่างผิวเผินอาจกล่าวว่ามีลักษณะคล้ายภาษาลาวทั่วไป แต่ภาษาญ้อมีความแตกต่างเป็นพิเศษในด้านเสียง เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ชาวญ้อที่อยู่ต่างกลุ่มต่างท้องถิ่น หรือต่างภูมิภาคแล้วกันก็จะมีเสียงแตกต่างกันไปด้วย ส่วนในด้านคำศัพท์และคำลงท้ายประโยคนั้น แตกต่างจากภาษาลาวอยู่บ้าง

อันที่จริงชาวไทยญ้อบ้านท่าขอนยางมีความสามารถในการใช้ภาษาได้หลายภาษา คือ พูดได้ทั้งภาษาไทยกลาง ภาษาไทยอีสาน และภาษาญ้อ ซึ่งเป็นภาษาเดิมของตนเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลที่สนทนาคำ หรือโอกาสความเหมาะสมในการใช้ภาษา ซึ่งชาวญ้อจะปรับใช้ได้อย่างชำนาญ

อย่างไรก็ตาม ภาษาญ้อที่ชาวบ้านท่าขอนยาง ใช้พูดกันอยู่ในปัจจุบันมีสำเนียงที่แตกต่างไปจากภาษาไทยอีสาน มีบางคำที่ใช้แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เป็นต้นว่า ชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง

สามารถพูดและใช้สระ เอ-อ ได้อย่างถูกต้องชัดเจนดีกว่าไทยอีสานกลุ่มอื่นที่มักออกเสียงเป็น เอีย หรือการออกเสียง ฮ แทนพยัญชนะ ร ในสำเนียงไทยภาคกลาง

ลักษณะเด่นทางภาษาอีกประการหนึ่งที่ชาวไทยผู้อาศัยบ้านท่าขอนยางมีกล่าวคือ จะใช้เสียงสระ เอ-อ แทนในคำที่ภาษาไทยกลางใช้ ไ-

นักวิชาการได้ศึกษาภาษาผู้อาศัยในประเทศไทย ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

การศึกษาเรื่อง “ลักษณะภาษาผู้อาศัยตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี” ผู้วิจัยศึกษาคำศัพท์ที่ใช้เรียกชื่อสิ่งของสิ่งเดียวกันในแต่ละถิ่น เพื่อศึกษาคำศัพท์ที่ผู้อาศัยเรียกแตกต่างกัน(ศรีพิน ศิริวิสิษฐ์กุล, 2529)

การศึกษาเรื่อง “วรรณยุกต์ในภาษาผู้อาศัย” ได้เน้นศึกษาลักษณะทางสัทศาสตร์ของเสียงวรรณยุกต์และระบบวรรณยุกต์ของภาษาผู้อาศัยที่พูดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร 13 ตำบล อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม 9 ตำบล และอำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม 4 ตำบล รวมทั้งหมด 26 ตำบล โดยเปรียบเทียบเพื่อนำมาแบ่งเขตภาษาถิ่นย่อยของภาษาผู้อาศัย ใช้ระบบวรรณยุกต์เป็นหลัก มีวิธีการศึกษา 2 ลักษณะ คือ จำนวนหน่วยเสียงวรรณยุกต์ในภาษาถิ่นย่อย และเปรียบเทียบการแยกเสียงวรรณยุกต์ ทั้งนี้ ได้นำผลการวิจัยไปเปรียบเทียบกับงานของ เจ. มาร์วิน บราวน์, เจมส์ อาร์. เชมเบอร์เลน และวิลเลียม เจ. เกดเนีย ปราบกฏว่า จำนวนหน่วยเสียงวรรณยุกต์และการแยกเสียงวรรณยุกต์ในภาษาผู้อาศัยมีความเหมือนและแตกต่างกัน(กาญจนา คูวัฒนะศิริ, 2524)

การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางไวยากรณ์ของภาษาผู้อาศัยตำบลท่าบารจตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในฐานะที่ภาษาผู้อาศัยเป็นสาขาหนึ่งในภาษาตระกูลไท โดยได้อธิบายถึงรูปแบบโครงสร้างและหน้าที่ของคำ วลี อนุประโยค และประโยคเสียงในภาษาผู้อาศัย (วุฒิชัย โงทัยกิจ, 25)

การได้รวบรวมคำศัพท์ภาษาผู้อาศัยโดยนำไปเปรียบเทียบการออกเสียงกับภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาถิ่นอีสาน ในการรวบรวมคำศัพท์ผู้อาศัยนี้ แบ่งคำศัพท์ออกเป็นหมวดหมู่ได้แก่ หมวดสัตว์ เครื่องใช้ กริยา ร่างกายคำและสัตว์ ผลไม้และผัก นามและสรรพนามเกี่ยวกับคน สถานที่และส่วนประกอบ พาหนะ อาหาร ธรรมชาติและปรากฏการณ์ต่าง ๆ การละเล่นและดนตรี คำวิเศษณ์ และคำคุณศัพท์ นอกจากนี้ยังได้รวบรวมคำและกลุ่มที่ควรรู้เกี่ยวกับอาภัพกริยา คำบอกประมาณ ลักษณะสืตตลอดจนบทสนทนาสั้น ๆ ซึ่งรวบรวมนี้ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับผู้บอกภาษา จำนวนผู้บอกภาษา อย่างไรก็ตามในเรื่องการศึกษาความหมาย นับว่าให้ประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อการศึกษาคำศัพท์ (ทองคูณ หงส์พันธุ์, 25)

นอกจากงานวิจัยต่าง ๆ เหล่านี้แล้วยังมีงานที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับภาษาผู้อาศัยอีก เช่น

สุภาวดี กองสุวรรณ (2531) ได้ศึกษาเรื่อง “การกระจายของคำศัพท์ในจังหวัดเลย”

สุมนา ธารีเชียร (2531) ได้ศึกษาเรื่อง “การแปลงคำโดยการแปลงเสียงสระในภาษาอีสาน”

พจนานุกรมศัพท์หมวดไทยกลาง-ญ้อ สกสศ. ของนิสิตปริญญาโทภาควิชาภาษาศาสตร์
รุ่นที่ 2 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2522)

2) ภาษาและเอกสารโบราณที่พบในท่าขอนยาง

เอกสารโบราณ เป็นหลักฐานสำคัญที่ใช้ยืนยันประวัติศาสตร์ สภาพสังคม และวิถีชีวิต
ชุมชนในอดีตได้เป็นอย่างดี บ้านท่าขอนยางนอกจากจะใช้หลักฐานที่เขียนไว้ในจดหมายเหตุ และ
เอกสารราชการต่าง ๆ ในอดีตแล้ว ยังมีหลักฐานที่จารึกด้วยอักษรโบราณ ซึ่งสามารถใช้เป็น
หลักฐานหนึ่งในการเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมในอดีตอีกด้วย

ในพื้นที่บ้านท่าขอนยางพบจารึก 2 แผ่น คือ จารึกใบเสมาและจารึกบนฐานพระพุทธรูป
ซึ่งพบที่วัดมหาผลบ้านท่าขอนยาง ต.ท่าขอนยาง อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม มีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 ศิลาจารึกพบที่วัดมหาผล บ้านท่าขอนยาง
จารึกเสมา วัดมหาผลบ้านท่าขอนยาง

คำจารึก

บรรทัดที่ ๑	จุลศักราชได้ ๑๒๒๒ ตัว ปีมะเส็งศกเถลิง
บรรทัดที่ ๒	๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วัน ๑ พายุนมีหัวครุหลักคำ
บรรทัดที่ ๓	แลคนสิงห์ทั้งปวง พายุนมีพระสุวรรณภักดี
บรรทัดที่ ๔	เจ้าเมืองอุปฮาดราชวงศ์ ราชบุตร ท้าว
บรรทัดที่ ๕	เพี้ยกมมการทั้งปวง มีเจตนาสร้างพระพุทธรูปร่วมกันสร้าง
บรรทัดที่ ๖	พัทธสีมาฐานนี้ไว้กับศาสนาพระพุทธรูปเจ้าตามด
บรรทัดที่ ๗	เท่า ๕๐๐๐ พระวัสสา นิพพานปัจจุโย เหา
บรรทัดที่ ๘	ตุ ส่า.....
บรรทัดที่ ๙	

คำอ่านปัจจุบัน

บรรทัดที่ ๑	จุลศักราชได้ ๑๒๒๒ ตัว ปีมะเส็ง ศกเถลิง
บรรทัดที่ ๒	๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วัน ๑ พายุนมีหัวครุหลักคำ
บรรทัดที่ ๓	แลคนสิงห์ทั้งปวง พายุนมีพระสุวรรณภักดี
บรรทัดที่ ๔	เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ท้าว
บรรทัดที่ ๕	เพี้ย กมมการ(กรรมการ)ทั้งปวง มีเจตนาสร้างพระพุทธรูปร่วมกันสร้าง
บรรทัดที่ ๖	พัทธสีมาฐานนี้ไว้กับศาสนาพระพุทธรูปเจ้า ตามด
บรรทัดที่ ๗	เท่า ๕๐๐๐ พระวัสสา นิพพานปัจจุโย โห
บรรทัดที่ ๘	ตุ ส่า.....
บรรทัดที่ ๙	

ภาพที่ 2 จารึกฐานพระพุทธรูปวัดมหาผล

จารึกฐานพระพุทธรูปวัดมหาผล บ้านท่าขอนยาง

คำจารึก

บรรทัดที่ ๑	จุลศตกราชราชาไศ ๑๒๒๒ ตัว ปีว้อเทสทิน
บรรทัดที่ ๒	๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ วัน ๑ พายโนมีหัวคู้ลักคำ
บรรทัดที่ ๓	แลคนสิงห์ทั้งปวง พายน้อมมีพระสุวรรณภักดี-
บรรทัดที่ ๔	เจ้าเมืองอุปหาสราสขวัง ราชบุตรด้าว
บรรทัดที่ ๕	เพี้ยกิมกานทั้งปวง มีเจตนาสทฐาพ้อมกันสร้าง
บรรทัดที่ ๖	พัทธสิมสันไว้กับสาสุสนาพรพุทธเจ้าตาบด
บรรทัดที่ ๗	เท่า ๕๐๐๐ พรพสุธา นิพพานปัจจะเยา เหา
บรรทัดที่ ๘	ตุ ส...
บรรทัดที่ ๙	

คำอ่านปัจจุบัน

บรรทัดที่ ๑ จุลศักราชได้ ๒๒๒๕(*)ตัว ปีกุน เบญจ
 บรรทัดที่ ๒ สก พระสุวรรณภักดีเจ้าเมืองท่าขอนยางมีศรัทธา
 บรรทัดที่ ๓ สร้างพุทธรูปหินองค์นี้ไว้กับศาสนาตราบต่อเท่า
 บรรทัดที่ ๔ ๕ พันพระวัสสา นิพพานะปัจจะโย โหตุ

ปริวรรตโดย สมัย วรรณอุดร

(คัดมาจาก www.bl.msu.ac.th)

จารึกทั้งสองแผ่นนี้ถือว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ปรากฏมีชื่อเจ้าเมือง
 และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในสมัยนี้

สรุปรวมนักวิชาการที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชื่อ ทั้งที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นเอกสารและงาน
 วิทยานิพนธ์ ดังนี้

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2510) ได้กล่าวไว้ในหนังสือนิทานโบราณคดีว่า พวกญ้อ
 ทำอุเทนพูดภาษาไทยแต่สำเนียงแปร่งไปอีกอย่างหนึ่ง ถ้ามถึงถิ่นเดิมบอกว่า เดิมอยู่ที่เมืองไชบุรี
 ใกล้กับเมืองท่าอุเทนนั่นเอง หนีกองทัพกรุงเทพฯ ข้ามไปอยู่ที่เมืองหลวงโปงเลง ทำฝังซ้ายใกล้กับ
 แดนญวนคราวนี้แล้ว จึงพากันกลับมาอยู่ที่เมืองท่าอุเทนในรัชกาลที่ 3

จำรูญ พัฒนสร (2521) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์เมืองอัญ(ตอนที่ 1) ว่า ชาวอู้อีได้อพยพมาอยู่ที่เมืองปราจีนบุรีในสมัยรัชกาลที่ 3 ในปี พ.ศ. 2375 หลังจากที่กองทัพไทยตีเมืองมหาชัยกองแก้วแตก และเจ้าอนุวงศ์หนีไปตายที่เมืองญวน แม่ทัพไทยได้กวาดต้อนผู้คนกลับมาอยู่เมืองนครพนม และได้ส่งนางจวง ภรรยาราชวงศ์ (คำ) นางเทศ ภรรยาท้าวอิน พร้อมบ่าวไพร่มาอยู่เมืองพนัสนิคม ตามคำขอของพระอินอาษาเจ้าเมืองพนัสนิคม จังหวัดปราจีนบุรี

สุรจิตต์ จันทรสาขา (2532) ได้เขียนเรื่อง “ภาคอีสานในอดีต(ฉบับย่อ)” ในหนังสืออีสานศึกษามีเนื้อหาที่กล่าวถึงความเป็นมาของชาวอู้อีว่า ถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองหงสาซึ่งอยู่ตอนเหนือของประเทศลาว มีพรมแดนติดต่อกับจีน ในปี พ.ศ. 2351 ตรงกับรัชกาลที่ 1 ชาวอู้อีสวนหนึ่งได้อพยพลงมาตามลำน้ำโขงตั้งอยู่ที่เมืองไชยบุรี อยู่บริเวณปากน้ำสงคราม จนถึงรัชกาลที่ 3 ชาวอู้อีเมืองไชยบุรีถูกเจ้าอนุวงศ์กลาดต้อนไปอยู่เมืองหลวงปู่เถย เมืองคำม่วน และเมืองคำเกิด มาอยู่ในภาคอีสานที่เมืองท่าอุเทน

สุรรัตน์ วรารักษ์รัตน์ (2532) ได้เขียนเรื่อง “คนอีสานมาจากไหน : ศึกษากรณีกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาษา” ในหนังสืออีสานศึกษา ได้กล่าวถึงการเคลื่อนย้ายของชาวอู้อีที่ปรากฏในเอกสารจดหมายเหตุ ร.3 จศ. 1200 ว่า เมื่อครั้งแม่ทัพไทย พระสุนทรราชวงศา พระยาประเทศธานี ได้นำตัวท้าวคำเกิด เจ้าเมืองคำเกิด เพี้ยไชยสงคราม เพี้ยวงศ์ปัญญา และเพี้ยเมืองขวา เมืองคำม่วน พร้อมท้าวเพี้ยเมืองต่าง ๆ ลงไปเฝ้ารัชกาลที่ 3 ที่กรุงเทพฯ ต่อมาโปรดเกล้าให้ครัวคำก้อน เมืองคำเกิด พันเศษตั้งบ้านอยู่ที่ท่าซอนยาง ครัวเมืองขวา เมืองคำม่วน สี่ร้อยเศษ ตั้งอยู่บ้านแซงบาดาล ต่อมาได้เกลี้ยกล่อมผู้คนจากเมืองคำม่วน เมืองคำเกิด ให้อพยพอยู่ในเขตไทยมากขึ้น และโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งอยู่ที่ไชยบุรี 133 เมืองท่าอุเทน 30 โดยเลือกอยู่ตามสมัครใจ

เจมส์ อาร์ เชมเบอร์เลน (2529) ได้กล่าวไว้ในบทความประวัติศาสตร์เรื่อง “ความโศกจากเมือง หม่วน” ว่า ชาวอู้อีมีความเชื่อเรื่องชาติกำเนิดของตนมาจากน้ำเต้าปุง ซึ่งได้เขียนไว้ในตำนานว่า ยามนั้นจิงโลกมาทอดเมืองโอม เมืองอาย จังเป็นหมากเต้าเมื่อเมืองหาน โหกหน่วย โหกเสาทองคำคำฟ้า จังปันไปเมืองมาน เมืองลื้อ เมืองแดง เมืองลาว เมืองโกย เมืองย้อ เมืองบาง สองหน่วย สองเสาทอง คำฟ้า

เมธี ดวงสงค์ (2514) ได้กล่าวไว้ในหนังสือภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท่าอุเทนว่า เมื่อปี พ.ศ. 2351 ท้าวหม้อ หัวหน้าชาวอู้อีได้พาลูกเมียและบ่าวไพร่ จำนวน 100 คน มาสวามิภักดิ์ต่อเจ้าอนุวงศ์ผู้ครองนครเวียงจันทน์ เจ้าอนุวงศ์ก็อนุญาตให้ตั้งเมืองอยู่ที่ปากน้ำสงคราม ซึ่งอยู่ทางฝั่งขวาของเมืองแม่น้ำโขง และให้ขึ้นตรงต่อนครเวียงจันทน์ ต่อมาในปี พ.ศ. 1369 เจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏต่อไทยในรัชกาลที่ 3 และหนีภัยไปอยู่เมืองญวน ท้าวหม้อจึงพาลูกเมียและบ่าวไพร่ข้ามไปตั้งเมืองใหม่ชื่อเมืองหลวงปู่เถย ซึ่งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง หลังสงครามสงบในปี พ.ศ. 2371 ไทยได้เกลี้ย

กล่อมให้พวกที่อพยพมาอยู่เมืองคำม่วน เมืองคำเกิด กลับไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองไชยบุรี และขึ้นต่อไทย โดยแบ่งเมืองนครพนม หนองหาน และหนองคาย ให้เป็นเขตแดนของเมืองไชยบุรี ซึ่งในปี พ.ศ. 2376 เจ้าเมืองหลวงป๋าลิง ได้พาครอบครัวและบ่าวไพร่ มาพักที่ดอนทรายกลาง ลำน้ำโขง ขอ สวามิภักดิ์ต่อไทย

บรราน (1965) ได้เขียนไว้ในหนังสือ From Ancient Thai to Modern Dialects. ได้แบ่งภาษาลาวออกเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ ลาวหลวงพระบาง ลาวเวียงจันทน์ และลาวญ้อ ลาวหลวงพระบาง ใช้พูดกันที่หลวงพระบางเรื่อยมาจนถึงแม่น้ำโขง และจังหวัดเลย ลาวเวียงจันทน์ใช้พูดกันในพื้นที่ดินแดนเกือบทั้งหมดของภาคอีสานของประเทศไทย ทางเหนือ และใต้ของลาว ส่วนญ้อใช้พูดกันที่จังหวัดสกลนครและนครพนม

ศรีพิน ศิริวิสิทธิ์กุล (2526) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภาษาญ้อในเรื่องระบบเสียง ระบบคำ ระบบไวยากรณ์ ตลอดจนได้เปรียบเทียบคำและความหมายในภาษาญ้อกับภาษาไทยมาตรฐานว่า มีคำใช้ร่วมกันหรือต่างกันอย่างไร โดยใช้ผู้บอกภาษาที่เกิดในตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี

ทองคูณ หงส์พันธุ์ (2522) ได้รวบรวมคำศัพท์ภาษาญ้อโดยนำไปเปรียบเทียบการออกเสียงกับภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาถิ่นอีสาน โดยแบ่งคำศัพท์ออกเป็นหมวดหมู่ ได้แก่ หมวดสัตว์ เครื่องใช้ กิริยา ร่างกาย สัตว์ ผลไม้ และผัก นามและสรรพนามเกี่ยวกับคน สถานที่และส่วนประกอบ พาหนะ อาหาร ธรรมชาติและปรากฏการณ์ต่าง ๆ การละเล่นและดนตรี คำวิเศษณ์ และคำคุณศัพท์

เรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์ (2531) ได้รวบรวมภาษาถิ่นตระกูลไทย จัดพิมพ์โดย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล ได้กล่าวถึงภาษาไทญ้อเป็นภาษากลุ่มไท-ลาว ในประเทศไทยมีผู้พูดที่จังหวัดนครพนม สกลนคร หนองคาย มหาสารคาม ปราจีนบุรี สระบุรี ส่วนใหญ่อพยพมาจากประเทศลาว ลักษณะโดยทั่วไปใกล้เคียงภาษาไทยถิ่นอีสาน มีพยัญชนะ 19 เสียง สระเดี่ยว 18 เสียง สระประสม 3 เสียง วรรณยุกต์ 4 เสียง พยัญชนะควบกล้ำ 6 เสียง

ศิริกมล สายสร้อย (2547) ได้เขียนบทความเรื่อง ชุมชนชาวญ้อในอรัญประเทศ ในวารสารเมืองโบราณไว้เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและประวัติศาสตร์การเข้ามาของชาวไทยญ้อไว้ว่า ชาวญ้อเดิมตั้งรกรากอยู่ที่เมืองหงสา แขวงไชยบุรีของประเทศลาวในปัจจุบันในปี พ.ศ. 2373 ตรงกับรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์ได้กวาดต้อนชาวญ้อไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองบุเลง เมืองคำเกิด เมืองคำม่วน ต่อมาได้ถูกกองทัพไทยกวาดต้อนเข้ามาอยู่ที่เมืองท่าอุเทน จังหวัดนครพนม และได้อพยพมาอยู่ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ มหาสารคาม อุดรธานี และสกลนคร

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวญ้อตั้งถิ่นฐานกระจายหลายพื้นที่ ได้แก่ จังหวัดหนองคาย ได้แก่ อำเภอท่าบ่อ และอำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ได้แก่ ท่าอุเทน ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอนาหว้า อำเภอศรีสงคราม อำเภอเรณูนคร จังหวัดสกลนคร ได้แก่ อำเภอมหาชนะชัย อำเภอวารินชำราบ อำเภอเมือง และจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ อำเภอกันทรวิชัย และอำเภอเมืองมหาสารคาม

ชาวญ้อในภาคอีสาน ส่วนใหญ่อพยพมาจากเมืองคำเกิด เมื่อครั้งเวียงจันทน์เสียแก่กรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ 3

ชาวญ้อในรัฐประเทศ อพยพมาจากเวียงจันทน์ละท่าอุเทน โดยช่วงแรกได้เข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตประเทศกัมพูชา บริเวณกบใหญ่ กบน้อย อยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2376 ในรัชกาลที่ 3 ต่อมาเกิดปัญหาชายแดน จึงอพยพเข้ามาอยู่ตามชายแดนไทย-กัมพูชา ในตำบลคลองน้ำใส เมืองฝาง ทำข้าม และในบริเวณเขตเทศบาลปัจจุบัน

บุญยงค์ เกศเทศ (2534) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องวัฒนธรรมชาวไทยย้อ ศึกษากรณีบ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้รวบรวมวัฒนธรรมชาวญ้อบ้านท่าขอนยางซึ่งเกี่ยวข้องกับเชื้อและวิถีชีวิตไว้อย่างละเอียด

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎีมาวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามซึ่งมีปรากฏในบทอภิปรายผล ส่วนข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นข้อมูลเปรียบเทียบข้อมูลกับข้อมูลภาคสนาม นอกจากนี้ยังนำข้อมูลเอกสารเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมการชำระภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้ออีกด้วย

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นที่ศึกษา

1. สภาพทางกายภาพ

บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดยตั้งอยู่ด้านทิศใต้สุดของอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม และมีแนวเขตติดต่อกับอำเภอเมืองมหาสารคาม โดยมีแม่น้ำชีขวางกั้นเป็นแนวแบ่งเขตกับอำเภอเมืองมหาสารคาม มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอกันทรวิชัย ประมาณ 10 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคาม ประมาณ 6 กิโลเมตร

พื้นที่บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงเป็นเนินดินสูงๆ ต่ำๆ ที่ดินโดยทั่วไปบางส่วนเป็นดินทรายและส่วนมากเป็นดินร่วนเหมาะแก่การเพาะปลูกการทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน ทางด้านทิศใต้ของพื้นที่มีแม่น้ำชีไหลผ่าน ชาวบ้านในบ้านท่าขอนยางอาศัยแม่น้ำชีในการประกอบอาชีพ นอกจากนั้นยังมีลำห้วยสายยาว ซึ่งเป็นประโยชน์ในการทำเกษตร ได้แก่ ชีหลง หนองกลาง หนองพลั่ว หนองดินบ้านและกุดคำสิง ซึ่งแหล่งน้ำเหล่านี้ได้ชุบชีวิตประชาชนในบ้านท่าขอนยางตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

บ้านท่าขอนยางตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำชีตรงสะพานแม่น้ำชีถนนถีนานนท์ ห่างจากตัวเมืองมหาสารคามประมาณ 6 กิโลเมตร บ้านท่าขอนยาง เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชน สภาพถนนเป็นแบบขกร่องปูนดินและถนนลูกรังเมื่อ พ.ศ. 2500-2516 และได้เป็นถนนลาดยาง พ.ศ. 2530 และได้เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กจนถึงปัจจุบันนี้

ภาพที่ 3 ป้ายแสดงหมู่บ้านท่าขอนยาง

ด้านภูมิอากาศ

บ้านท่าขอนยางหมู่ที่ 3 มี 3 ฤดู คือ

1. ฤดูฝน ก็จะมีฝนตกชุกบางปีก็เกิดภาวะน้ำท่วม เพราะบ้านท่าขอนยางมีแม่น้ำชี ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของภาคอีสานไหลผ่านจึงส่งผลให้น้ำล้นตลิ่งเกิดภาวะน้ำท่วม
2. ฤดูร้อน จะมีอากาศร้อนและแห้ง
3. ฤดูหนาว จะมีอากาศหนาวเป็นบางปีและมีอากาศหนาวในระยะเวลาสั้นๆ

ด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร

บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีการคมนาคมอยู่ 2 ทางคือ

ทางบก อยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคาม ระยะทาง กิโลเมตร จากที่ตั้งบ้านท่าขอนยาง มีเส้นทางคมนาคม ทางบกได้แก่ ทางหลวงเชื่อมโยงกับอำเภอกันทรวิชัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามและอำเภอเชียงยืน สำหรับการคมนาคมติดต่อกับตำบล หมู่บ้านในท้องที่ที่สามารถสัญจรไปมาติดต่อกันได้ทุกๆ หมู่บ้าน โดยการใช้ทางหลวงแผ่นดิน ทาง ร.พ.ช. และถนนชนบท

ทางน้ำ ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านท่าขอนยางมีแม่น้ำชีไหลผ่าน และใช้เป็นทางการคมนาคมทางน้ำได้ แต่ราษฎรไม่นิยมใช้เพราะ มีเส้นทางคมนาคมทางบกเพียงพอจึงเลือกคมนาคมทางบก

การติดต่อสื่อสารในบ้านท่าขอนยางมีการติดต่อสื่อสารได้สะดวก มีโทรศัพท์ประจำบ้านขององค์กรโทรศัพท์ และปัจจุบันมีโทรศัพท์ติดตามตัว จึงสะดวกต่อการสื่อสาร

ด้านลักษณะโดยทั่วไปของอาคารบ้านเรือน

ลักษณะบ้านเรือนในหมู่บ้านท่าขอนยาง โดยส่วนใหญ่จะเป็นบ้านสองชั้น มุงด้วยสังกะสี จึงมีความคงทนในการเป็นที่อยู่อาศัยและอีกบางส่วนก็เป็นห้องแถว สำหรับให้นักศึกษาพักอาศัย บ้านท่าขอนยางเป็นชุมชนที่ใกล้สถานศึกษา คือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ม.ม.ส.ใหม่) ชาวบ้านที่มีรายได้มากๆ ต่อปี จึงสร้างบ้านเป็นที่พักอาศัยสำหรับนักศึกษาด้วย

สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ครอบครัวในหมู่บ้านท่าขอนยาง มีไฟฟ้าและมีเครื่องมือเครื่องใช้อำนวยความสะดวกสบายในครัวเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร และมีอาชีพค้าขาย และเป็นลูกจ้างทั่วไป

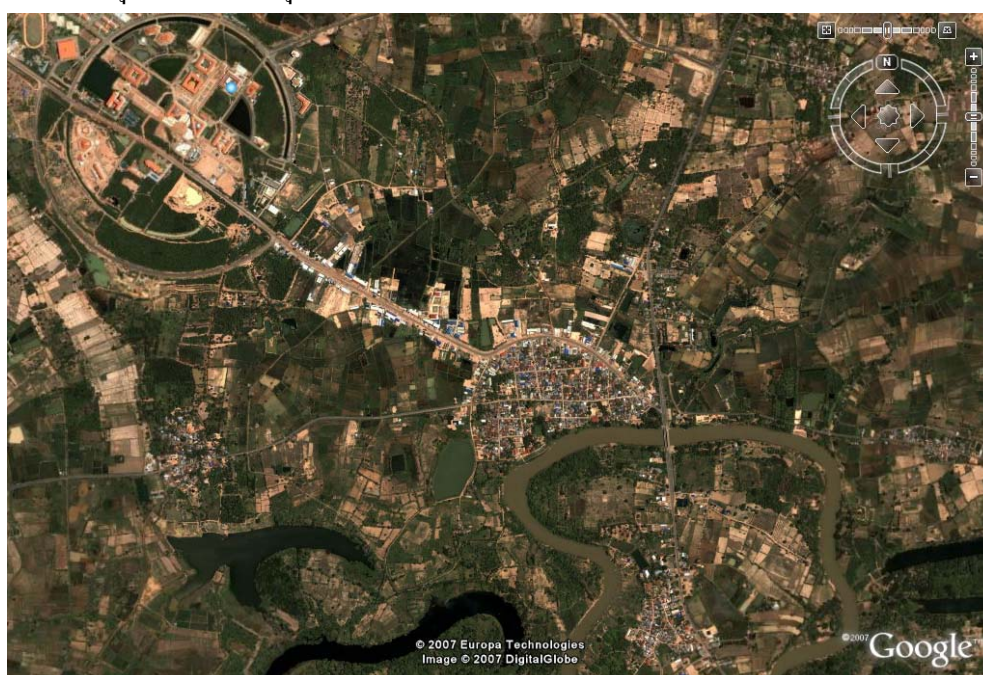
กิจกรรมด้านสังคม เช่น กิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน งานประเพณีต่างๆ ในหมู่บ้านและในตำบล ส่วนมากให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการทำงาน และสมาชิกในชุมชนชอบทำกิจกรรมร่วมกัน และส่วนมากเป็นโครงการของหน่วยงานราชการที่เข้ามาพัฒนาหมู่บ้าน เช่น โครงการชุด

หลอกหนองดินบ้าน , หนองกลาง ของหน่วยงานสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชุมชน (ร.พ.ช.)
จังหวัดมหาสารคาม

ด้านวัฒนธรรมต่างๆ ในหมู่บ้านท่าขอนยาง ยังให้ความสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา ชาวบ้านยังมีการทำกิจกรรมเวียนเทียนร่วมกันอยู่เสมอ และประเพณีต่างๆ ชาวบ้านยังยึดถือสืบสองคลองสืบสืบกันอยู่ เช่นการทำบุญ บุญข้าวจี บุญเบิกบ้าน บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน เป็นต้น

สภาพทางเศรษฐกิจ

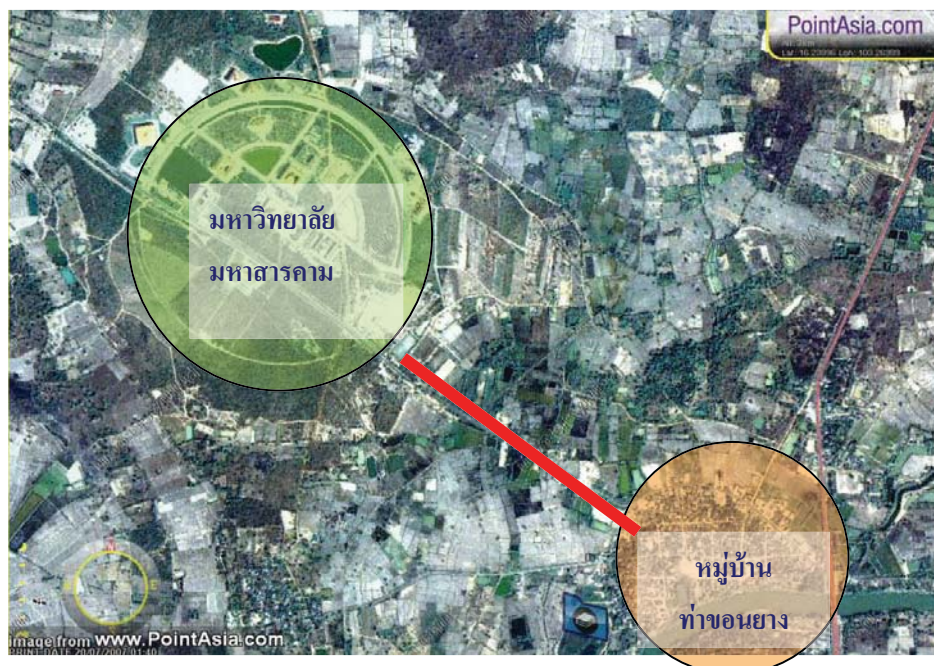
ประชาชนในหมู่บ้านมีการประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และหลังจากการทำนาปีเสร็จ ก็มีบางครอบครัวทำนาปรังต่อ เพราะบ้านท่าขอนยางมีแม่น้ำชีไหลผ่าน และมีคลองส่งน้ำผ่านที่นาของประชาชนในหมู่บ้านท่าขอนยาง และหมู่บ้านข้างเคียง บางครอบครัวประกอบอาชีพค้าขายและรับจ้างทั่วไป ในปัจจุบันมีการรวมกลุ่มประกอบอาชีพต่างๆ ซึ่งได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากส่วนราชการ เช่น กลุ่มเงินเฟื้อฟู กลุ่มเงินกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเงินกู้สหกรณ์ เพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งในชุมชนมีการกู้ยืมเงินไปลงทุนประกอบอาชีพดังนี้ กลุ่มเลี้ยงสุกร กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มค้าขาย เป็นต้น

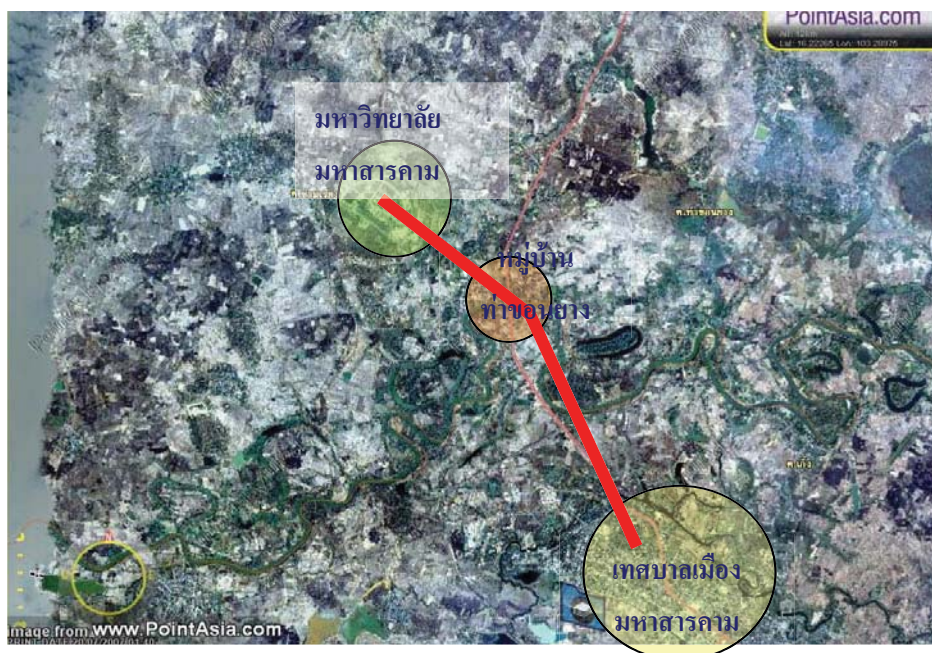
ภาพที่ 4 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่พื้นที่ตั้งและสภาพแวดล้อมหมู่บ้านท่าขอนยาง
ที่มา : Launch Google Earth

ภาพที่ 5 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่แสดงหมู่บ้านท่าขนยาง
ที่มา : Launch Google Earth

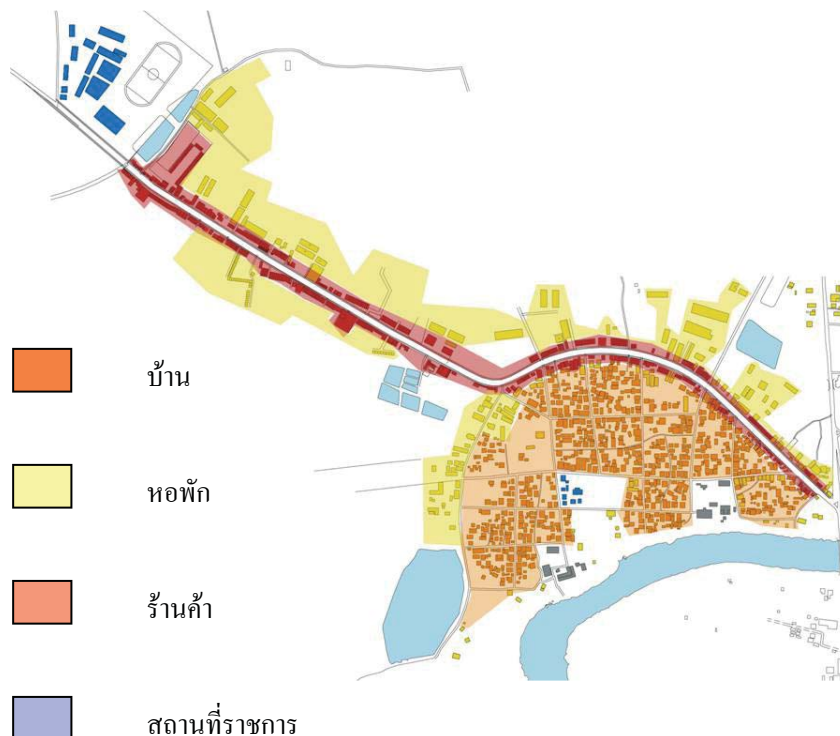

ภาพที่ 6 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงส่วนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านท่าขนยางและ
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ที่มา : www.PointAsia.com

ภาพที่ 7 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการเชื่อมต่อระหว่างเทศบาลเมืองมหาสารคามกับหมู่บ้านท่าขอนยาง และมหาวิทยาลัย

ที่มา : www.PointAsia.com

ภาพที่ 8 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงกายภาพทางสังคมของหมู่บ้านท่าขอนยาง

ที่มา : คัดแปลงจาก www.PointAsia.com

ข้อมูลพื้นฐานในหมู่บ้านท่าขนอยปัจจุบันแบ่งตั้งแบ่งเป็น 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 11 มีรายละเอียด ดังนี้

บ้านท่าขนอย หมู่ที่ 1

มีจำนวนประชากรทั้งหมด 122 ครอบครัว

จำนวนราษฎรที่อาศัยอยู่จริงมีทั้งหมด	จำนวน	489 คน
เพศชาย	จำนวน	221 คน
เพศหญิง	จำนวน	268 คน

จำนวนประชากรผู้เป็นปราชญ์พื้นบ้าน ดังนี้

ด้านเกษตรกรรม	จำนวน	2 คน
ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม	จำนวน	6 คน
ด้านการแพทย์แผนไทย	จำนวน	1 คน
ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	จำนวน	1 คน
ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน	จำนวน	1 คน
ด้านภาษาและวรรณกรรม	จำนวน	20 คน
ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี	จำนวน	5 คน
ด้านโภชนาการ	จำนวน	1 คน

หมู่บ้านนี้มีพื้นที่ทำนาทั้งหมด จำนวน 1500 ไร่

ครัวเรือนที่ทำนามีทั้งหมด	จำนวน	122 ครัวเรือน
---------------------------	-------	---------------

บ้านท่าขนอย หมู่ที่ 2

มีจำนวนประชากรทั้งหมด 54 ครอบครัว

จำนวนราษฎรที่อาศัยอยู่จริงมีทั้งหมด	จำนวน	203 คน
เพศชาย	จำนวน	88 คน
เพศหญิง	จำนวน	115 คน

จำนวนประชากรผู้เป็นปราชญ์พื้นบ้าน ดังนี้

ด้านเกษตรกรรม	จำนวน	2 คน
ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม	จำนวน	3 คน
ด้านการแพทย์แผนไทย	จำนวน	1 คน
ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	จำนวน	1 คน

ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน	จำนวน	1 คน
ด้านภาษาและวรรณกรรม	จำนวน	5 คน
ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี	จำนวน	5 คน
ด้านโภชนาการ	จำนวน	1 คน
หมู่บ้านนี้มีพื้นที่ทำนาทั้งหมด จำนวน 2280 ไร่		
ครัวเรือนที่ทำนามีทั้งหมด	จำนวน	80 ครัวเรือน

บ้านท่าขนอย หมู่ที่ 3

มีจำนวนประชากรทั้งหมด 160 ครอบครัว

จำนวนราษฎรที่อาศัยอยู่จริงมีทั้งหมด	จำนวน	628 คน
เพศชาย	จำนวน	303 คน
เพศหญิง	จำนวน	325 คน

จำนวนประชากรผู้เป็นปราชญ์พื้นบ้าน ดังนี้

ด้านเกษตรกรรม	จำนวน	2 คน
ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม	จำนวน	3 คน
ด้านการแพทย์แผนไทย	จำนวน	1 คน
ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	จำนวน	1 คน
ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน	จำนวน	1 คน
ด้านภาษาและวรรณกรรม	จำนวน	5 คน
ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี	จำนวน	5 คน
ด้านโภชนาการ	จำนวน	1 คน

หมู่บ้านนี้มีพื้นที่ทำนาทั้งหมด จำนวน 2,280 ไร่

ครัวเรือนที่ทำนามีทั้งหมด	จำนวน	80 ครัวเรือน
---------------------------	-------	--------------

บ้านท่าขนอย หมู่ที่ 4

มีจำนวนประชากรทั้งหมด 199 ครอบครัว

จำนวนราษฎรที่อาศัยอยู่จริงมีทั้งหมด	จำนวน	694 คน
เพศชาย	จำนวน	339 คน
เพศหญิง	จำนวน	335 คน

จำนวนประชากรผู้เป็นปราชญ์พื้นบ้าน ดังนี้

ด้านเกษตรกรรม	จำนวน	3 คน
ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม	จำนวน	10 คน
ด้านการแพทย์แผนไทย	จำนวน	1 คน
ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	จำนวน	0 คน
ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน	จำนวน	1 คน
ด้านภาษาและวรรณกรรม	จำนวน	35 คน
ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี	จำนวน	3 คน
ด้านโภชนาการ	จำนวน	1 คน
หมู่บ้านนี้มีพื้นที่ทำนาทั้งหมด จำนวน 782 ไร่		
ครัวเรือนที่ทำนามีทั้งหมด	จำนวน	78 ครัวเรือน

บ้านท่าขอนยาง หมู่ที่ 11

มีจำนวนประชากรทั้งหมด 51 ครอบครัว

จำนวนราษฎรที่อาศัยอยู่จริงมีทั้งหมด	จำนวน	201 คน
เพศชาย	จำนวน	92 คน
เพศหญิง	จำนวน	109 คน

จำนวนประชากรผู้เป็นปราชญ์พื้นบ้าน ดังนี้

ด้านเกษตรกรรม	จำนวน	0 คน
ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม	จำนวน	2 คน
ด้านการแพทย์แผนไทย	จำนวน	0 คน
ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	จำนวน	0 คน
ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน	จำนวน	0 คน
ด้านภาษาและวรรณกรรม	จำนวน	3 คน
ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี	จำนวน	1 คน
ด้านโภชนาการ	จำนวน	1 คน

หมู่บ้านนี้มีพื้นที่ทำนาทั้งหมด จำนวน 757 ไร่

ครัวเรือนที่ทำนามีทั้งหมด จำนวน 45 ครัวเรือน

2. ประวัติศาสตร์บ้านท่าขอนยาง

3.1 ภูมิประเทศ

ที่ตั้งเมืองท่าขอนยางในอดีต คือ บริเวณบ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามในปัจจุบันเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่มีวัดสามวัด ได้แก่ วัดเจริญผล หรือวัดใต้, วัดสว่างวาริ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วัดท่า , วัดมหาผล หรือวัดเหนือ, ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองตั้งอยู่ใกล้วัดเจริญผล ปัจจุบันบ้านท่าขอนยางแบ่งการปกครองออกเป็น 3 หมู่บ้าน และเนื่องมาจากการตั้งมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่ระหว่างตำบลท่าขอนยางกับตำบลขามเรียงทำให้หมู่บ้านท่าขอนยางเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เกิดบ้านพักนักศึกษาและอพาร์ทเมนต์ขึ้นเป็นจำนวนมาก อีกไม่นานบ้านท่าขอนยางก็จะต้องพัฒนาเป็นเทศบาลต่อไป

บ้านท่าขอนยางตั้งอยู่บนที่ราบสูงริมแม่น้ำชีทางฝั่งเหนือ ใกล้กับเนินดินสูงที่ชาวบ้านเรียกว่า โคนหนองไผ่ ศูนย์กลางของโคกหนองไผ่ อยู่บริเวณหน้าอาคารราชนครินทร์ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม การเลือกตั้งชุมชนขนาดใหญ่ที่สมัยก่อนจะเลือกชุมชนใกล้เคียงน้ำใกล้เคียงป่าไม้และมีอาณาบริเวณเหมาะสมกับการทำนา ท่าขอนยางมีลักษณะดังกล่าว จึงทำให้ผู้คนชาวญ้อที่อพยพมาเมื่อ ปี พ.ศ. 2388 เลือกที่จะตั้งเมืองที่บริเวณนี้

ในบริเวณริมสองฝั่งแม่น้ำชีมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเมืองท่าขอนยาง ได้แก่ บริเวณบ้านท่าพระ (เป็นสถานีรถไฟบ้านท่าพระ) บริเวณบ้านวังหอขวง (เป็นเมืองโกสุมพิสัย) บริเวณกุดยางใหญ่ (เป็นเมืองมหาสารคาม) บริเวณบ้านท่าเสาธง (เป็นเมืองธวัชบุรี) บริเวณบึงโค่น (เป็นเมืองเสลภูมิ) บริเวณบ้านสิงห์ท่า (เป็นเมืองยโสธร) บริเวณดงเค็ง ตรงข้ามกับเมืองยโสธร (เป็นสักเลกของอาณาจักรสยามในภาคอีสาน) บริเวณบ้านดอนเสาธง (ที่ให้ยกขึ้นเป็นเมืองเกษตรวิสัย แต่เมื่อตั้งเป็นเมืองได้ย้ายไปตั้งทุ่งกุลาร้องไห้ ริมฝั่งแม่น้ำเสียวใหญ่ อำเภอกะเทยวิสัย ปัจจุบัน) บริเวณบ้านโป่งคำไฮ นางเคี้ย (ที่ให้ยกขึ้นเป็นเมืองพนมไพรแดนมฤคแต่เมื่อตั้งเมืองย้ายมาตั้งที่บ้านเมืองแสน อำเภพนมไพรปัจจุบัน แสนอีกแห่งหนึ่งคือที่บ้านเวินชาย (เป็นเมืองมหาชนะชัยจังหวัดยโสธรในปัจจุบันนี้) จากการศึกษาลักษณะการตั้งเมืองทุกเมืองดังกล่าวมาแล้วจะพบว่า การตั้งเมืองจะตั้งอยู่ที่สูงที่น้ำท่วมไม่ถึง สมัยก่อนชาวบ้านแถบลุ่มน้ำชีไม่กลัวน้ำท่วมแต่กลัวฝนแล้งเพราะถึงน้ำจะท่วมก็ยังมิข้าวเหลือพอกิน ช้ำยังมีปลาอุดมสมบูรณ์อีก

3.2 การตั้งและการพัฒนาการของเมืองท่าขอนยาง

ใน ปี พ.ศ.2388 ภายหลังปราบกบฏอนุวงศ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีนโยบายล้มเลิกอาณาจักรเวียงจันทน์ จึงสั่งให้ทำลายเวียงจันทน์ โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี(ป้อม อดิศัยกุล) กับพระยามหาสงครามมาตั้งกองตระเวนอยู่ที่เมืองทางฝั่งขวา กองทัพสยามได้กวาดต้อนชาวเมืองคำเกิด คำม่วงซึ่งเป็นพวกญ้อ พวกฝูไท พวกแสก พวกกะโซ่ พวก

กะเลิง และพวกไทยคำข้ามแม่น้ำโขงมาเป็นจำนวนมาก กลุ่มที่ถูกอพยพมาเป็นกลุ่มใหญ่คือ กลุ่มของพระเจ้าคำก๊อน เจ้าเมืองคำเกิดคำม่วน เป็นกลุ่มพวกญ้อ พระเจ้าคำก๊อนเจ้าเมือง พร้อม ด้วย อุปฮาด ราชบุตร ราชวงศ์ ของเมืองคำเกิดคำม่วนได้อพยพเข้ามา พระยามหาอำมาตยาธิบดี (ป้อม) ได้มอบให้เจ้าเมืองกาฬสินธุ์หาที่ตั้งเมืองให้แก่พระเจ้าคำก๊อนดูเหมือนว่าจะให้มาตั้งเมืองที่บริเวณบ้าน คันธารีร้าง แต่พระเจ้าคำก๊อนเห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะตั้งเป็นเมืองเพราะเป็นเมืองร้าง จึงได้มาตั้งที่ทำ ขอนยาง ริมแม่น้ำชีฝั่งเหนือซึ่งใกล้แม่น้ำชีอันอุดมสมบูรณ์ และใกล้กับโคกหนองไผ่ซึ่งเป็นที่สูงถ้า จะข้ามไปริมฝั่งแม่น้ำชีฝั่งใต้ก็ไม่ได้ เพราะมันเป็นเขตเมืองร้อยเอ็ด (ยังไม่ตั้งเมืองมหาสารคาม)

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯให้ชาวญ้อกลุ่มนี้ตั้งอยู่ที่ท่าขอนยาง พระราชทานนามเมืองว่า เมืองท่าขอนยาง โปรดเกล้าฯให้ พระคำก๊อนเป็น พระสุวรรณภักดี เจ้า เมืองท่าขอนยางคนแรกเป็นเมืองจัตวา ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นเมืองเอกส่งส่วยผลเร็ว 407 คน เป็นผลเร็ว 40 หาบ คิดหาบละ 5 ตำลึง พร้อมสิ่งของตามตำแหน่งยศแก่พระสุวรรณภักดี

พระสุวรรณภักดี (คำก๊อน) เจ้าเมืองคนที่หนึ่งตั้งเมืองท่าขอนยางได้ร่วมกับราษฎรที่ อพยพมาสร้างวัดขึ้น 3 วัด ดังกล่าวมาแล้ว ได้ประกอบอาชีพทำมาหากินอยู่ฝั่งเหนือของฝั่งแม่น้ำชี เพราะฝั่งใต้ของแม่น้ำชีเป็นเขตเมืองร้อยเอ็ด หลังจากนั้นอีก 20 ปี คือปี พ.ศ. 2408 จึงมีการตั้งเมือง มหาสารคามขึ้น ตั้งแต่นั้นมาเขตฝั่งใต้ของแม่น้ำชีก็เป็นเขตเมืองมหาสารคาม และเมื่อถึงปี พ.ศ. 2417 ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งเมืองกันทรวิชัยขึ้นอีกที่บริเวณบ้านคันธาร์ แต่เมื่อมีการตั้งเมืองก็ ได้ย้ายมาที่บ้านมะขามเฒ่า ใกล้กับเมืองท่าขอนยาง จนเกิดความขัดแย้งระหว่างเมืองท่าขอนยางกับ เมืองกันทรวิชัยขึ้น

จากการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองท่าขอนยางพบหลักฐานน้อยมากทั้งๆที่ระยะเวลาใน ประวัติศาสตร์ผ่านมานานเท่าใดนัก พบหลักฐานแต่เพียงว่า พระสุวรรณภักดี (คำก๊อน) เจ้าเมือง คนที่ 1 ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ.2396 จึงให้อุปฮาด (ไม่ทราบชื่อ) เป็นพระสุวรรณภักดีคนที่2 แทน ให้ท้าวหนู บุตรพระสุวรรณภักดี (คำก๊อน)เป็นอุปฮาด เมื่อพระสุวรรณภักดีคนที่2 ถึงแก่อนิจกรรม ในปีใดไม่ปรากฏโปรดเกล้า ให้อุปฮาด (หนู) ขึ้นเป็นสุวรรณภักดีคนที่3 เลื่อนราชวงศ์ขึ้นเป็น อุปฮาด ให้ท้าวพรหมเป็นราชวงศ์ พระสุวรรณภักดี(หนู) เจ้าเมืองท่าขอนยางคนที่สาม ปกครอง ต่อมาจนถึง ปี พ.ศ.2426 เกิดไม่พอใจกับเมืองกาฬสินธุ์ จึงอพยพครอบครัวจากเมืองท่าขอนยางไป ทำราชการขึ้นกับเมืองท่าอุเทน ทำให้คนในเมืองนี้บางส่วนอพยพไปตั้งถิ่นฐานตามต่างๆ ได้แก่ ไปอยู่ที่บ้านนาสูง อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี บ้านกุดนางแดง บ้านหนามแท่ง อำเภอพรรณานิคม บ้านจำปา บ้านดอกลอ บ้านบึงเป้า บ้านนาสีนวน อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนครบ้านสิม บ้านหนองแวง บ้านสา บ้านอีตื้อ อำเภอยางตลาด บ้านหนองไม้ตาย บ้านโคกเครือ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

เมื่อพระสุวรรณภักดี(หนู) เจ้าเมืองท่าขอนยางคนที่สาม อพยพครอบครัวและผู้คนจำนวนหนึ่งจากเมืองท่าขอนยางไปทำราชการขึ้นกับเมืองท่าอุเทนแล้ว เมืองท่าขอนยางจึงไม่มีเจ้าเมืองปกครอง โปรดเกล้าให้ท้าวพรหมา เป็นผู้รักษาราชการเมืองแทน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเมืองท่าขอนยางได้ลดความสำคัญลงและในที่สุด ได้ยุบเมืองท่าขอนยางลงในการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในภาคอีสานในปี พ.ศ. 2444 กล่าวคือ ในปีนี้มีการจัดระเบียบการปกครองใหม่ให้คงเมืองที่มีความสำคัญไว้และให้ยุบเมืองเล็กลงเป็นอำเภอ และตำบล ตามลำดับ เมืองท่าขอนยางจึงถูกยุบลงเป็นตำบลท่าขอนยาง

เมืองท่าขอนยางได้ยุบเป็นตำบลเมื่อปี พ.ศ.2443 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน นับเวลาทั้งหมด 94 ปี เฉพาะหมู่บ้านท่าขอนยางแบ่งการปกครองออกเป็น 5 หมู่บ้านคือหมู่ที่ 1,2,3,4 และหมู่ที่ 11 นับตั้งแต่ยุบเป็นตำบลมามีกำนันปกครองมารวมทั้งหมด 12 คน ได้แก่

1. นายเฒ่า	สุวรรณภักดี
2. นายศรีจันทร์	ไม่ทราบนามสกุล
3. นายทัศน์	ไม่ทราบนามสกุล
4. ขุนจันทร์ประภา	จันทร์เปล่ง
5. นายจิตร	จันทร์เจริญ
6. นายสงวน	กาญจนคช
7. นายนวม	จันทร์ธง
8. นายแก้ว	เหล่าพิเดช
9. นายพรมมา	สุวรรณภักดี
10. นายอิทธิพล	รัชโพธิ์
11. นายสุจิตร	คันธาร์
12. นางสาวลี	พิมายนอก

3. ภาษาญ้อ

4.1 ลักษณะเฉพาะของภาษาไทยญ้อ

ในภาษาตระกูลไท (Tai) นั้น ฟางกุ้ย หลี่ (Fang Kuei Li ,1960 : 951-954) ได้แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ กลุ่มกลาง และกลุ่มเหนือ J. Marvin Brown (1965 : 12-17) ได้แบ่งภาษาเฉพาะกลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ออกเป็น 7 กลุ่มย่อยมี ภาษาชาน ภาษาเหนือ ภาษาพวน ภาษาไทยกลาง ภาษาผู้ไท ภาษาลาว และภาษาใต้ และจากกลุ่มภาษาลาว ยังแบ่งออกเป็นอีก 3 กลุ่ม มี ลาวหลวงพระบาง ลาวเวียงจันทน์ และญ้อ

กล่าวได้ว่าภาษาญ้อ เป็นภาษาไทกลุ่มสำคัญกลุ่มหนึ่งในภาคอีสานด้วยชาวไทย
 อมีประวัติความเป็นมาและขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเฉพาะของตนเองแตกต่างจากกลุ่มอื่น
 ภาษาญ้อในเขตอีสานมีพูดกันในพื้นที่หลายจังหวัด เช่น ในอำเภอท่าบ่อ และอำเภอเมือง จังหวัด
 หนองคาย, ในอำเภอท่าอุเทน ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอนาหว้า อำเภอศรีสงคราม และอำเภอเรณูนคร
 จังหวัดนครพนม, ในเขตอำเภอมัญจาคีรี สว่างแดนดิน อากาศอำนวย กุดบาก กุสุมาลย์ และ
 อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร, บ้านโพนสิม ตำบลหัวนาคำ อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ และ
 บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ภาษาญ้อโดยเฉพาะในหมู่บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยางนั้นหากศึกษาอย่างผิวเผิน
 อาจกล่าวว่ามีลักษณะคล้ายภาษาลาวทั่วไป แต่ภาษาญ้อจะมีความแตกต่างเป็นพิเศษในด้านเสียง
 เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ชาวญ้อที่อยู่ต่างกลุ่มต่างท้องถิ่น หรือต่างภูมิภาคแล้วกันก็จะมีเสียงแตกต่างกัน
 ไปด้วย ส่วนในด้านคำศัพท์และคำลงท้ายประโยคนั้น แตกต่างจากภาษาลาวอยู่บ้าง

อันที่จริงชาวไทยญ้อบ้านท่าขอนยางมีความสามารถในการใช้ภาษาได้หลายภาษา คือ
 พูดได้ทั้งภาษาไทยกลาง ภาษาไทยอีสาน และภาษาญ้อ ซึ่งเป็นภาษาเดิมของตนเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
 บุคคลที่สนทนาด้วย หรือโอกาสความเหมาะสมในการใช้ภาษา
 ซึ่งชาวญ้อจะปรับใช้ได้อย่างชำนาญ

อย่างไรก็ตาม ภาษาญ้อที่ชาวบ้านท่าขอนยาง ใช้พูดกันอยู่ในปัจจุบันมีสำเนียงที่แตกต่าง
 ไปจากภาษาไทยอีสาน มีบางคำที่ใช้แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เป็นต้นว่า ชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง
 สามารถพูดและใช้สระ เ-อ ได้อย่างถูกต้องชัดเจนดีกว่าไทยอีสานกลุ่มอื่นที่มีออกเสียงเป็น เอีย
 หรือการออกเสียง ฮ แทนพยัญชนะ ะ ในสำเนียงไทยภาคกลาง

ลักษณะเด่นทางภาษาอีกประการหนึ่งที่ชาวไทยญ้อบ้านท่าขอนยางมีกล่าวคือ จะใช้เสียง
 สระ เ-อ แทนในคำที่ภาษาไทยกลางใช้ ใ-

นักวิชาการได้ศึกษาภาษาญ้อในประเทศไทย ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

การศึกษาเรื่อง “ลักษณะภาษาญ้อ ตำบลคลองน้ำใส อำเภออรัญประเทศ จังหวัด
 ปราจีนบุรี” ผู้วิจัยศึกษาคำศัพท์ที่ใช้เรียกชื่อสิ่งของสิ่งเดียวกันในแต่ละถิ่น เพื่อศึกษาคำศัพท์ที่ญ้อ
 เรียกแตกต่างกัน(ศรีพิน ศิริวิสิษฐ์กุล, 2529)

การศึกษาเรื่อง “วรรณยุกต์ในภาษาญ้อ” ได้เน้นศึกษาลักษณะทางสัทศาสตร์ของเสียง
 วรรณยุกต์และระบบวรรณยุกต์ของภาษาญ้อที่ใช้พูดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร 13 ตำบล
 อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม 9 ตำบล และอำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม 4 ตำบล รวมทั้งหมด
 26 ตำบล โดยเปรียบเทียบเพื่อนำมาแบ่งเขตภาษาถิ่นย่อยของภาษาญ้อ ใช้ระบบวรรณยุกต์เป็นหลัก
 มีวิธีการศึกษา 2 ลักษณะ คือ จำนวนหน่วยเสียงวรรณยุกต์ในภาษาถิ่นย่อย และเปรียบเทียบการแยก

เสียงวรรณยุกต์ ทั้งนี้ ได้นำผลการวิจัยไปเปรียบเทียบกับงานของ เจ. มาร์วิน บราวน์, เจมส์ อาร์ เชมเบอร์เลน และวิลเลียม เจ. เกดเนียส์ ปรากฏว่า จำนวนหน่วยเสียงวรรณยุกต์และการแยกเสียงวรรณยุกต์ในภาษาญ้อมีความเหมือนและแตกต่างกัน(กาญจนา คุ้มณะศิริ, 2524)

การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางไวยากรณ์ของภาษาญ้อตำบลตาบลตาบลตาบลเซิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในฐานะที่ภาษาญ้อเป็นสาขาหนึ่งในภาษาตระกูลไท โดยได้อธิบายถึงรูปแบบโครงสร้างและหน้าที่ของคำ วลี อนุประโยค และประโยคเสียงในภาษาญ้อ (วุฒิชัย โจทยักัง, 25)

การได้รวบรวมคำศัพท์ภาษาญ้อโดยนำไปเปรียบเทียบการออกเสียงกับภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาถิ่นอีสาน ในการรวบรวมคำศัพท์ญ้อนี้ แบ่งคำศัพท์ออกเป็นหมวดหมู่ได้แก่ หมวดสัตว์ เครื่องใช้ กริยา ร่างกายคำและสัตว์ ผลไม้และผัก นามและสรรพนามเกี่ยวกับคน สถานที่และส่วนประกอบ พาหนะ อาหาร ธรรมชาติและปรากฏการณ์ต่าง ๆ การละเล่นและดนตรี คำวิเศษณ์ และคำคุณศัพท์ นอกจากนี้ยังได้รวบรวมคำและกลุ่มที่ควรรู้เกี่ยวกับอากัปกริยา คำบอกประมาณ ลักษณะสัตว์ตลอดจนบทสนทนาสั้น ๆ ซึ่งรวบรวมนี้ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับผู้บอกภาษา จำนวนผู้บอกภาษา อย่างไรก็ตามในเรื่องการศึกษาความหมาย นับว่าให้ประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อการศึกษาคำศัพท์ (ทองคูณ หงส์พันธุ์, 25)

นอกจากงานวิจัยต่าง ๆ เหล่านี้แล้วยังมีงานที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับภาษาญ้ออีก เช่น

สุภาวดี กองสุวรรณ (2531) ได้ศึกษาเรื่อง “การกระจายของคำศัพท์ในจังหวัดเลย”

สุมนา ธารีเชียร (2531) ได้ศึกษาเรื่อง “การแปลงคำโดยการแปลงเสียงสระในภาษาอีสาน”

พจนานุกรมศัพท์หมวดไทยกลาง-ญ้อ สกลนคร ของนิสิตปริญญาโทภาควิชาภาษาศาสตร์ รุ่นที่ 2 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2522)

4.2 ถ้อยคำภาษาญ้อบ้านท่าขอนยาง

ถ้อยคำภาษาที่ชาวญ้อพูดจากันอยู่ในปัจจุบันนี้นั้น มีตัวอย่างมาเทียบเคียง ได้ดังนี้

ภาษาญ้อ	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาไทยกลาง
หัวเจ้อ	หัวใจ	หัวใจ
หมากเผ็ด	หมากพริก	พริก
จ้าง	จีด, จาง	จีด (ไม่มีรสชาติ)
เฮือน	บ้าน, เฮือน	บ้านเรือน
เอื้อย	เอื้อย, เอื้อย	พี่สาว
อ้าย	อ้าย	พี่ชาย
ตำหูก	ตำหูก	ทอดผ้า
เสื่อต่าง	ตีกแห, ไล่ต่าง	ทอดแห

ภาษาญ้อ	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาไทยกลาง
เฮือ	เลีย, เลือ	เรือ
หมากเขือ	หมากเขีย	มะเขือ
ลูกเพือ	ลูกไ้	ลูกสะไ้
ห้าง	ฮ้าง, ล้าน, ฮ่าน	ร้าน
ทิดเตอ	ทิดไ้	ทิดไ้
เหม่อ	ใหม่	ใหม่
เหย่อ	ใหญ่	ใหญ่
เหือ	ให้	ให้
ฮิม	ริม, ลิม, ขอบ, ชิม	ริม
เทิง	เทิง	บน
กาย	กาย	เกิน
กินข้างาย	กินข้างาย	กินข้าวเช้า
หัวสิดเคอ	หัวคิงไค	ตะไคร้
แจ่ว	แจ่ว	พิน
แจ้	แจ้	จระเข้
บ่อนเลอ	หม่องไ้, บ่อนไ้	ที่ไหน
โสง	เวียงวัง	พระราชวัง
เคียด	เคียด	โกรธ
แนวเลอ	จ้งไ้, อีหยัง	ยังไ้, สิ่งไหน
ไปกะเลอ, ไปเตอ	ไปไส	ไปไหน
กินข้าวกับเตอ	กินข้าวกับหยัง	กินข้าวกับอะไร
ไปเฮ็ดเตอ	ไปเฮ็ดหยัง	ไปทำไม
ฝ้ออิโมง	มิดไ้	พริ้ว
มาแต่กะเลอ	มาแต่ไส	มาจากไหน
มากับผอ	มากับไผ	มากับใคร
แม่นผอเอาเหือ	แม่นไผเอาให้	ใครเอาให้
แม่นผอ	แม่นไผ	ใครนะ
ถือปะเตอ	ถือหยัง	ถืออะไร

ภาษาญ้อ	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาไทยกลาง
เฮ็ด	เฮ็ด	ทำ
จิ้นไปเฮ็ดเตอ	จิ้นไปเฮ็ดหยัง	จิ้นไปทำไม
เ็น	เ็น	เรียก
ฮดน้ำ	หดนน้ำ	รดน้ำ
ตีกะคั้ง	ตีกะคั้ง	ยกยอ (เครื่องมือจับสัตว์น้ำ)
มือเล้งนี้มีเตอกิน	มีหยังกินมือแลง	เฮ็นนี้จะกินข้าวกับอะไร
ข่อย, ขะน้อย	ข่อย, ขะน้อย	ฉั่น
เจ้า	เจ้า	เธอ, คุณ
เพ็น	เพ็น	ท่าน, เขา

อีกหนึ่งตัวอย่างประโยคของภาษาญ้อ บ้านท่าขอนยาง ที่ฟังดูแล้วสามารถทำความเข้าใจได้ง่าย มีดังนี้

ภาษาญ้อ	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาไทยกลาง
ผอ มา	โผมา	ใครมา
เฮ็ด แนว เลอ	เฮ็ด จัง ได้	ทำอะไร
มา แต่ กะ เลอ	มา แต่ ไส	มาจากไหน

เป็นที่น่าสังเกตว่า คำท้ายประโยคที่แสดงเป็นคำถามหลายคำมีความแตกต่างจากภาษาถิ่นอีสานโดยทั่วไป เช่น

ภาษาญ้อ	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาไทยกลาง
เจ้า เป็น เตอ/ปะเตอ	เจ้า เป็น หยั่ง	คุณเป็นอะไร
ผอ มา เฮ็ด ปะ เตอ	โผ มา เฮ็ด หยั่ง	ใครมาทำอะไร
เจ้า ไป เสอ เตอ	เจ้า ไป ไส	คุณไปไหน
เอาผ้าแพด้ามมาเฮ้อเหนะ	เอาผ้าขาวม้ามาให้แห่น	เอาผ้าขาวม้ามาให้หน่อย

คำเก่าบางคำใช้ร่วมกันกับคำเก่าในภาษาถิ่นอีสาน เช่นภาษาถิ่นอีสาน ภาษาญ้อ

ภาษาญ้อ	ภาษาไทยอีสาน	ภาษาไทยกลาง
กล้วยฮืออง	กล้วยฮืออง	กล้วยน้ำว้า
หมากหมี่	หมากหมี่	ขนุน

เป็นที่น่าสังเกตว่า เสียงปฏิภาครระหว่างภาษาถิ่นอีสานโดยทั่วไป กับเสียงภาษาถิ่นอุ้อ สระ ไอ เป็นสระเออ มีลักษณะเหมือนภาษาของชาวผู้ไท

4. วัฒนธรรมอุ้อ

5.1 วัฒนธรรมครอบครัว

พื้นฐานของชาวอุ้อบ้านท่าขอนยาง มีแนวความคิดว่า ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว เช่น การหาอาหารจำพวก ปลา ปู กบ เขียด พืชผักมาให้แม่บ้านปรุงอาหารในแต่ละวันเพื่อเลี้ยงบุตร ธิดา และสมาชิกในครอบครัว ต้องหาทรัพย์สินหรือผลิตสิ่งของต่าง ๆ จำพวกเครื่องจักสานออกใช้หรือขาย ต้องเลี้ยงสุกร เป็ด ไก่ เพื่อนำเงินที่ได้มาสะสมไว้ หรือปลูกบ้านใหม่ ซื้อเครื่องใช้ที่ทันสมัย เช่น พัดลม เครื่องรับโทรทัศน์ รถจักรยาน ไว้ในครอบครัว หรือไม่ก็นำไปซื้อสัตว์เลี้ยงเพื่อไว้ขาย เช่น วัว ควาย เป็นต้น

นอกจากนั้นยังต้องให้การศึกษาแก่บุตร ธิดา เพราะบุตรธิดาจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในครอบครัวสืบทอดจากบิดามารดา เป็นผู้ครองมรดกมิให้เสื่อมสูญด้วย จำเป็นต้องให้การศึกษาฝึกอบรมจากหัวหน้าครอบครัวเป็นเบื้องแรกแต่ผู้ที่มีความคิดดังกล่าวจะมีอยู่จำนวนน้อยซึ่งล้วนเป็นผู้ที่มีฐานะดีหรือชั้นปานกลางทั้งสิ้น ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งนั้นเห็นว่าเมื่อตัวเองชราแล้วไม่สามารถประกอบกิจการงานหาเลี้ยงครอบครัวได้ ก็หันไปพึ่งบุตร ธิดาที่เจริญเติบโตมีครอบครัวแล้ว โดยอยู่ในฐานะเป็นผู้เลี้ยงดูหลาน ๆ แทนพ่อแม่ของเด็ก ซึ่งก็นับว่าเป็นการแบ่งเบาภาระของครอบครัวไปได้ส่วนหนึ่ง

การแบ่งหน้าที่กันทำมักจะปรากฏค่อนข้างชัดเจน เช่น งานบ้านมีหุงหาอาหาร เตรียมอาหารเลี้ยงครอบครัวในแต่ละวัน ตักน้ำนำข้าวไปสี รดน้ำพืชผักสวนครัว งานทอผ้า ทอเสื่อ เย็บที่นอน ทำความสะอาดเครื่องแต่งกาย เป็นหน้าที่ของแม่บ้าน ภรรยาหรือสมาชิกที่เป็นผู้หญิง ส่วนงานนอกบ้าน เช่น ไถนา คราด หว่านกล้า เตรียมดิน หาฟืน ก่อสร้างบ้านเรือน ซึ่งเป็นงานที่ต้องออกแรงมาก เป็นหน้าที่ของหัวหน้าครอบครัว พ่อบ้าน สามี บุตรชายหรือสมาชิกในครอบครัวที่เป็นชาย

ในระบบครอบครัวของชาวอุ้อเป็นระบบผัวเดียวเมียเดียว ไม่นิยมมีภรรยาหรือสามีหลายคน ผู้ที่ได้รับการยอมรับให้เป็นหัวหน้าครอบครัว คือพ่อ หรือชายผู้เป็นสามี ดังนั้นสามี หรือพ่อและแม่จึงเป็นผู้ที่ให้การอบรมลูกในเรื่องต่าง ๆ

จากการศึกษา ชาวอุ้อบ้านท่าขอนยาง พบว่า พ่อทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดี ถ่ายทอดอาชีพที่ตนเองเคยกระทำมาและยังทำอยู่ ส่วนบุคคลผู้เป็นแม่ต่างอบรมสั่งสอนลูกให้เป็น

คนดีเช่นกัน ตลอดทั้งอบรมสั่งสอนงานภายในบ้านให้ทั้งผู้ที่เป็นพ่อและผู้ที่เป็นแม่ ต่างก็มุ่งหวังให้ลูกของตนเป็นคนดี

ส่วนชนิดของงานที่ถ่ายทอดให้แก่ลูก ซึ่งสามารถที่จะนำไปประกอบอาชีพต่อไปได้เป็นงานที่ผู้พ่อหรือแม่ได้จัดทำอยู่ งานเหล่านั้นมีทั้งงานหลักและงานเสริม เช่น อาชีพการทำนา การจักสาน การทอผ้า เป็นต้น

โดยเฉพาะงานประเภทที่ต้องใช้ฝีมือและความละเอียดนั้นมักจะสอนเป็นขั้นตอนพร้อมทั้งลงมือปฏิบัติ เช่น การหาไม้ไผ่ จักดอก เหลาดอก การสานขึ้นเป็นรูปต่าง ๆ งานนี้มักไม่ค่อยแพร่หลายไปสู่ครอบครัวอื่น ส่วนการทอผ้าเป็นงานที่ทำอยู่ภายในครอบครัวที่แม่บ้านมีฝีมือทางด้านนี้ ซึ่งถ่ายทอดให้แก่บุตรสาวของตน ซึ่งก็เป็นงานที่มีขั้นตอนมากเช่นกัน เป็นเหตุให้คนรุ่นใหม่ไม่สนใจสืบทอด แม้ผลงานของการถ่ายทอดจะสามารถทำได้ก็ตามแต่ไม่ได้ขยายออกไปสู่ครอบครัวอื่น ทั้งผู้ที่รับการถ่ายทอดไปก็ไม่ได้ดำเนินการตามที่ได้รับฝึกสอนอย่างจริงจัง ยังคงซื้อหาผ้าสำเร็จรูปหรือของใช้สำเร็จรูปจากตลาด หรือจากผู้ผลิตได้มาใช้มากกว่า โดยให้เหตุผลว่าสะดวกกว่า

ส่วนความรับผิดชอบเกี่ยวกับอนาคตของลูก เช่น การเรียน การทำงาน และการแต่งงาน ทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวนั้นพบว่าเป็นภาระหน้าที่ของบิดามารดาาร่วมกันซึ่งต่างให้ความสำคัญในอนาคตของลูกโดยเท่าเทียมกัน มีการวางแผนและตัดสินใจให้คำปรึกษาหารือกัน มักไม่ปล่อยให้เป็นเรื่องของคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ

อนึ่งชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง แม้มีการสมรสกับคนนอกหมู่บ้านของตน แต่การสมรสระหว่างคนในหมู่บ้านก็ยังมิอยู่เช่นเดียวกัน ข้อมูลดังกล่าวจะพบได้จากการใช้นามสกุลในกลุ่มชาวญ้อซึ่งมีนามสกุลหลายสกุล แต่ละสกุลถ้ามองในแง่การกระจายแล้วจะอยู่ในวงแคบ เช่น มีสกุลสุวรรณภักดี, จิตตะยโสธร, ศรีคำ, ลำแพน, เหล่าโพธิ์, เหล่าลาศ, บุตรราช, สุขขุ, ภูผา, ชุ่มภักย์, วิมูลอาจ, เนืองวรรณะ, นิमित, ภาณุตานนท์, จำรัสศรี, มีโชติ, จันทร์ธง, วิชาพง, จันทร์เปล่ง, ช่อประพันธ์, อ้วนมี, เสงี่ยมาศ, หอมสุใจ, จักรบุตร, ระวีโรจน์ เป็นต้น

อนึ่งเกี่ยวกับเจ้าโคตรที่แต่ละครอบครัวนับถือในหมู่บ้านนั้นพบว่า เจ้าโคตรฝ่ายชายได้รับการยอมรับมากกว่า เจ้าโคตรฝ่ายหญิง การร้องขอให้เข้าช่วยอบรม จัดเถลา นิสังใจบุตรหลานให้เป็นคนดี เพื่อเห็นแก่วงศ์ตระกูล ซึ่งนับได้ว่าเจ้าโคตรมีบทบาทขัดเถลาคนในสังคมชาวญ้อได้

5.2 ขนบธรรมเนียม ประเพณี

ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางมีขนบธรรมเนียมประเพณีโดยทั่วไปแล้วเหมือนกับชาวไทยอีสานในท้องถิ่นอื่น ๆ ในรอบปีจะมีการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองอย่างเคร่งครัด การทำบุญอาจจะมีการเลื่อนระยะเวลาได้บ้างทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความพร้อมของชาวบ้าน

1) ประเพณีเกี่ยวกับฮีตสิบสอง

ประเพณีทั้งสิบสองเดือนของชาวญ้อมีดังนี้

- เดือนอ้าย หรือเดือนเจียง อยู่ในราวเดือนธันวาคม มีประเพณีบุญเข้ากรรม พระสงฆ์เข้าปริวาสกรรม ชาวบ้านจะคอยปรนนิบัติรับใช้ถวายจตุปัจจัยไทยทานจนกว่าพระจะออกกรรม

- เดือนยี่ ราวเดือนมกราคม มีการทำบุญคูณข้าวหรือคูณลาน เป็นการทำบุญเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ข้าวลานข้าว การทำบุญในลานข้าวนี้ มีสวดมนต์เย็นฉั่นเข้า ความประสงค์ในการทำบุญขวัญข้าว ก็เพื่อจะให้เป็นสิริมงคลแก่ข้าวเปลือก พวกหนุ่ม ๆ ที่ไปเลี้ยงประชุมกันนั้นจะดื่มสุราจนเมาประกอบกับ กำลั้งหนาวจัด เมื่อกินเหล้าเมาก็นอนอยู่ตามกองฟาง และพูดจาเกี้ยวพาราสีหญิงสาวซึ่งไปช่วยในการทำบุญ เมื่อพระฉันเช้าและทำขวัญข้าวแล้ว พระและฆราวาสต่างกลับไป ถ้าทุ่งนาอยู่ไกลบ้านก็จะค้างแรมที่ลานข้าว ถ้าทุ่งนาอยู่ใกล้บ้านก็ทำกันที่เรือน การทำบุญคูณลาน หรือทำขวัญข้าวนิยมทำกันในวันข้างขึ้น

- เดือนสาม ราวเดือนกุมภาพันธ์ มีการทำบุญข้าวจี โดยการนำข้าวเหนียวหนึ่งแล้วปั้นให้เป็นก้อนนำไปย่างไฟ (จี) ซึ่งอาจจะชุบไข่หรือน้ำตาลเพื่อให้มีรสอร่อยเสร็จแล้วจะนำไปถวายพระที่วัด เป็นประเพณีที่ทำกับทุกปี บางครั้งก็เรียกว่า “บุญเดือนสาม” มีคำพูดที่ติดปากคือ “เดือนสามคล้อยเจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี ปั้นข้าวจีบใส่น้ำอ้อยจวนน้อยเช็ดน้ำตาล” เป็นประเพณีที่ทำหลังจากเสร็จสิ้นการทานมีข้าวเต็มยุ้งฉางแล้วย่อมทำให้ผู้เป็นเจ้าของสบายใจ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ข้าว จึงต้องมีการเอาบุญข้าวจีเป็นฮีตที่สามในฮีตสิบสอง ประเพณีทำบุญข้าวจีมักทำเสร็จในวันเดียว และใช้เวลาประกอบพิธีไม่มาก โดยก่อนจะถึงวันทำบุญชาวบ้านจะติดธงเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านไปประชุมที่วัด เพื่อตกลงหรือกำหนดวันทำบุญเมื่อตกลงกันได้แล้ว ก่อนจะถึงวันงาน ในตอนเย็นก็จะมีพระสวดชัยมงคลที่วัด ชาวบ้านเตรียมหมากพลู บุหรี่ ไว้ถวายพระในวันรุ่งขึ้น เมื่อวันทำบุญทางวัดก็จะติดธงให้สัญญาณเพื่อปลุกชาวบ้านให้ลุกขึ้นมาเตรียม นึ่งข้าว จีข้าวจี ข้าวเกรียบ ตลอดจนอาหารคาวหวาน เพื่อนำไปถวายพระที่วัด ข้าวจี คือ ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนกลม ๆ หรือแบนก็ได้เสร็จแล้วนำไปจีหรือปิ้งบนไฟ และถ้าทำเป็นพิเศษต้องนำไปทาไข่และยัดน้ำอ้อยตรงกลาง

- เดือนสี่ ตรงกับเดือนมีนาคม มีการทำบุญพะเหวดหรือบุญมหาชาติ เป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่มากมีการเทศน์มหาชาติ บริเวณวัดจะประดับตกแต่งให้สวยงามด้วยธงและรูปสัตว์ต่าง ๆ ชาวบ้านต่างพากันแห่และจัดกัณฑ์เทศน์มาถวายพระ ในงานนี้จะมีการแห่พะเหวดเข้าเมือง แห่ข้าวพันก้อน เทศน์พะเหวดของชาวญ้อบ้านท่าขอนยางจะทำกัน 3 วัด วันละ 1 วัด เริ่มทำในเดือน 3-4 หรือ 5 จะมีธง รูปสัตว์ ไยแมงมุมซึ่งชาวบ้านจะเป็นคนทำไปถวายวัดให้ประดับตกแต่งบริเวณวัด ชาวบ้านบางคนอาจจะถวายดอกไม้ ผ้าพะเหวดพื้นขาวเต็มลายอีกด้วย ชาวบ้านจะไปฟังเทศน์ตั้งแต่เช้ามีด มีการแห่ต้นดอกเงินไปถวายวัดด้วย

- เดือนห้า ตรงกับเดือนเมษายน มีบุญประเพณีสงกรานต์ สรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ที่เคารพนับถือ จะขนทรายเข้าวัด ก่อพระเจดีย์ทราย ฟังเทศน์ หนุ่มสาวเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานบางครั้งก็เรียกว่า บุญเดือนห้า ประเพณีสงกรานต์นี้ตรงกับวันที่ 13 เมษายนของทุกปี แต่หนุ่มสาวจะเล่นสาดน้ำกันตั้งแต่วันที่ 12-15 เมษายน ประเพณีนี้เริ่มด้วยการประชุมบอกชาวบ้านให้รับทราบ เมื่อถึงบ้านใครก็ให้อ่านมาสรงพระพุทธรูปที่ร่วมขบวนก็จะพ้อรำกันอย่างสนุกสนาน จุดประสงค์ของการแห่ดอกไม้ คือ กระทำเพื่อขอฝน ในประเพณีนี้จะมีการไปฟังเทศน์ที่วัดด้วย

ในวันที่ 13 เมษายน ซึ่งเป็นวันมหาสงกรานต์ในตอนเที่ยงถึงบ่ายจะอัญเชิญพระพุทธรูปลงจากหอนาฬิกา ณ ที่ใดที่หนึ่งเพื่อให้ชาวบ้านนำน้ำอบ น้ำหอมมาสรง ซึ่งจะสรงในเวลาประมาณ 17.00 น. เป็นต้นไป การสรงน้ำพระจะกระทำทุกวันจนครบ 7 วัน เมื่อถึงวันสุดท้ายก็จะทำพิธีอัญเชิญพระพุทธรูปไปไว้บนหาดงัดเดิม ส่วนกิจกรรมอื่นนั้นจะมีการแห่ดอกไม้ โดยแห่พร้อมกันทั้ง 3 วัดคือ วัดมหาผล วัดเจริญผล และวัดสว่างวาริ แต่คนละขบวน เมื่อแห่เสร็จก็จะนำขบวนกลับไปวัดของตนเอง

- เดือนหก ตรงกับเดือนพฤษภาคม มีประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งจะจัดขึ้นทุก ๆ 3 ปี จุดประสงค์ของการทำบุญบั้งไฟ คือ ทำตามประเพณี เพื่อเบิกบ้าน บูชาเทวดา และขอฝน การทำบุญบั้งไฟนี้จะทำรวมกันทั้งสามวัด มีการประกวดแข่งขันบั้งไฟที่สูง การแข่งขันบั้งไฟไล่ ถ้าหากว่าบั้งไฟของใครแตกหรือไม่ขึ้นเจ้าของก็จะถูกจับโยนลงน้ำ ลงโคลนนับว่าเป็นงานบุญที่มีความสนุกสนานมาก บั้งไฟของแต่ละคุ้มที่จะเข้าแข่งขันต้องตกแต่งให้สวยงาม (เอ้) มีการประกวดขบวนแห่ ประกวดบั้งไฟสวยงาม บั้งไฟที่สูง

- เดือนเจ็ด ตรงกับเดือนมิถุนายน มีการทำบุญเบิกบ้าน ชาวบ้านจะพากันปลูกปะรำขึ้นกลางหมู่บ้าน กลางคีนนิมนต์พระมหาสวดมนต์เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่บ้าน และในตอนเช้าจะถวายอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์

- เดือนแปด ตรงกับเดือนกรกฎาคม มีการทำบุญประเพณีเข้าพรรษา ตอนเช้าชาวบ้านจะทำอาหารไปถวายพระที่วัด ตอนบ่ายหรือบางทีก็เป็นตอนเย็นขึ้นอยู่กับความสะดวกของสมาชิกในหมู่บ้านจะนำรูปเทียน ข้าวสาร สบงจีวร ผ้าอาบน้ำฝนไปถวายพระสงฆ์และฟังเทศน์ (นางกวน ชัยพล. ผู้ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2534)

- เดือนเก้า ตรงกับเดือนสิงหาคม มีการทำบุญประเพณีข้าวประดับดินชาวบ้านจะเตรียมอาหารคาวหวาน หมาก พลู บุหรี่ไปถวายพระที่วัด ส่วนหนึ่งก็จะนำไปอุทิศแก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการนำใบตองมาห่ออาหาร คาว 1 ห่อ อาหารหวาน 1 ห่อ หมากพลู บุหรี่ 1 ห่อ แล้วเย็บติดรวมเป็นห่อใหญ่นำไปแขวนห้อยไว้ที่กิ่งไม้ หรือรั้ววัด ซึ่งเชื่อว่าญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วจะมารับเอาไป

- เดือนสิบ ตรงกับเดือนกันยายน มีการทำบุญข้าวสาก ซึ่งมีลักษณะคล้ายบุญประดับดินจะทำให้เดือนสิบ แรม 14 – 15 ค่ำ ก่อนวันงานจะมีการทำข้าวต้มผัด ข้าวต้มโคลน (ข้าวต้มมัด) เพื่อนำไปทำบุญที่วัด เมื่อถึงวันงานก็จะนำข้าวต้มผัด ข้าวต้มมัด ข้าวปลาอาหารไปถวายวัดในตอนเช้าและมีการห่อสิ่งของต่าง ๆ ในใบตองเล็ก ๆ เรียกว่า ข้าวสาก ภายในห่อข้างสากจะมีพริกเกลือ ปลา ร้า ของหวาน ปลา ข้าว ซึ่งข้าวสากนี้ จะนำไปไว้บริเวณต่าง ๆ ของวัด เมื่อเสร็จพิธีบนศาลาวัดพระสงฆ์ก็จะให้สัญญาณเพื่อให้คนไปแย่งข้าวสากที่ไปวางไว้ เมื่อแย่งได้แล้วก็จะนำไปใส่ไว้ที่นาสวน ต้นไม้ เล้าข้าว เชื่อกันว่าจะทำให้สิ่งเหล่านั้นเจริญงอกงาม

อนึ่งประเพณีบุญข้าวสากนี้มักจะนำอาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ไปใส่บาตรพระแล้วเขียนชื่อเจ้าภาพในกระดาษม้วนใส่บาตรไว้ด้วยเมื่อกล่าวคำถวายสลากภัตรจบแล้วพระสงฆ์จะจับสลาก กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

- เดือนสิบเอ็ด ตรงกับเดือนตุลาคม จะมีการทำบุญประเพณีออกพรรษาหรือประเพณีไหลเรือไฟ ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของชาวอุบลราชธานี ซึ่งทำกันมาแต่โบราณ จัดขึ้นในเดือน 11 ตรงกับวันออกพรรษา จะมีขบวนแห่ซึ่งทำเป็นรูป นาคราช ปลาตะเพียน ปลานู จระเข้หรือเรือสุพรรณหงส์ โดยแบ่งเป็น 3 ขบวน คือ ขบวนแห่ของวัดมหาผล ประกอบด้วยชาวบ้าน หมู่ที่ 1 ขบวนแห่วัดเจริญผล ประกอบด้วยชาวบ้านหมู่ที่ 2, 4 และ 11 และขบวนแห่วัดสว่างวารี ประกอบด้วยชาวบ้าน หมู่ที่ 3 ขบวนแห่จะเริ่มแห่รอบหมู่บ้านตั้งแต่เวลาประมาณ 15.00 น. เป็นต้นไป ภายในขบวนประกอบด้วยขบวนรำฟ้อนที่แต่งกายแบบชาวไทยอุ้อ มีเทพีประจำขบวนที่นั่งอยู่บนรถที่ทำเป็นรูปเรือสุพรรณหงส์ จระเข้ ปลาตะเพียน หรือนกกระยาง ขบวนละ 1 อย่าง นอกจากนี้จะมีการประกวดขบวนแห่อีกด้วย ซึ่งเมื่อแห่รอบบ้านเสร็จประมาณเวลา 18.00 น. ขบวนทุกขบวนก็จะมารวมกันที่สนามกลางบ้าน เพื่อรับรางวัล เมื่อเสร็จพิธีก็จะนำขบวนแห่กลับคุ้มวัดตน จนกระทั่งถึงเวลาประมาณ 19.00-21.00 น. ก็จะนำรูปขบวนนั้น ๆ มาที่แม่น้ำชีเพื่อ

ลอยแพไปตามลำน้ำ จะมีการปักธูป เทียน ดอกไม้ที่รูปนั้น ๆ ด้วยแล้วปล่อยแพให้ลอยไป
สว่างไสว พร้อมกันนี้ก็จะลอยกระทงด้วย (การลอยกระทงจะมี 2 ครั้งคือ กลางเดือนสิบเอ็ดไหลเรือ
ไฟและวันเพ็ญ เดือน 12)

ภายในงานประเพณีไหลเรือไฟนี้จะมีมหรสพสมโภชตลอดปี นอกจากนี้ยังแข่งเรือยาว
หรือชาวญ้อเรียกว่า เฮือชวง ในแม่น้ำชี งานนี้ถือเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของหมู่บ้านท่าขอนยางมีผู้
มาร่วมชมงานจำนวนมาก

ประเพณีนี้ถือว่าเป็นประเพณีที่ชาวญ้อท่าขอนยางได้ปฏิบัติกันมาโดยตลอดและได้
พัฒนาเป็นประเพณีประจำตำบลซึ่งจัดขึ้นในวันออกพรรษาทุกปี ทั้งนี้ยังได้รับการสนับสนุน

- เดือนสิบสอง ตรงกับเดือนพฤศจิกายน จะมีบุญกฐิน มีการจัดองค์กฐินไปทอดถวาย
ตามวัดต่าง ๆ และในคืนเดือนเพ็ญก็จะมีประเพณีลอยกระทงด้วย เพื่อขอขมาลาโทษต่อพระแม่คง
คาที่ให้อาณาประชาราษฎร์ได้ใช้น้ำทำประโยชน์ต่าง ๆ หนุมสาวที่ไปลอยกระทงด้วยกันก็จะอธิษฐานร่วมกัน
ส่วนบุญกฐินของชาวญ้อที่บ้านท่าขอนยางนั้นมักจะเชิญญาติมิตร ผู้ที่เคารพนับถือหรือคนที่รู้จักไป
กินบุญที่บ้านมีอาหารหลักคือ ขนมจีน (ข้าวปุ้น) การทำบุญ แต่ละคุ้มอาจจะทำไม่พร้อมกันก็ได้

2) ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

ประเพณีอื่น ๆ นอกเหนือจากประเพณีสิบสองเดือน ซึ่งชาวญ้อบ้านท่าขอนยางได้
กระทำในปัจจุบันมี

2.1) ประเพณีการสะเดาะเคราะห์ จะกระทำก็ต่อเมื่อมีสิ่งไม่ดี เช่น งามสามเหลี่ยม
จึงเหลนขึ้นบ้าน นกแสก หรือการร้อง ไกลบ้าน เป็นต้น ผู้ที่จะมาทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้คือ
พราหมณ์ประจำหมู่บ้าน

2.2) ประเพณีนับถือผี ชาวบ้านท่าขอนยางมีการถือผีหลักเมือง 3 หลัก คือ เจ้าพ่อ
พิลื้อ เจ้าพ่อสำราญ และสองนางพี่น้อง ตั้งอยู่ที่มุมรอบบ้านท่าขอน

ประเพณีนับถือผีหรือผีหลักเมือง นั้นจะทำพิธีเลี้ยงผีปู่ตา คือ เจ้าพ่อพิลื้อ เจ้าพ่อสำราญ และ
สองนางพี่น้องเป็นประจำทุกปี ในวันข้างขึ้นเดือน 4 และจะต้องตรงกับวันพุธ โดยจะเรียกเก็บเงิน
ข้าวของจากชาวบ้านเพื่อนำมาเซ่นไหว้ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการเซ่นไหว้คือ ขอนจำซึ่งเป็นหญิง
เมื่อถูกเข้าทรงแล้วจะเปลี่ยนเป็นคนละคน เสียงจะห้าวเหมือนผู้ชาย คิ้วเกล้า สิบบุหรี พร้อมกันนั้น
ก็จะทำนายทายทักโชคชะตาของบ้านเมืองบอกเหตุดี เหตุร้าย ทำนายความอุดมสมบูรณ์หรือความ
แห้งแล้งของหมู่บ้านโดยจะนำเกล้าและแกงมาเป็นของเสี้ยมทายกล่าวคือ ถ้าเกล้าที่นำมาทำพิธีแล้วเหลือ
พิธีในวันนั้นเหลือมาก ก็ทายว่าน้ำท่าจะอุดมสมบูรณ์ อาจจะท่วม หากเกล้าที่นำมาทำพิธีแล้วเหลือ
น้อย ทายว่า ในปีนั้นน้ำท่าจะไม่อุดมสมบูรณ์ แห้งแล้ง น้ำแกง มีจำนวนสมน้ำสมเนื้อคือพอเหมาะ

พอดี ทายว่า ในปีนี้น้ำจะอุดมสมบูรณ์ ถ้าแกงแล้วน้ำแกงมาก ทายว่า ในปีนี้น้ำอาจจะท่วม ถ้าน้ำแกงน้อยทายว่า ในปีนี้จะแห้งแล้ง

นอกจากนี้ ขอนจำ ยังทำนายอีกว่า ใครคือผู้รักษาบ้านเมืองหรือทวงถามคนที่มาบ่นไว้แล้วยังไม่มาแก้บน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าขอนจำทำนายแบบใด เหตุการณ์ก็จะเป็นไปตามคำทำนาย การเลี้ยงผีปูดานี้ชาวบ้านทำขอยางจะร่วมกันเลี้ยงทั้งหมด รวมทั้งผู้ที่ยังไม่ไปแก้บนต้องมาแก้บนในวันนี้ให้เสร็จสิ้นไป เจ้าพ่อสำราญซึ่งชาวไทยลื้อจะเรียกว่า “โสงกลาง” จะทำพิธีเลี้ยงก่อนเจ้าพ่อองค์อื่น พิธีเริ่มประมาณเวลา 09.00 นาฬิกา สำหรับสิ่งของที่จะนำมาเช่น ไห้วมี หัวหมู พาหวาน เหล้า พร้อมข้าวของอื่น ๆ เจ้าพ่อพิธีก็จะได้รับของเช่น ไห้วเช่นเดียวกันกับเจ้าพ่อสำราญ ส่วนสรวงนางพี่น้องจะเลี้ยงด้วยพาหวาน เนื่องจากเป็นหญิง (นางทุมมา ภูเก้าแก้ว. ผู้ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2534) เมื่อใครไปบ้ำ (บน) แล้วจะต้องนำของไปแก้บน เชื่อว่าพอดกกลางคืนก็จะได้ยินเสียงม้า ช้าง แท้เป็นขบวนรอบบ้านเพราะเจ้าพ่อทั้งสองนั้นขี่ม้า ขี่ช้าง มาจากเวียงจันทน์ เพื่อมารับของเช่น ไห้ว

2.3) ประเพณีขอฝนหรือประเพณีแห่นางแมว

จะกระทำในปีที่เกิดความแห้งแล้ง จึงจะมีพิธีแห่นางแมว ซึ่งจะกระทำโดยการนำแมวสีดำไล่แข่ง ให้ชาย 2 คน หามเป็นขบวนแห่แห่นไปรอบ ๆ บ้านเมื่อไปถึงบ้านไหนก็จะให้คนที่อยู่บ้านนั้นนำน้ำมารดแมว และสาคน้ำใส่ผู้คนในขบวน พร้อมกันนั้นจะมีผู้นำร้องคำแห่นางแมวว่า “นางแมวเอ๋ยขอเปิดขอไถ่ ขอบ่ได้ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์หัดหัวแมวยัง” ส่วนพวกที่อยู่ในขบวนแห่ก็จะร้องตาม ถ้าหากขบวนแห่นางแมวไปถึงบ้านใครแล้วเจ้าของบ้านไม่นำน้ำมารดเชื่อกันว่าฝนจะไม่ตก นอกจากนี้แล้วการขอฝนยังอาจจุดบั้งไฟด้วยเชื่อว่าบั้งไฟจะไปบอกพระยาแถนช่วยบันดาลให้ฝนตกลงมา

2.4) ประเพณีเกิด

ในปัจจุบันนี้ยังปรากฏอยู่บ้างสำหรับประเพณีเกี่ยวกับการเกิดในอดีตนั้นได้รับคำบอกเล่าว่า เมื่อผู้ที่คลอดบุตรต้องญาติๆ ก็จะนำเชือกหรือผ้าผูกให้ผู้ที่จะคลอดโหนดเรียกว่า “ขวนถ่วง” ผู้ที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือในการคลอดคือ หมอตำแย เป็นผู้ทำคลอดให้ เมื่อเด็กคลอดออกแล้ว หมอตำแยจะเป็นผู้ตัดสายสะดือเด็ก ส่วนแม่เด็กก็จะอยู่ไฟ คือ นอนบนไม้กระดานแผ่นเดียว นอนหันหน้าเข้าหากองไฟ กินต้มยา อาบน้ำร้อน จะอยู่ไฟประมาณ 7-10 วัน บางคนอยู่ถึง 15 วันก็มี เมื่อเด็กคลอดและทำความสะอาดแล้วผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะนำเด็กมาวางบนกระดังมีผ้ารอง ใส่มีด พริ้ว ขวาน ไว้โดยเอาเหล็กด้ามเมื่อโตขึ้นเด็กจะได้กล้าหาญ หรือใส่สมุดหนังสือไว้เพื่อให้เด็กเฉลียวฉลาด จากนั้นก็จะทำพิธีกรรม คือ การเอาหมอนดีที่ขอบกระดัง 3 ครั้ง ให้เด็กร้องพร้อมกับพูดว่า “ให้แม่เก่าแม่หลังมาเอาภายในมือนี้นี้ ถ้าเกินมือนี้นี้วันนี้นันคือลูกของกู” ส่วนรกของเด็กจะห่อด้วยใบตองนำไปฝังได้

บันได และท่อไฟสูมอยู่ข้างบนจะสูมไฟจนกว่าแม่ของเด็กจะออกจากการอยู่ไฟ ส่วนสายสะดือของเด็กจะหลุดภายใน 3-4 วัน ซึ่งพ่อแม่ก็จะเก็บไว้ทำยาต่อไป เมื่อเด็กอายุได้ 1 เดือน ก็จะทำพิธีตัดผมหรือโกนผมไฟ ซึ่งเป็นการตัดผมให้เด็กครั้งแรก โดยให้ผู้เฒ่าผู้แก่หรือญาติผู้ใหญ่ตัดให้ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่เด็ก

2.5) ประเพณีลงช่วงเงินฝ้าย หรือประเพณีจับสาว

ในครั้งอดีตเมื่อชายหนุ่มจะไปเกี่ยวพาราสีหญิงสาวก็ต่อเมื่อหญิงสาวนั้นลงช่วงเงินฝ้าย จึงจะถือว่าเป็นโอกาสที่เหมาะสม เมื่อสาว ๆ จากหลายบ้านมารวมกันเงินฝ้ายที่บริเวณลานบ้าน (เค็นบ้าน) โดยจะก่อกองไฟไว้ตรงกลาง ซึ่งฝ่ายหญิงสาวจะขึ้นฝ้ายรอบ ๆ กองไฟในเวลากลางคืน ชายหนุ่มในหมู่บ้านนั้นหรือจากหมู่บ้านอื่นก็จะเป่าแคน หรือขลุ่ย ดิดพิณ สีซอ ร้องเพลงมาแต่ไกล เพื่อเป็นสัญญาณให้หญิงสาวรู้ตัว เมื่อชายหนุ่มเดินทางไปถึงหญิงสาวก็จะจัดหาน้ำ บุหรี่ หมากพลู ไว้คอยต้อนรับขณะเดียวกันก็จะทำงานไปด้วยคุยไปด้วย บางคู่คุยกันถึงสว่างก็มี กล่าวได้ว่าเสียงแคน เสียงพิณนั้น เป็นเสมือนสื่อรักของหนุ่มสาวสมัยนั้น ในกรณีที่ชายหนุ่มมาจากบ้านอื่นหญิงสาวก็มักจะเกี่ยวพาราสีกับชายหนุ่มเป็นผลยา ถ้าเป็นชายหนุ่มในหมู่บ้านเดียวกันก็จะพูดปกติ เป็นที่น่าเสียดายว่าประเพณีนี้ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางได้เลิกไปเมื่อประมาณ 20 ปีเศษแล้ว แต่เดิมเป็นที่นิยมมาก

2.6) ประเพณีดำข้าวจับสาว

เป็นประเพณีหนึ่งในการจับสาว หญิงสาวมักจะมาดำข้าวในเวลากลางคืนเดือนหงาย ชายหนุ่มก็มักจะมาช่วยพร้อมพูดคุยเกี่ยวพาราสีกัน

2.7) ประเพณีการตัดสาว

เป็นประเพณีการจับสาวอีกลักษณะหนึ่งของชาวญ้อ กล่าวคือ เมื่อหญิงสาวต่างถิ่นเข้ามาพักในหมู่บ้าน กลุ่มชายหนุ่มได้ข่าวก็จะมาเกี่ยวพาราสีพูดจาเทาะโลมโดยขึ้นไปบนบ้านที่หญิงสาวต่างถิ่นนั้นมาพักพร้อมกันนั้นก็จะพากันนั่งรอบหญิงสาวเมื่อหญิงสาวนั้นทราบก็ออกมาเลือกชายหนุ่มคนใดคนหนึ่ง และเมื่อเลือกได้แล้วก็ต้องคุยกับหนุ่มคนนั้นเพียงคนเดียว เรียกว่า การตัดสาว ส่วนหนุ่มที่ไม่ถูกเลือกก็จะลงจากบ้านไป

2.8) ประเพณีการเล่นนางครก นางสาว

เป็นประเพณีการเล่นในวันสงกรานต์ การเล่นจะแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายเต้นและอีกฝ่ายหนึ่งจะตีไม้ประชันกับฝ่ายเต้นจะต้องเต้นก้าวข้ามไปมาให้ถูกจังหวะที่ไม่แยกออกจากกัน ถ้าเต้นไม่ถูกจังหวะ ก็ถือว่าผู้นั้นต้องหยุดเล่นจะเปลี่ยนคนใหม่มาเล่นต่อไป ปัจจุบันไม่นิยมเล่นแล้ว

2.9) ประเพณีชิงหน้าง

เป็นการละเล่นเวลากลางคืนในวันสงกรานต์ หนุ่มสาวจะออกไปที่วัด เมื่อพร้อมกันแล้วก็จะเล่นดั่งหนัง โดยแบ่งเป็น 2 ฝ่าย อาจเป็นฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง หรือฝ่ายฆราวาสกับฝ่ายพระสงฆ์ เป็นต้น หนังที่ใช้จะเป็นเชือกหรือปอขนาคใหญ่จะแบ่งผู้แข่งขันออกเป็น 2 ฝ่าย แต่ละฝ่ายจะช่วยกันดึงเชือกของอีกฝ่ายหนึ่งให้ขาด หรือให้ฝ่ายนั้นล้มหรือปล่อยเชือกถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นเช่นนั้นก็จะถือว่าแพ้

2.10.) ประเพณีแต่งงาน

ในอดีตชาวญ้อบ้านท่าขอนยางมีประเพณีแต่งงานแตกต่างไปจากชาวไทยอีสานทั่วไป กล่าวคือ การแต่งงานของหนุ่มสาวชาวญ้อจะเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของพ่อแม่หรือผู้เฒ่าผู้แก่ญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย เพราะเชื่อกันว่า คู่แต่งงานที่กระทำเช่นนี้ จะสามารถอยู่กันไปได้แล้วก็จะรักกันไปเองในที่สุด แต่ปัจจุบันนี้หนุ่มสาวชาวญ้อสามารถตัดสินใจเลือกคู่ครองได้เองโดยอิสระ

ประเพณีการแต่งงานของชาวญ้อปัจจุบันมีลักษณะคล้ายการแต่งงานของชาวไทยอีสานทั่วไปเป็นต้นว่า เริ่มด้วยการที่ฝ่ายชายไปสู่ขอฝ่ายหญิง ในวันนั้นก็จะตกลงเกี่ยวกับสินสอดทองหมั้น เงินสินสอดนั้นจะต้องลงท้ายด้วยเลขเก้าเสมอ ซึ่งเชื่อกันว่าจะมีความก้าวหน้าจึงถือเอาเคล็ดนี้วันแต่งงานนิยมกันในเดือน 12 เดือนยี่ มากที่สุด แต่อาจเป็นเดือน 4, 6 หรือ 8 ก็ได้ เมื่อถึงวันแต่งงานฝ่ายเจ้าบ่าวก็จะแห่ขบวนไปบ้านเจ้าสาวผู้ร่วมขบวนจะถือเสื้อ สาด ที่นอน หมอน ดอกไม้ หรือของอื่น ๆ พร้อมทั้งมีการตักลงพ่อนำร่วมขบวนด้วย เมื่อถึงบ้านเจ้าสาว เจ้าภาพฝ่ายหญิงก็จะลงมาล้างเท้าเจ้าบ่าว มีการเฝ้าประตูเงิน ประตูทอง โดยใช้เข็มขัด หรือสร้อยนกทอง หรือเงินปิดกั้นประตูเอาไว้เจ้าบ่าวจะต้องให้เงินถึงจะผ่านเข้าไปได้ พร้อมกันนั้นก็จะมีเจ้าภาพผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวมาพูดคุยกับฝ่ายเจ้าบ่าวในทำนองถามไถ่ในเรื่องที่ดั่งมาเพื่อเป็นเคล็ดพอบเป็นพิธี เสร็จแล้วทั้งเจ้าบ่าวและญาติ ๆ ก็จะเข้ามาในบ้านเจ้าสาว มีการเปิด ขันคาย (สินสอด) ต่อหน้าเจ้าภาพทั้ง 2 ฝ่าย แล้วจะทำพิธีสู่ขวัญเจ้าบ่าวและเจ้าสาวประมาณ 1 ชั่วโมง จากนั้นญาติของทั้งสองฝ่ายจะผูกแขนให้คู่บ่าวสาว โดยฝ่ายเจ้าบ่าวผูกแขนให้เจ้าสาว ฝ่ายเจ้าสาวผูกแขนให้เจ้าบ่าวแล้วนับเงินผูกแขนแบ่งกันซึ่งเรียกว่า “ผูกเอาไก่อะเขย” เมื่อสู่ขวัญเสร็จญาติฝ่ายเจ้าสาวก็จะมานำเจ้าบ่าวเจ้าสาวเข้าห้องหอ โดยทำพิธีอยู่ประมาณ 5-10 นาที เมื่อเสร็จพิธีเจ้าบ่าวเจ้าสาวก็จะออกมารับแขกได้

หนึ่งในตอนสู่ขวัญเจ้าบ่าวเจ้าสาวนั้นจะต้องกินไข่ต้มคนละครึ่ง โดยมีการเสี่ยงทายกันว่าถ้าไข่ที่ปอกออกมาต้มไม่สุก ไม่เต็มลูก หรือมีตำหนิอื่น ๆ ก็จะได้ว่าชีวิตสมรสของคนคู่นั้นจะไม่ราบรื่นมีอุปสรรค เมื่อเสร็จพิธี ฝ่ายเจ้าสาวก็จะนำของมา “สมมา” พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าบ่าวสิ่งของเหล่านั้นได้แก่ เสื้อ ที่นอน หมอน ผ้าไหม ผ้าจีน ผ้า ถ้าฝ่ายเจ้าสาวไม่นำเครื่องสมมาในวันนี้ ก็จะต้องนำมาภายใน 1 เดือน หลังจากวันแต่งงาน

หนึ่งในพิธีหมั้น นิยมให้หมอปราหมณ์เป็นผู้สวด และผูกแขนให้ฝ่ายหญิง ถ้าฝ่ายชายยังไม่มาในพิธี เรียกว่า “สู่ขวัญเล็ก” เมื่อฝ่ายชายมาถึงเฒ่าแก่ที่มาสู่ขอจะเอาเงินมาวาง (หมั้น) ในกรณีที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำผิดกติกาจะมีการชั่งเงินกัน (ปรับไหม) ในขันหมากจะมีเงิน ผ้าขาว ถ้าฝ่ายชายให้ฝ่ายหญิงทำเรียก ขันหมากเปง พิธีหมั้นนิยมกันในเดือน 4 และเดือน 8

2.11) ประเพณีขึ้นบ้านใหม่

ส่วนใหญ่นิยมกระทำกันในเดือน 4 ผู้นำในการขึ้นบ้านใหม่คือ ผู้อาวุโสของบ้านหรือของหมู่บ้าน โดยจะมีการสู่ขวัญ มีขันสู่ขวัญ สิ่งของในขันประกอบด้วย ไข่ เหล้า และข้าวต้ม เมื่อทำพิธีเสร็จก็จะเลี้ยงผู้มาร่วมงาน และรื่นเริงกัน

2.12) ประเพณีเกี่ยวกับการตาย

เมื่อมีใครตายในหมู่บ้าน ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าภาพก็จะเชิญญาติพี่น้องให้มาร่วมงาน ผู้ตายจะได้รับการอาบน้ำศพ ตกแต่งศพ จากนั้นก็จะนำลงใส่โลงศพตั้งบูชาที่บ้านประมาณ 3-7 วัน ระหว่างที่ตั้งบูชาที่บ้านนั้นเวลากลางคืนผู้ที่มาร่วมงานก็จะเล่นไฟ โฮโล หรือการพนันประเภทอื่น หรืออาจเล่นหมากรุกหมากฮอส และจะเปิดเพลงเป็นเพื่อนศพ ซึ่งเรียกว่า “เงินเฮือนดี” ที่ทำเช่นนี้เพื่อบรรเทาความเศร้าโศกของเจ้าภาพจนกว่าจะถึงวันเผา ผู้ที่มาร่วมเงินเฮือนดีนี้จะนำข้าวของ เงินทองมาด้วย เพื่อเอามาช่วยเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ในช่วงเวลาที่ตั้งศพไว้ที่บ้านนั้นก็จะนิมนต์พระมาสวดวันละ 7 รูป ครบทั้ง 3-7 วัน เมื่อถึงเวลาจะเคลื่อนเอาศพไปเผาเรียกว่า “เอาไปป่า” ฤกษ์ที่จะเผาได้คือ วันพฤหัสบดี สุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ เวลาประมาณ 13.00 นาฬิกา ส่วนวันจันทร์ อังคาร พุธ เผาไม่ได้ถึงแม้จะสวดครบแล้วก็ตามจะต้องรอนกว่าจะได้ฤกษ์เผา ครั้นเมื่อได้ฤกษ์เผาก็จะแห่ศพไปป่าช้า โดยมีญาติพี่น้องร่วมขบวน ถือรูปผู้ตาย สาด เลือ หมอน ที่นอน ดอกไม้ รูปเทียน เมื่อไปถึงป่าช้าจะมีการสวดศพก่อนอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นก็จะเป็นพิธีเผาศพในปัจจุบันอาจแห่ศพไปที่วัดและเผานั้น

กล่าวได้ว่าขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวญ้อบ้านท่าขอนยางนั้นจะมีประเพณี 12 เดือน (สืตสิบสอง) ซึ่งเป็นการประกอบพิธีงานบุญและพิธีการต่าง ๆ ที่เนื่องมาจากความเชื่อตามลำดับเดือน ดังกล่าวมาแล้วเป็นต้นว่า เดือน 5 วันสงกรานต์ เดือน 6 บุญบั้งไฟ เดือน 7 บุญเลี้ยงอารักษ์หลักเมือง เดือน 8 บุญเข้าพรรษา เดือน 12 บุญกฐิน เดือน 1 บุญเข้ากรรม เดือน 2 บุญคูณลาน เดือน 3 บุญข้าวจี เดือน 4 พระเวด และงานบุญซึ่งเป็นประเพณี 12 เดือนที่ชาวญ้อหมู่บ้านท่าขอนยางปฏิบัติอยู่เป็นประจำ มีประเพณีสงกรานต์ บุญข้าวจี และบุญพระเวด เท่านั้น นอกจากนั้นนิยมทำบุญผ้าป่าและบุญบวช ซึ่งเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นมาใหม่ และมีได้กำหนดว่าทำเดือนใดแน่นอน แต่มักจะปฏิบัติกันในช่วงก่อนเข้าพรรษา

บุญประเพณีตามฮีตสิบสอง เช่น บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญกฐิน ก็ยังมีการปฏิบัติจัดทำอยู่บ้าง แต่ไม่ได้เป็นกิจกรรมที่สำคัญนัก เมื่อถึงเทศกาลนั้น ๆ ก็นิยมบอกเล่ากันด้วยปากต่อปากแล้วนัดทำบุญกัน

ประเพณีที่ไม่ได้จัดทำเป็นประจำ ได้แก่ งานบุญบั้งไฟ บุญเลี้ยงอารักษ์หลักเมือง บุญข้าวสาก บุญคูณลาน และบุญเข้ากรรม

งานประเพณีที่ได้จัดทำอยู่ในปัจจุบันนี้นั้น ได้กระทำตามประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดมาเท่านั้น ส่วนประเพณี บุญบั้งไฟ บุญเลี้ยงอารักษ์หลักเมือง บุญข้าวสาก บุญคูณลาน และบุญเข้ากรรม ที่มีได้กระทำอย่างสม่ำเสมอ เพราะขาดเงินในการที่จะนำมาจัดซื้ออุปกรณ์ ขาดช่างที่มีความรู้และมีฝีมือทอดทิ้งมานาน ไม่เคยทำเลยในคนรุ่นหลัง จึงไม่ทราบขั้นตอนในการปฏิบัติ

กล่าวได้ว่าประเพณี 12 เดือน ซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง นั้นออกจะเลือนหายไป ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าฮีตสิบสอง ของแต่ละเดือนมีประเพณีอะไรบ้าง

ส่วนประเพณีเกี่ยวกับชีวิตชาวญ้อถือว่าเป็นประเพณีที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันเท่าใดนัก เช่น แต่งงาน และตาย เป็นต้น ได้จัดทำกันเป็นประจำอยู่ในกลุ่มของชาวญ้อ ด้วยเป็นประเพณีเก่าทำกันมานาน จึงปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นมรดกตกทอด มีความเชื่อว่าผู้ใดได้กระทำจะเป็นสิริมงคล และอยู่อย่างมีความสุข สำหรับการแต่งงานชาวยญ้อไปอยู่บ้านหญิง เว้นแต่บ้านนั้นมีลูกชายคนเดียว หญิงจะไปอยู่บ้านฝ่ายชาย ซึ่งมีพิธีรับลูกสะใภ้ขึ้นบ้าน โดยใช้แหครอบเวลาขึ้นบ้าน ส่วนประเพณีเกี่ยวกับการตายนั้นเมื่อนำสู่ป่าช้าและเผาเสร็จแล้ว จะนิยมฝังกระดูกไว้ใกล้เคียงกับญาติคนก่อน ที่หลุมฝังศพแต่ละคนจะมีเสาไม้เป็นเหลี่ยมหรือกลมก็ได้ สลักชื่อผู้ตายฝังไว้เพื่อให้จำได้ว่าญาติผู้ตายฝังไว้ที่ใด

ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวญ้อบ้านท่าขอนยางทั้งในอดีตและปัจจุบันนั้นจะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับประเพณีของชาวอีสานทั่วไปมีบางประเพณีเท่านั้นที่แตกต่างออกไปและอีกหลายประเพณีก็เลิกปฏิบัติกันแล้วในปัจจุบัน

3. คตินิยมความเชื่อ

ความเชื่อ เป็นพื้นฐานที่ได้กระทำสิ่งต่าง ๆ ชาวญ้อได้สร้างศรัทธาให้แก่คนรุ่นหลังยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา เป็นต้นว่า เชื่อเรื่องภูตผีว่ามีอิทธิฤทธิ์ที่จะบันดาลความสุขสวัสดิ์มาให้หากกระทำให้ผีโกรธก็จะนำความทุกข์ยากลำบากมาให้ ต่อมามีการเช่นสรวงสักการะเพิ่มขึ้นก็ยิ่งเน้นความเชื่อให้เข้าไปอยู่ในจิตสำนึกของแต่ละคน

ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางก็มีความเชื่อเช่นเดียวกัน เช่น เข้าใจว่าคน สัตว์ สิ่งของย่อมมีขวัญ โดยเชื่อกันว่าขวัญเป็นสิ่งที่มีมองไม่เห็นคล้ายวิญญาณที่สถิตอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ถ้าขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว คน สัตว์ และสิ่งของ ย่อมจะทำให้ปราศจากโรคภัย ไข้เจ็บ มาเบียดเบียน

ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางเกือบทุกครอบครัวเคยทำขวัญในลักษณะต่าง ๆ เช่น ทำขวัญข้าว ทำขวัญควาย ซึ่งนิยมจัดทำกันในช่วงเสร็จหน้านานหลังจากนำข้าวขึ้นยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว นอกจากนี้ อาจทำขวัญกันในช่วงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ ก็ได้ โดยมีเหตุผลว่า เพื่อไม่ให้เสียประเพณีที่มีมาแต่โบราณกาล นอกจากนี้ในเมื่อข้าวยังมีแม่โพสพอีกด้วย ฉะนั้นการทำขวัญเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ข้าว ส่วนการทำขวัญควายนั้นเนื่องเพราะชาวญ้อได้ใช้ควายเป็นแรงงานในการไถ คราด ในไร่นา สัตว์ดังกล่าวลำบากตรากตรำมากซึ่งสามารถช่วยให้ชาวนาได้ข้าวมาบริโภค ดังนั้นเมื่อเสร็จงานในเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ อันเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมา นอกจากนี้ยังมีการผูกขวัญควายโดยชาวญ้อจะใช้ข้าวต้มมัดผูกติดกับเขาและใช้ด้ายแดงผูกเขาควาย เพื่อเป็นสิริมงคล นอกจากนี้ จะทำขวัญคน ในกรณีที่เจ็บป่วยหรือกลับจากเดินทางไกลเป็นระยะเวลานาน ซึ่งอาจไปค้าขายต่างแดนหรือไปศึกษาเล่าเรียนเมืองอื่น เป็นต้น

อนึ่งการสะเดาะเคราะห์แต่งแก้ก็เป็นความเชื่ออีกลักษณะหนึ่งซึ่งชาวญ้อยังมีความผูกพันอยู่กับเรื่องการคำนวณทางโหราศาสตร์ว่าปีใดมีพระสุกข์เจ้าพระเสาร์แทรกกินไม่ได้นอนไม่หลับ หมอคุณก็จะพยากรณ์ว่ามีบาปเคราะห์ต้องทำการแต่งแก้ โดยทำเป็นกระทงสามเหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยม มีข้าวเหนียวแดง ข้าวเหนียวขาว ดอกไม้ธูปเทียน ข้าวเหนียวปั้นและอื่น ๆ รวมทั้งปั้นรูปหุ่นผู้ป่วยหรือผู้มีเคราะห์ แล้วหาเจ้าพิธีมาทำพิธีสะเดาะเคราะห์ จากนั้นจะนำกระทงไปวางไว้นอกหมู่บ้านเพื่อปล่อยเคราะห์ สำหรับเจ้าพิธีในการสะเดาะเคราะห์นั้นมักเป็นพระสงฆ์เจ้าอาวาสของวัดประจำหมู่บ้าน พิธีจะจัดทำในตอนเย็น

ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางยังเชื่อถือการทำนายจากวันเดือนปีเกิด ดวงดาว ลายบนฝ่ามือ ลักษณะรูปร่างหน้าตาของคน เสียงที่เปล่งออกมา หรืออิริยาบถต่าง ๆ เกี่ยวกับการขึ้น เดิน นั่ง นอน ตลอดจนการเสี่ยงซึ่มซี่ ล้วนสามารถที่จะใช้ในการทำนายโชคชะตาได้ทั้งสิ้น

ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า คนเราจะมั่งมีหรือยากจนก็เพราะความขยันหรือความเกียจคร้าน แต่ก็มักมีข้อแม้ว่าอาจขึ้นอยู่กับโชควาสนาด้วย กล่าวคือ แม้จะขยันเพียงใดก็ตาม ถ้าโชคไม่มาหรือวาสนาไม่ช่วย ก็จะยากจนอยู่เช่นเดิม ซึ่งต่างก็ยอมรับว่าโชคชะตามีส่วนทำให้มั่งมีหรือยากจนได้นั่นเอง

ฉะนั้น การประกอบกิจการงานของชาวบ้านมักจะมีส่วนผูกพันอยู่กับความเชื่อมาก เมื่อเชื่อในเรื่องใดก็ย่อมจะทำตามกรรมวิธีของความเชื่อนั้น เพื่อให้เกิดความสบายใจแก่ผู้ปฏิบัติ และคนในครอบครัว กิจการต่าง ๆ ที่มีขั้นตอนของพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง นับตั้งแต่การหาฤกษ์ การขนาน

ศาลกล่าว การสวดมนต์ เลี้ยงพระ การแต่งงาน การปลูกสร้างบ้านรวมถึงการขึ้นบ้านใหม่ (บุญเฮือน) ก็ย่อมจะประกอบด้วยขั้นตอนดังกล่าวทั้งสิ้น

จะเห็นได้ว่า ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางได้ประกอบกิจการต่าง ๆ มักจะมีพิธีกรรม ที่ได้จัดทำตามขั้นตอนนับตั้งแต่การหาฤกษ์ยาม การบนบานศาลกล่าวและการนิมนต์พระมาสวดมนต์และเลี้ยงพระ โดยถือกันว่าเป็นสิ่งสำคัญ นับว่าเป็นการนับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน ซึ่งเชื่อทั้งศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ เหตุผลของการปฏิบัติดังกล่าว มี 2 กลุ่ม กลุ่มแรกให้เหตุผลว่าการทำให้ครบทุกขั้นตอนจะช่วยให้โชคดี ประสบกับความมั่งคั่งสมบูรณ์และเจริญรุ่งเรือง ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งได้ให้เหตุผลว่า บรรพบุรุษเคยทำมาก่อน และเป็นผู้นำพาให้กระทำจึงจำเป็นต้องทำตาม เมื่อได้พิจารณาจากข้อมูลพบว่า ขั้นตอนของพิธีกรรมนี้มักแสดงให้เห็นว่าเพิ่มความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์ จะมีความสมจริงน่าเลื่อมใสและสามารถปลุกศรัทธาให้เกิดขึ้นในจิตใจของครอบครัวที่กระทำและแก่ผู้พบเห็นด้วย ทำให้ชาวญ้อนิยมทำตามขั้นตอนดังกล่าวแล้ว

เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถหาคำตอบได้ เช่น ผี เทวดา อารักษ์ เจ้าป่าเจ้าเขา นั้น โดยเฉพาะในความเชื่อของชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง มีทั้งผีที่เป็นอารักษ์ และผีจากบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว โดยเข้ามาสิงสู่อยู่ในครอบครัวของตระกูลนั้น ๆ เรื่องความสำคัญของผีที่ชาวญ้อเห็นว่ามีค่าสำคัญ ในทัศนะของแต่ละครอบครัว จะแตกต่างกันออกไปตามลำดับความสำคัญ ดังนี้

3.1) ผีปู่ตา

ผีปู่ตาเกิดมาพร้อม ๆ กับการตั้งหมู่บ้านท่าขอนยาง เมื่อตั้งหมู่บ้านขึ้นแล้วชาวบ้านจะตั้งศาลประจำหมู่บ้านขึ้นเรียกว่า ศาลปู่ตา จากนั้นก็จะทำพิธีเช่นวิญญานบรรพบุรุษของทุกคนให้มาสถิตที่ศาลแห่งนี้ เพื่อช่วยคุ้มครองดูแลทุกคนให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วยเหตุนี้ผู้เป็นปู่ตาจึงทำหน้าที่คล้ายกับเป็นเทวดาอารักษ์ของหมู่บ้านไปด้วย

การตั้งศาลปู่ตาจะตั้งอยู่บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน บางแห่งที่มีการย้ายหมู่บ้านศาลปู่ตาอาจอยู่ส่วนใดส่วนหนึ่งหรือท้ายหมู่บ้านก็มี แต่ที่บ้านท่าขอนยางนี้ศาลปู่ตาจะอยู่ในลักษณะอยู่กลางหมู่บ้าน และมีบริเวณพอที่จะเป็นลานชุมชนได้อยู่ข้าง ๆ และอยู่ใต้ร่มต้นไม้ใหญ่ เพื่อให้ปู่ตาอยู่เย็นสบาย

เมื่อตั้งศาลแล้ว ก็จะหาผู้ดูแลศาลและให้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารระหว่างผีปู่ตากับชาวบ้าน บุคคลผู้นี้เรียกว่า “เฒ่าจ้ำ” หรือ “ขอนแก่นจ้ำ” และถือว่าเป็นคนสำคัญคนหนึ่งที่บ้านนับถือทั่วไป ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีศีลธรรม บวชเรียนพระธรรมวินัย และเลื่อมใสเชื่อถือผีปู่ตา โดยปกติผู้ที่ป็น “จ้ำ” จะทำหน้าที่ตลอดชีวิตหรือจนชราภาพ จนไม่อาจทำหน้าที่ได้จึงมีการเลือก “จ้ำ” คนใหม่ ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านและผู้มีอาวุโสสูงใน

หมู่บ้านเป็นผู้เลือก บางแห่งจะเลือกจากผู้ที่มีปูตาเข้าทรงบ่อย ๆ แสดงว่าผีปูตาชอบผู้นั้นให้ปฏิบัติหน้าที่สืบต่อไป

หน้าที่ของจ้ำที่สำคัญคือ การจัดเตรียมพิธีเลี้ยงผีปูตาในเทศกาลที่กำหนดขึ้น นอกจากนี้ยังทำหน้าที่บนหรือแก้บนให้ชาวบ้านนับตั้งแต่เรื่องปัญหาครอบครัว การทำมาหากิน จนถึงการเจ็บไข้ได้ป่วยของคนของสัตว์เลี้ยง บางแห่งอาจจัดพิธีเลี้ยงผีปูตาก่อนที่จะเริ่มทำนาอีกด้วย วิธีการติดต่อกับผีปูตา “จ้ำ” บางแห่งจะใช้การบอกกล่าวเป็นบทเป็นกลอนที่มีเสียงคล้องจอง บางแห่ง “จ้ำ” จะทำหน้าที่เป็นคนเทียม ให้ผีปูตาเข้าทรงที่ร่างตนแล้วชาวบ้านจะซักถามปัญหา หรือขอให้ช่วยเหลือตน บางแห่งก็จะมีทั้ง “จ้ำ” และ “คนเทียม” ให้ผีปูตาเข้าทรงที่ร่างตนแล้วชาวบ้านจะถามปัญหาหรือขอให้ช่วยเหลือตน บางทีชาวบ้านเชื่อไม่เพียงแต่ให้คุ้มครองคนเฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้น ยังเชื่อว่าผีปูตาจะตามไปคุ้มครองไปถึงบุคคลที่ไปหากินอยู่ที่อื่นอีกด้วย

ในการเลี้ยงผีปูตา ส่วนมากนิยมกระทำกันในวันพระ ชาวบ้านจะเตรียมอาหาร ดอกไม้ รูปเทียน มาเช่น ไหว้หรือแก้บน ผู้ใหญ่บ้านและ “จ้ำ” ตลอดจนผู้ช่วยเหลือก็จะเตรียมการจัดหาหัว หรือ หมู มาฆ่า เพื่อสังเวย เมื่อผีปูตาเข้าร่าง “คนเทียม” แล้ว ผีปูตาจะสอนให้คนเป็นคนดี รู้จักสามัคคี คำสอนเช่นนี้ถือว่ามีส่วนในการยึดเหนี่ยวหรือฝึกให้โครงสร้างสังคมยึดมั่นรวมกันได้ หากจะดูบทบาทของผู้เป็น “จ้ำ” จะเห็นว่าต้องเลือกจากผู้มีศีลธรรม กล่าวคือ ในวันทำพิธี “จ้ำ” ผู้ได้รับเลือกให้เป็น “จ้ำ” นั้นต้องอาบน้ำก่อนแต่งเสื้อผ้าชุดใหม่ มีการสวมเครื่องแต่งร่างเป็นพิเศษ เป็น “ปูตา” สามารถแสดงอภินิหารล่วงรู้ความลับบางคนได้ ลักษณะของ “จ้ำ” จึงเป็นผู้บริสุทธิ์ สามารถติดต่อกับผีปูตาได้ (นางสมบุญธ จันทรเปล่ง ผู้ใหญ่บ้านท่าขอนยางหมู่ที่ 11. ผู้ให้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2550)

3.2) ผีตระกูล

ในบ้านท่าขอนยาง เกือบทุกบ้านที่เป็นชาวญ้อจะมีห้องที่สำคัญอยู่ห้องหนึ่งเรียกว่า “ห้องเปิง” ห้องเปิงคือห้องสำหรับจัดเป็นพิเศษ ภายในมีหิ้งพระจัดไว้สำหรับผิบรรพบุรุษหรือผีประจำตระกูล ห้องนี้ผู้ที่เปิงสะไภ้หรือเขยจะล่วงล้ำเข้าไปไม่ได้ นอกจากลูกหลานของตระกูลนี้เท่านั้นที่จะเข้าไปได้ ถ้าสะไภ้ หรือเขยล่วงล้ำเข้าไปถือว่าเป็นเหยียบย่ำผิบรรพบุรุษจะต้องมีการปรับไหมขอมาด้วยถือว่าผิดผี

การผิดผีจะบันดาลให้สมาชิกในบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งเชื่อกันว่าต้องหาสาเหตุความเจ็บป่วยนั้นให้ได้ โดยการเข้าทรงเชิญผีเข้าร่าง ซึ่งความผิดและในที่สุดจะต้องเลี้ยงผีโดยบอกให้ญาติพี่น้องมารับรู้ร่วมกันเพื่อขอมาให้อภัยผีประจำตระกูล

3.3) ผิดาแฮก

เป็นผีประจำไร่นา จะมีหน้าที่ดูแลรักษาคุ้มครองไร่นา ข้าว พืชผล ที่ชาวญ้อได้ลงแรงสร้างทำให้ ผิดาแฮกจะเฝ้าคอยปกป้องมิให้ได้รับความเสียหายจากภัยพิบัติต่าง ๆ ชาวญ้อนิยมทำพิธีเลี้ยงผิดาแฮก ก่อนลงมือทำนาไร่ และเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จในแต่ละปี

3.4) ผีเรือน

กล่าวกันว่าผีประเภทนี้ เป็นผีที่คุ้นเคยกับเจ้าบ้านหรือผู้ครองเรือนเป็นผีในระบบเครือญาติที่สนิท

ลำดับความสำคัญในการเชื่อเรื่องผีนั้น ผีปู่ตา ซึ่งเป็นผีประจำหมู่บ้านให้ความคุ้มครองแก่ทุกคนในทุกครัวเรือน ชาวญ้อให้ความสำคัญเป็นอันดับแรกถัดจากนั้นจะเป็นผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นผีประจำตระกูลของตน ผิดาแฮกซึ่งเป็นผีที่ดูแลไร่นาปกป้องรักษาต้นข้าวในนามิให้ได้รับความเสียหายจากภัยพิบัติต่าง ๆ เป็นลำดับต่อมา และผีเรือนเป็นผีประจำครอบครัวในห้องเปิง หรือห้องผีในเรือนหลังใหญ่ ดูแลคุ้มครองผู้คนในครอบครัว เป็นลำดับสุดท้าย พิจารณาจากข้อมูลที่ได้พบว่า ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางมีความเชื่อความนิยมผีทุกประเภทอันที่จริงการให้ความสำคัญของแต่ละผีไม่แตกต่างกันนัก อย่างไรก็ตามสำหรับผีปู่ตา ต้องมีการไปลงมาไหว้อยู่เสมอ “จำ” จะทำหน้าที่สื่อความเข้าใจกับผีนี้อยู่ เป็นผู้คอยปรนนิบัติบนบานศาลกล่าว นำดอกไม้ไปคารวะเมื่อมีการแยกย้ายจากหมู่บ้าน หรือมีคนอพยพเข้าหมู่บ้าน ตลอดจนเมื่อมีการขอให้ดูแลไม่ให้เกิดโรคระบาดในหมู่บ้าน เป็นต้น

เมื่อเชื่อในเรื่องผีก็ย่อมจะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตด้วยเป็นต้นว่า การเช่นสรวง (การเลี้ยงผี) เพื่อให้ผีได้กินอาหารอุดมสมบูรณ์อันหาสำราญ ซึ่งเมื่อผีสบายผีก็จะคุ้มครองปกป้องรักษาให้ร่มเย็นเป็นสุข ได้ข้าวธัญญาหารอุดมสมบูรณ์

ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางเช่นสรวงผีแต่ละชนิดมากน้อยแตกต่างกัน ผีที่ชาวบ้านเช่นสรวงมากที่สุด เนื่องจากเป็นผู้ปกป้องรักษาผลประโยชน์ของชาวนา คือ ผิดาแฮก ซึ่งตั้งอยู่ที่นาของแต่ละคน รองลงมาเช่นสรวงผีปู่ตาซึ่งเป็นผีที่คุ้มครองปกป้องรักษาชาวบ้านในหมู่บ้านทุกคน เช่นสรวงผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นผีประจำตระกูล และเช่นสรวงผีเรือนที่อยู่ในห้องเปิงตามลำดับ ตามประโยชน์ที่พึงได้รับเป็นสำคัญ โดยยกเอาผิดาแฮกซึ่งดูแลนาข้าวของตนมาเป็นอันดับแรกทั้ง ๆ ที่ได้ให้ความสำคัญยกย่องให้ผีปู่ตาเป็นอันดับหนึ่ง แต่เมื่อคำนึงถึงประโยชน์ที่จะพึงได้รับกลับลดความสำคัญของผีปู่ตาลงไปเป็นอันดับรอง อย่างไรก็ตามทั้งผิดาแฮกและผีปู่ตา ต่างก็เป็นผีที่ชาวญ้อให้ความสำคัญไม่ต่างกันมาก ส่วนผีบรรพบุรุษและผีเรือน จะปรากฏความสำคัญอยู่ในหลังสุดตามลำดับ โดยให้เหตุผลว่าผีทั้งสองชนิดหลังนี้เป็นผีกันเอง อยู่ในระบบเครือญาติผูกจากกันง่ายบอกเล่าเมื่อไรก็ได้

ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางเช่นสรวงผีตาแฮก เมื่อลงทำนาเช่นสรวงผีปู่ตาเมื่อจะเดินทางไกลหรือกลับจากเดินทางไกลแล้วปลอดภัย เช่นสรวงผีปู่ตาเมื่อจะเดินทางไกลหรือกลับจากเดินทางไกลแล้วปลอดภัยเช่นสรวงผีบรรพบุรุษเมื่ออยู่ดีกินดี มีความสุขสบาย และเช่นสรวงผีเรือนเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น อย่างไรก็ตามยังมีการผีอยู่เสมอในกลุ่มชนชาวญ้อ

มีข้อควรสังเกตว่า การล่องละเมิดหรือผีนี้ อาจมาจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ความนึกคะนองหรือผีประเพณีอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าที่ผีนี้เนื่องมาจากการไม่นำพาต่อประเพณีญ้อ ซึ่งถือเคร่งในเรื่องนี้อยู่ ส่วนคนรุ่นใหม่เห็นว่าไม่เป็นสาระ ส่วนสาเหตุที่ผีนี้ขึ้นอาจเพราะขึ้นห้องเปิด ล่วงเกินประเพณี หรือผีผีเรือน เป็นต้น ผู้ที่ผีผีมีพฤติกรรมเข้ามาล่วงเกินประเพณีห้องเป้ง ซึ่งเป็นห้องของพ่อตาและแม่ยาย เป็นที่อยู่ของผีเรือน ลูกเขยหรือลูกสะใภ้จะเข้าไปในห้องนี้ไม่ได้เด็ดขาด ยกเว้นแขกหรือคนอื่น ๆ ส่วนการผีผีเรือนอีกประการหนึ่งว่าการไปถูกต้องเสาเรือนต้นที่เป็นห้องเปิดก็ถือว่าผีผีเรือนทัน ซึ่งผู้ผีผีอาจจะไม่สบาย หรือไม่บุตรธิดา หรือสัตว์เลี้ยงอาจไม่สบายได้

ภาพที่ 9 ศาลปู่ตาบ้านท่าขอนยาง

ภาพที่ 10 เครื่องซ่อนไห้ว

4. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางได้ประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ขึ้นมาเพื่อใช้สอย เป็นต้นว่าสิ่งจำเป็นในงานอาชีพ อุปกรณ์การครัวหรือสิ่งแทนในการเคารพบูชา อุปกรณ์ต่างๆ เท่าที่พบมี ไถ คราด ตะกร้า แห สวิง กระติบ กระด้ง ชาวญ้อได้จักสานเพื่อใช้ในครัวเรือนส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือก็จะกะแบ่งขายให้เพื่อนบ้าน หรือนำไปขายในเมืองเพื่อเป็นรายได้เสริม ส่วนการผลิตแห สวิงนั้นต้องซื้อป่านจากตลาดมาเป็นอุปกรณ์สำหรับสาน เพราะไม่ได้ผลิตป่านใช้เอง ฝีมือในการจักสานของชาวบ้านนั้นไม่ได้รับการฝึกอบรมจากสถาบันการศึกษาแต่อย่างใด แต่ได้มีการถ่ายทอดฝีมือในการจักสานสืบทอดกันต่อมาเป็นที่น่าสังเกตว่าชาวญ้อสอนวิชาชีพให้แก่บุตรหลานและเพื่อนบ้านของตน โดยมีได้เรียกรื่องผลตอบแทนแต่อย่างใด แต่มีความต้องการอยากให้งานฝีมือยังคงอยู่ในสังคมของชาวญ้อ และไม่ยอมให้ใช้จ่ายเงินซื้อโดยไม่จำเป็น

งานฝีมือของชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้คิดจะทำการค้าหรือเพื่อเสริมอาชีพแต่อย่างใด หากผลิตเพื่อใช้ในแต่ละครอบครัว เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่าย เนื่องจากมีอุปกรณ์ที่เป็นวัตถุดิบอยู่แล้ว ดังนั้นการผลิตจึงไม่กำหนดเวลาตายตัวว่าจะเสร็จเมื่อใด หากเกิดจากความจำเป็นบังคับ

ภาพที่ 11 เครื่องครัวของชาวญ้อบ้านท่าขนยาง

ภาพที่ 12 สภาพครัวพื้นบ้านชาวญ้อบ้านท่าขนยาง

ภาพที่ 13 ผู้เก็บข้าวเปลือกชาวญ้อบ้านท่าขนยาง

ภาพที่ 14 ที่เก็บน้ำดื่มชาวญ้อบ้านท่าขนยาง

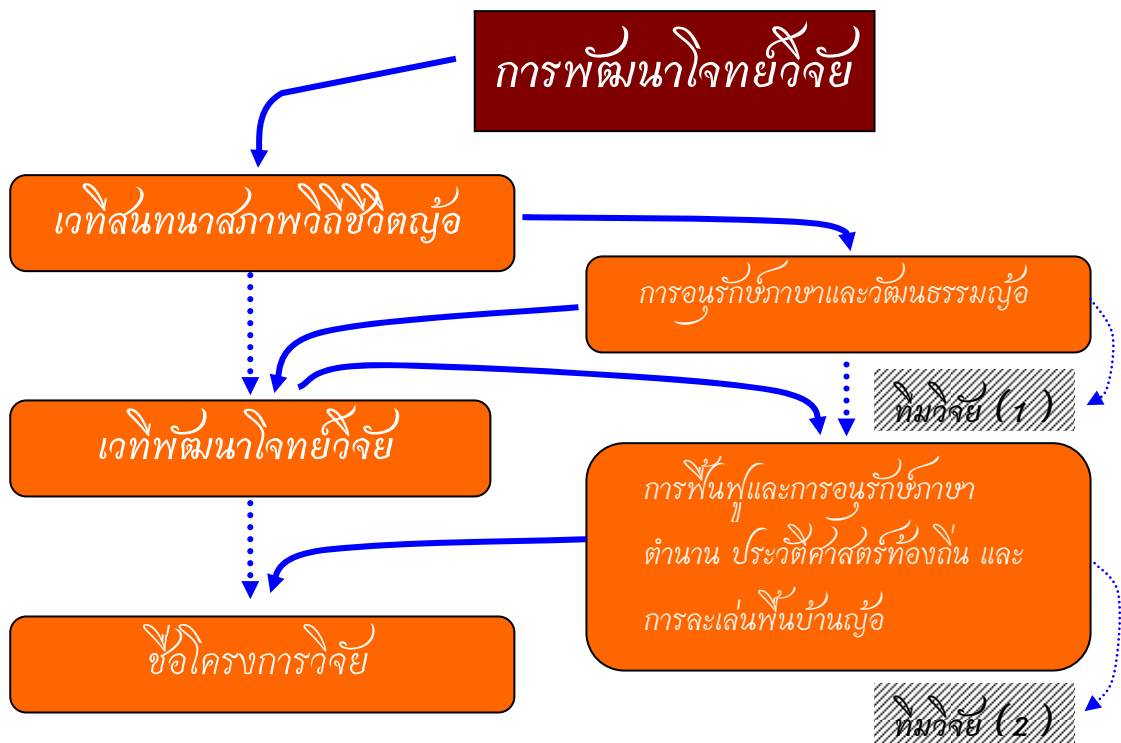
ภาพที่ 15 เครื่องมือดักนกชาวญ้อบ้านท่าขนยาง

บทที่ 4

กระบวนการและวิธีปฏิบัติการ

การปฏิบัติการในงานวิจัยนี้ ทีมวิจัยได้ปฏิบัติการควบคู่กับการศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชน และรายละเอียดต่าง ๆ ของประเด็นที่ศึกษา จะเป็นได้ว่า กระบวนการปฏิบัติการของงานวิจัยนี้ เริ่มต้นตั้งแต่กระบวนการค้นหาโจทย์วิจัย การสร้างทีมวิจัย จนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการขยาย ผลการวิจัยไปสู่รูปธรรมในชุมชน แสดงรายละเอียดแต่ละกระบวนการดังนี้

1. การค้นหา การกำหนดโจทย์

แผนผังที่ 1 แสดงกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย

จากแผนผังดังกล่าว แสดงให้เห็นกระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 เวทีสนทนาสภาพวิถีชีวิตอยู่

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาสภาพปัญหาที่แท้จริง และแนวคิดในการแก้ปัญหา โดยชาวบ้านมีส่วนร่วม

- จัดขึ้นเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2549 เวลา 19.00 - 21.30 น.

- สถานที่ ได้แก่ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 บ้านท่าขนอย ตำบลท่าขนอย อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

- วิธีการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ เวทีสนทนากลุ่ม

- ผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีจำนวน 35 คน ได้แก่

1. นายสังคม ไชยสงเมือง
2. นายปรีชา งามดี
3. นายดำเนิน เนื่องวรรณะ
4. นายสมาน ทวีเลิศ
5. นายบุญจันทร์ สุขวิเศษ
6. นายบันเทิง ภาณุตานนท์
7. นางแหว เนื่องวรรณะ
8. นายชุกกลิน จันทรเพกาวั
9. นายนคร จันทรเปล่ง
10. นางสาวมัช ภูผา
11. นางดา ผาบุตร
12. นางพอง ศรีเลิศ
13. นางสาวพงษ์ เนื่องมหา
14. นายไพฑูล บุตรราช
15. นางมูล
16. นางสาวพงษ์ จันทรเปล่ง
17. นายต่วน บุตรราช
18. นางทา สุขจี
19. นางเดือนจิต วังหน้า
20. นางมะลิ นิमित
21. นายพิทักษ์ ภีบาลสิงห์
22. นายคาน เนื่องอุดม
23. แม่เปียน สุวรรณภักดี
24. นายวุฒิพงษ์ ภาณุตานนท์
25. แม่เลี้ยง ปกระณะ
26. แม่โต่ม ไชยมัง

27. นายสุเทพ วงศ์ศิลป์
28. นางสาวบุรณิ จันทรเปล่ง
29. นางสาวรวงคณา อุ่นอุดม
30. นางอภิญา เกสัชชา
31. นายสุบัน ชุ่มอภัย
32. นายเลิศศักดิ์ คำปลิว
33. นางทองปักษ์ สุบิน
34. นายบัญญัติ สาลี
35. นายบรรหาญ สุขชี

ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม ได้แก่ ได้สภาพปัญหาและแนวคิดในการสร้างโจทย์วิจัย โดยประชาชนเป็นผู้นำเสนอปัญหา และแนวทางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางด้านภาษาและวัฒนธรรม อยู่ในสภาพที่เข้าสู่ปัญหาวิกฤต

ชาวหมู่บ้านท่าขอนยางเห็นพ้องกันว่า ถ้าปล่อยทิ้งไว้ตามยถากรรม ภาษาและวัฒนธรรมหมู่บ้านท่าขอนยางน่าจะสูญไปเป็นแน่ จึงจำเป็นต้องค้นหาวิธีการต่าง ๆ เพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟูให้เกิดขึ้น และคงอยู่ในสังคมหมู่บ้านท่าขอนยางให้ได้ และสิ่งแรกสุดก็คือ การปลูกฝังความสำนึกรักภาษา และวัฒนธรรมของผู้อาวุโสต่อลูกหลาน เห็นถึงความสำคัญ และเอกลักษณ์ของความเป็นผู้อาวุโสก่อน

หลังจากนั้นชาวบ้านผู้อาวุโสได้ร่วมกันกำหนดโจทย์วิจัย

1.2 เวทีพัฒนาโครงการ

เมื่อจัดเวทีครั้งแรกแล้ว คณะทีมวิจัยวิชาการ ได้แก่ อาจารย์บัญญัติ สาลี อาจารย์ ดร. ธนนันท์ ตรงดี และสมาชิก ได้นำปัญหาและแนวคิดจากชาวบ้านมาศึกษาวิเคราะห์ และตั้งประเด็นในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยยกประเด็นหลักจากแนวคิดในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ 4 ด้าน ได้แก่

- ด้านภาษา
- ด้านตำนาน
- ประวัติศาสตร์
- การละเล่น

โดยสรุปความเป็นมาของปัญหาคือ ชุมชนมีสิ่งเดิม ได้แก่ ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้าน เมื่อมีสิ่งรื้อ เช่น มหาวิทยาลัย สถานศึกษา กระแสโลกาภิวัตน์/บริโภคนิยม และคนพลัดถิ่น นักเรียน/นักศึกษา เกิดสิ่งใหม่ขึ้น คือ ภาษาเปลี่ยน คนไม่พูดภาษาผู้อาวุโส การแต่งกายเปลี่ยน และกลายเป็น “หายแล้วนะ” และ “หายนะ” ในที่สุด

ปัจจัยที่เกิดขึ้นในชุมชนและส่งผลต่อ “ผู้อู” ได้แก่ ปัจจัยด้านการสื่อสาร/ ปัจจัยด้านการตั้งมหาวิทยาลัย/ ปัจจัยด้านการย้ายเข้ามาในชุมชน ในขณะที่ในชุมชนก็มีความต้องการด้านข้อมูล / ความต้องการด้านการศึกษา/ ความต้องการด้านเศรษฐกิจ เป็นไปตามปัจจัยที่เกิดขึ้น ในชุมชน

กระบวนการเบื้องต้น คือ การได้รับฟังความคิดเห็นอย่างแท้จริง ผลที่เกิดขึ้นคือ ได้ข้อมูลสถานภาพภาษา คำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน แนวคิด และข้อคิดต่อการทำงานวิจัยในครั้งนี้ ความร่วมมือ และเป้าหมายสูงสุดของชุมชนผู้อูบ้านท่าขอนยาง โดยการเดินสอบถามกับชาวบ้าน เข้าหาผู้ใหญ่บ้าน เสนอปัจจัยต่างในชุมชนทราบ

คณะชาวบ้านให้ชื่อเวทีนี้ว่า **เวทีสร้างปัญหา**

- วัตถุประสงค์เพื่อระดมแนวคิดต่าง ๆ ในการพัฒนาโจทย์วิจัยไทบ้าน และวิธีการสร้างโจทย์วิจัยตามแนวความคิดของไทบ้าน และร่วมร่างโครงการวิจัย

- วิธีการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ เวทีเสวนาไทบ้าน ใช้รูปแบบการสนทนากันเป็นหลัก สรุปประเด็นปัญหาด้วยกัน และร่วมสร้างโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมตามหัวที่ สกว. กำหนดแต่ละข้อ ตั้งแต่ความเป็นมาของปัญหา วัตถุประสงค์ ขอบเขตการวิจัย คำถามในการวิจัย และผลที่จะได้รับจากการวิจัย

- ผู้เข้าร่วม มีจำนวน 32 คน ได้แก่

1. นายปรีชา งามดี
2. นายสมาน ทวีเลิศ
3. นายคำเนิน เนื่องวรรณะ
4. นายบรรหาญ สุขชี
5. นายบุญจันทร์ สุขวิเศษ
6. นายชุกกลั่น จันทร์เพาว์
7. นายบันเทิง ภวภูตานนท์
8. นางแหว เนื่องวรรณะ
9. นายนคร จันทรเปล่ง
10. นางสมัย ภูผา
11. นายสังคม ไชยสงเมือง
12. นางดา ผาบุตร
13. นางผอง ศรีเลิศ
14. นางสมพงษ์ เนื่องมหา
15. นายไพฑูล บุตรราช

16. นางสาวพงษ์ จันทรเปล่ง
17. นายด่วน บุตรราช
18. นางทา สุขจี
19. นางเดือนจิต วังหน้า
20. นางมะลิ นิमित
21. นายพิทักษ์ ภิบาลสิงห์
22. นายคาน เนื่องอุดม
23. แม่เปียน สุวรรณภักดี
24. นายวุฒิพงษ์ ภาณุตานนท์
25. นายสุเทพ วงศ์ศิลป์
26. นางทองปักษ์ สุบิน
27. นางสาวบุรณ์ จันทรเปล่ง
28. นางวรางคณา อุ่นอุดม
29. นายสุบัน ชุ่มอภัย
30. นายเลิศศักดิ์ คำปลิว
31. นายบัญญัติ สาลี
32. นายธนาพันธ์ ตรงดี
33. เจ้าหน้าที่จาก สกว. 2 คน
34. นิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม 5 คน

- สถานที่จัดเวที ได้แก่ บ้านผู้ใหญ่นบ้านหมู่ที่ 3 บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

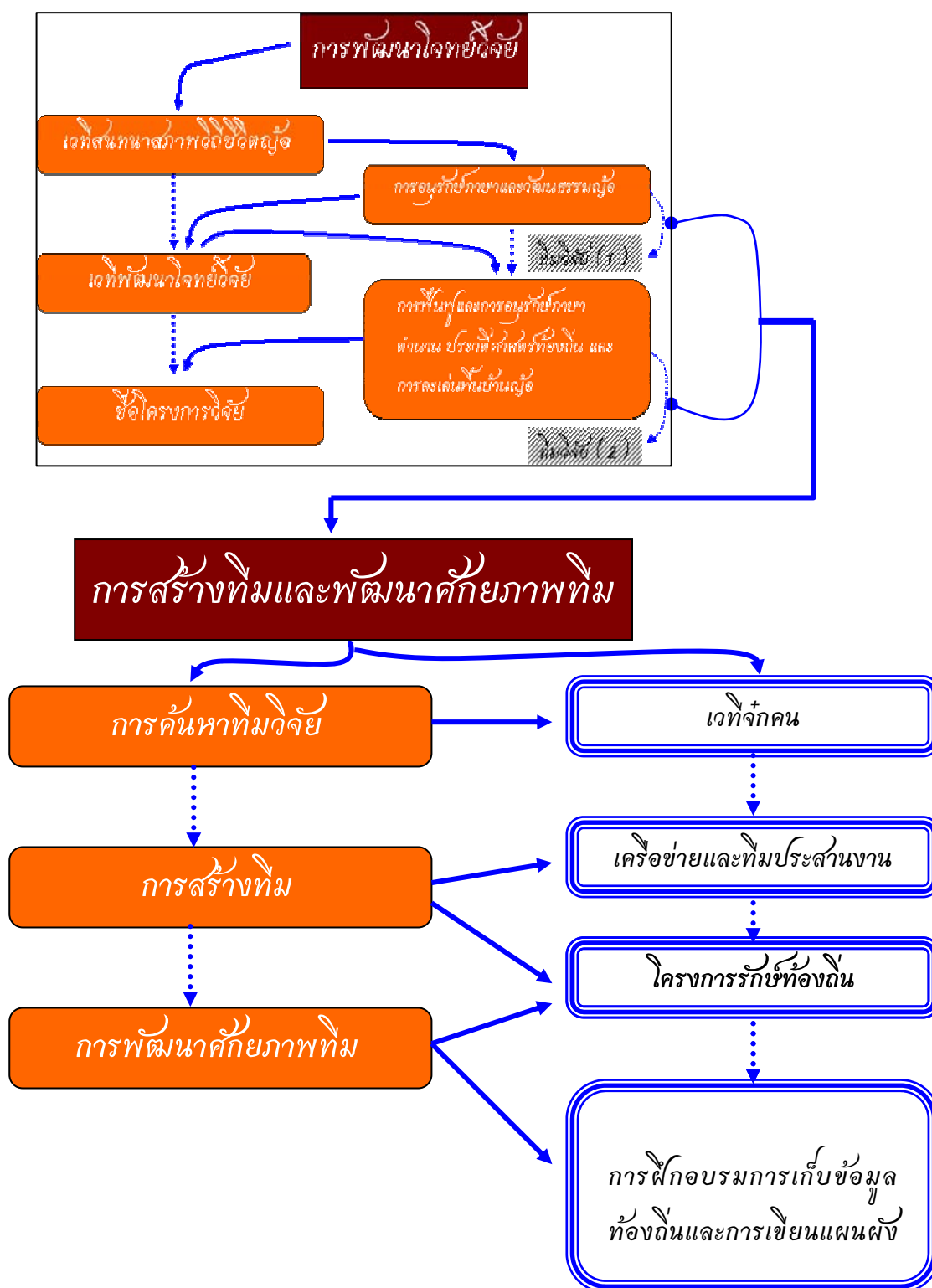
- วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2550 เวลา 19.00 - 21.30 น.

ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม ได้แก่ ได้โครงการวิจัยนำเสนอ 1 เรื่องชื่อ โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ดำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านผู้ บ้านท่าขอนยาง

- ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ การสรุปประเด็นของชาวบ้านยังไม่ชัดเจน ไม่สามารถควบคุมประเด็นปัญหาให้อยู่ในกรอบแนวคิดที่ทีมวิจัยกำหนดไว้ได้

- การแก้ปัญหาได้แก่ ทีมวิจัยฝ่ายวิชาการได้นำแนวคิดที่ชาวบ้านนำเสนอเป็นประเด็นต่าง ๆ มาสรุป และนำเสนอเป็นขั้นตอนต่อเวทีสนทนาแต่ละประเด็น ทำให้ชาวบ้านสามารถแยกคิดเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้สามารถรู้วิธีการเขียนโครงการวิจัยแบบชาวบ้านมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี

2. กระบวนการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพทีม

แผนผังที่ 2 แสดงการสร้างทีมวิจัยและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย

2. กระบวนการสร้างทีมวิจัย

จากแผนผังกิจกรรมดังกล่าว เป็นกระบวนการการสร้างทีมวิจัยในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 การค้นหาทีมวิจัย

จากการจัดเวทีค้นหาโจทย์ซึ่ง เรียกกันว่า เวทีสร้างปัญหา ผ่านมาแล้ว เริ่มมีผู้ที่เห็นด้วย และพร้อมที่จะร่วมทำวิจัยกันหลาย จึงทีมนักวิชาการและทีมอาจารย์โรงเรียนท่าขนอยงพิทยาคม เริ่มมีความคิดว่า จะต้องจัดเวทีขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อค้นหาผู้ร่วมอุดมการณ์และผู้ที่ต้องการทำวิจัย อย่างแท้จริง จึงร่วมกันเรียกกระบวนการนี้ว่า **เวทีจ๊อกคน**

ก่อนที่จะจัดเวที คณะทีมวิจัยฝ่ายวิชาการ ได้แก่ อาจารย์บัญญัติ สาลี และอาจารย์ ดร. ชนานันท์ ตรงดี ได้ร่วมปรึกษากันว่าจะทำกันอย่างไร ในการค้นหาทีมวิจัย จึงร่วมประชุมกับอาจารย์ โรงเรียนท่าขนอยงพิทยาคม ได้แก่ อาจารย์บรรหาญ สุขชี อาจารย์สังคม ไชยสงเมือง และอาจารย์ ทศพร ภูผาธรรม จึงได้แนวคิดว่าจะต้องจับผู้นำชุมชนให้ได้ เพราะผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านแล้ว และเป็นผู้ที่พร้อมจะเสียสละเวลาตามอุดมการณ์และหน้าที่ จึงร่วมกับติดต่อกับผู้ใหญ่บ้าน โดยให้อาจารย์บรรหาญ สุขชี เป็นทาบทามและเชิญเป็นทีมวิจัย ผู้ใหญ่ทั้ง 5 หมู่บ้าน มีความยินดี และจะร่วมทำงานวิจัยด้วยอย่างเต็มที่ จึงเริ่มค้นหาทีมวิจัย ด้วยการจัดเวที

- ชื่อกิจกรรม ได้แก่ **เวทีจ๊อกคน** หรือ เวทีค้นหาทีมวิจัย
- วัตถุประสงค์ เพื่อค้นหาทีมวิจัยหลัก ทีมวิจัยรอง และสร้างเครือข่ายในการวิจัย
- วิธีการจัดกิจกรรม ได้แก่ การประชุมเสวนาไทบ้าน
- ผู้เข้าร่วม แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1. ผู้ใหญ่บ้าน
2. ชาวบ้าน
3. นิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
4. นักเรียนระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนท่าขนอยงพิทยาคม
5. คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาสารคามและโรงเรียนท่าขนอยงพิทยาคม
6. พระสงฆ์
7. เจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานจาก สกว. ภาค มหาสารคาม

- สถานที่จัดกิจกรรม ได้แก่ บ้านพักอาจารย์บรรหาญ สุขชี บ้านเลขที่ 151 หมู่ 1 บ้านท่าขนอยง ตำบลท่าขนอยง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

- วันที่จัดกิจกรรม คือ วันที่ 10 มีนาคม 2550 เวลา 17.00- 22.00 น.

- ผลที่ได้จากการจัดกิจกรรม คือ ได้ทีมวิจัยหลักในการทำวิจัย ได้ทีมวิจัยรอง ได้เครือข่ายในโครงการวิจัย โดยแบ่งเป็นประเภท ดังนี้

1. ทีมวิจัยหลักได้แก่

1. นายบัญญัติ สาลี เป็นหัวหน้าโครงการ
2. นายชนานันท์ ตรงดี
3. นายบรรหาญ สุชี
4. นายดำเนิน เนื่องวรรณะ
5. นายเลิศศักดิ์ คำปลิว
6. นายสังคม ไชยสงเมือง
7. นายทศพร ภูผาธรรม
8. นายไพฑูรย์ บุตรราช
9. นายสุปิ่น ชุมอภัย
10. นางทองปึก สุบิน
11. นายนคร จันทร์เปล่ง
12. นางสมบุรณ์ จันทร์เปล่ง
13. นางวรารคนา อุ่นอุดม
14. นางเนรัญชรา โตสุพันธ์
15. นางอภิญญา ภาณุตานนท์

ที่ปรึกษาโครงการได้แก่

1. พระครูสิริปริยัติโสภิต
2. พระครูอุดมวัฒนคุณ
3. กำนันตำบลท่าขอนยาง
4. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าขอนยาง

เกิดการสร้างเครือข่ายคือ มีเครือข่ายโดยที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประสานงาน นิสิตจากสาขาการพัฒนาชุมชน ที่เข้าไปฝึกงาน จำนวน 2 คน นิสิตสาขาภาษาไทย ครูจากโรงเรียนประถม-มัธยม พระทุกวัดในชุมชน อาจารย์ในมหาวิทยาลัยมาร่วมในการดำเนินกิจกรรม และนำไปสู่การสร้างเครือข่ายนิสิตและนักเรียน โดยการให้นิสิตเป็นตัวอย่าง เชื่อมระหว่างทีมและพื้นที่ เป็นการสร้างสายใย สายใจ เครือข่ายของทีมวิจัย ได้แก่ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โรงเรียนบ้านท่าขอนยาง โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม สภาวัฒนธรรมอำเภอกันทรวิชัย องค์การบริหารส่วนตำบลท่าขอนยาง

ภาพที่ 16 การจัดเวทีจ๊ากคน หรือแสวงหาทีมวิจัยและสร้างเครือข่าย
นอกจากนี้ ทีมวิจัยหลักยังแบ่งหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบเป็นฝ่ายต่าง ๆ ในโครงการวิจัยนี้

ดังนี้

1. ผู้ประสานงานหลักในโครงการฯ ได้แก่
นายบัญญัติ สาลี นายบรรหาญ สุขจี
2. ฝ่ายประชาสัมพันธ์โครงการฯ ได้แก่
นายบรรหาญ สุขจี
3. ฝ่ายวิชาการประจำโครงการฯ ได้แก่
นายบัญญัติ สาลี นายชนานันท์ตรงดี
4. ฝ่ายบันทึกข้อมูลภาคสนาม และฝ่ายศิลปะ ได้แก่
นายสังคม ไชยสงเมือง นายทศพร ภูผาธรรม
นายเลิศศักดิ์ คำปลิว นางวรางคณา อุ่นอุดม
5. ฝ่ายเลขานุการ ได้แก่
นางเนรัญชรา โตสุพันธุ์ นางวรางคณา อุ่นอุดม
6. ฝ่ายควบคุมการใช้จ่ายเงินประจำโครงการฯ และตรวจสอบได้แก่
นางเนรัญชรา โตสุพันธุ์ นางวรางคณา อุ่นอุดม

7. ฝ่ายชุมชนสัมพันธ์และประสานงานกับชุมชน ได้แก่

นายไพฑูรย์ บุตรราช นายสุปิ่น ชุมอภัย
นางทองปึก สุบิน นายนคร จันทรเปล่ง
นางสมบุรณ์ จันทรเปล่ง นายคำเนิน เนื่องวรรณะ

ภาพที่ 17 เวทีแบ่งหน้าที่ภาระงานประจำโครงการวิจัย

ทีมวิจัยได้พิจารณาพร้อมกับคณะนิสิตและนักเรียนผู้เข้าร่วมในเวทีครั้งนี้ว่า คณะนิสิตและนักเรียนเป็นทีมวิจัยรอง และเป็นผู้สนับสนุนการวิจัยครั้งนี้โดยตลอด โดยสมัครใจแต่ละคนให้ลงชื่อในการทำกิจกรรมทุกครั้ง และไม่บังคับ ซึ่งถ้าผู้ใดติดสอบหรือเรียนไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละครั้งได้ก็อาจทำได้ นอกจากนี้ทีมนิสิตและนักเรียนยังเป็นผู้ร่วมเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและภาคสนามโดยตลอด และที่สำคัญคือ ทีมนิสิต และนักเรียนจะต้องร่วมการวิจัยในครั้งอย่างเต็มที่ในกิจกรรมการทดลองสาธิตการเล่าตำนาน การสืบทอดภาษา การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการสาธิตสืบทอดการเล่นพื้นบ้าน

ทีมวิจัยหลักมีมติให้จัดประชุมทีมวิจัยเพื่อวางแผนงานทั้งหมด อย่างน้อยเดือนละครั้ง เพื่อสรุปผลงานที่เกิดขึ้นแต่ละกิจกรรม

จากการจัดเวทีนี้เกิดการทำความเข้าใจร่วมกับเครือข่ายที่เข้าร่วมงาน การประชุม กำหนดแนวทางและวางแผนการทำงานร่วมกันระหว่างทีม ผลที่เกิดขึ้น ไม่มีการบังคับและการชี้นำ ไม่มีใครเป็นหัวหน้า ทุกคนแสดงความคิดเห็นได้เท่ากัน

2.2 การพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย

ทีมวิจัยได้มีมติให้มีการพัฒนาศักยภาพในการเก็บข้อมูลภาคสนามแก่นักวิจัยหลัก นิสิต และนักเรียนผู้เข้าร่วมการเก็บข้อมูล โดยเริ่มต้นที่การดึงให้เยาวชนมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น จึงเกิดโครงการรักษ์ท้องถิ่น และโครงการว่า การฝึกอบรมการเก็บข้อมูลท้องถิ่นและการเขียนแผนผังวัฒนธรรม

2.2.1 โครงการรักษ์ท้องถิ่น

กิจกรรมนี้ยังได้เสริมสร้างแนวทางการปฏิบัติการเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกัน ได้อบรมการทำอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูลท้องถิ่น ผลที่ได้รับจากโครงการนี้ คือ นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการมีความสามัคคีและเริ่มเข้าใจท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น กล้าแสดงตัวว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด กล้านำเสนอแนวคิดร่วมในการศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และเข้าใจกระบวนการวิจัยแนวชาวบ้านมีส่วนร่วม นักเรียนกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวจึงเป็นกำลังสำคัญในการปฏิบัติการเพื่อสร้างจิตสำนึกในการวิจัยครั้งนี้

ผู้เข้าร่วมในโครงการนี้ ได้แก่

นิสิตภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก จำนวน 30 คน

นิสิตสาขาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จำนวน 15 คน

นักเรียนโรงเรียนท่าขนอยงพิทยาคม จำนวน 25 คน

ทีมวิจัย จำนวน 15 คน

วันที่จัดกิจกรรม คือ วันที่ 6 เมษายน 2550 เวลา 09.00 – 16.00 น.

สถานที่จัดกิจกรรม ได้แก่ สวนผู้ใหญ่โพธิ์บุตราช บ้านท่าขนอยง ตำบลท่าขนอยง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

วิธีการดำเนินการกิจกรรม คือ ให้นิสิตและนักเรียนร่วมคิดค้นโครงการด้วยกันเพื่อสร้างความสามัคคีและปลูกฝังความสำนึกรักษ์ท้องถิ่น จึงเกิดโครงการรักษ์ท้องถิ่นเกิดขึ้น ทำกิจกรรมละลายพฤติกรรม บำเพ็ญประโยชน์สาธารณะ และร่วมกับสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อประโยชน์ในการวิจัยท้องถิ่น ในกิจกรรมนี้ได้ร่วมกันสร้างย่านนักวิจัยน้อย เป็นการนำวัสดุที่ประหยัดและวิธีการทางธรรมชาติมาผลิตเป็นย่านแจกจ่ายและแลกซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 18 การรับสมัครและคัดเลือกนักเรียนเข้าร่วมโครงการ

ภาพที่ 19 วิทยากรในโครงการรักษ์ท้องถิ่น

ภาพที่ 20 ภาคปฏิบัติการในโครงการรักษ์ท้องถิ่น

ภาพที่ 21 นิสิตผู้ประสานงานและนักเรียนผู้เข้าร่วมโครงการฯ

ภาพที่ 22 วัตถุที่ได้เป็นรูปธรรมในโครงการ

ภาพที่ 23 ความสามัคคีและความสำนึกถึงท้องถิ่นเป็นนามธรรมที่ได้

2.2.2 โครงการอบรมวิธีการเขียนแผนที่ชุมชนและเก็บข้อมูลภาคสนาม

รูปแบบของโครงการ ได้แก่ จัดอบรมวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามและการสร้างแผนที่วัฒนธรรมชุมชน

ผู้เข้าร่วมในโครงการนี้ ได้แก่

นิสิตภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก จำนวน 30 คน

นิสิตสาขาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จำนวน 15 คน

นักเรียนโรงเรียนท่าขนอยพิทยาคม จำนวน 25 คน

ทีมวิจัย จำนวน 15 คน

วันที่จัดกิจกรรม คือ วันที่ 7-8 พฤษภาคม 2550

ภาพที่ 24 จัดกิจกรรมอบรมเสริมความรู้การเก็บข้อมูลชุมชนและแผนที่ชุมชน

ภาพที่ 25 จัดกิจกรรมอบรมเสริมความรู้การเก็บข้อมูลชุมชนและแผนที่ชุมชน

ภาพที่ 26 จัดกิจกรรมอบรมเสริมความรู้การเก็บข้อมูลชุมชนและแผนที่ชุมชน

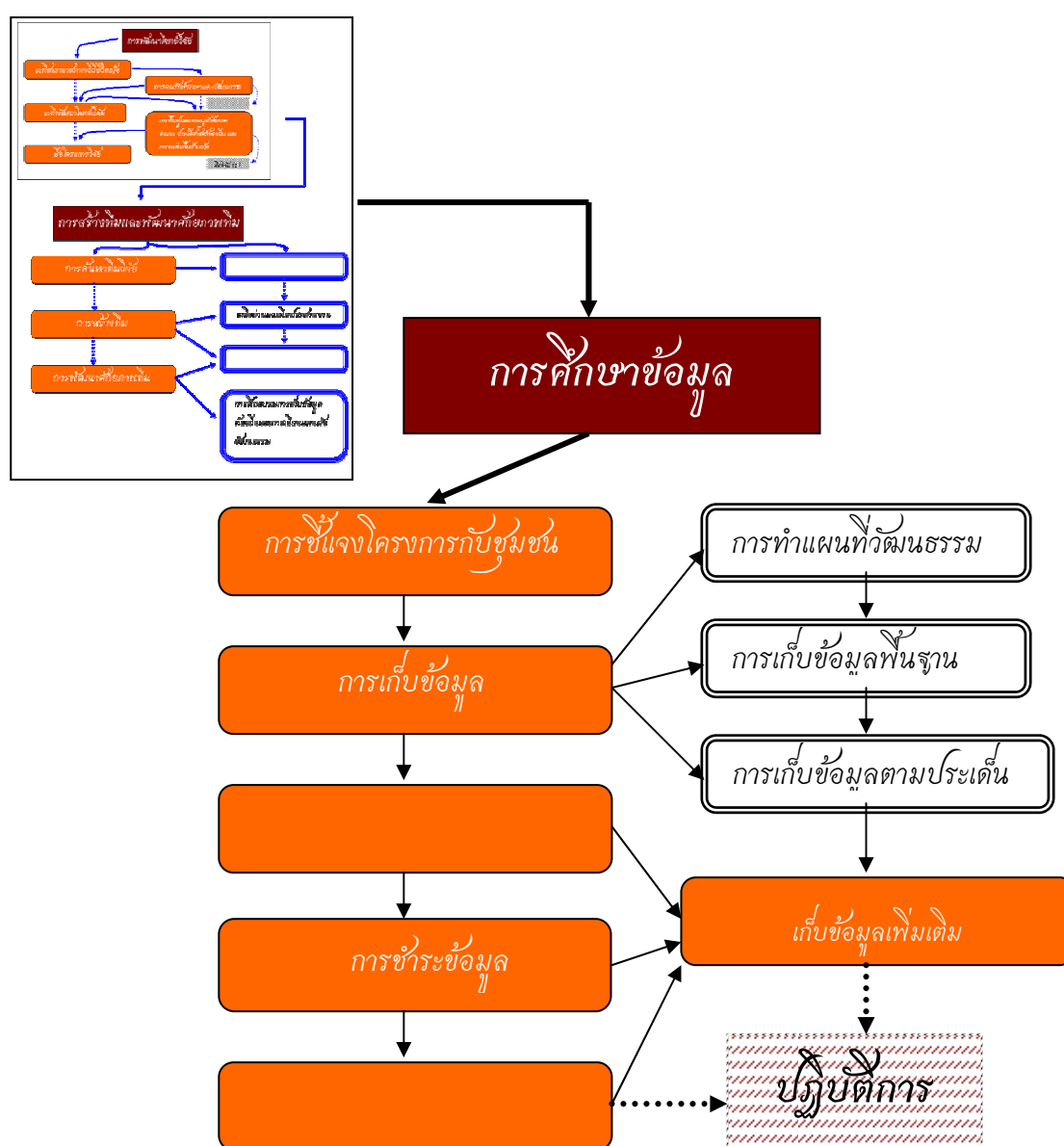
ภาพที่ 27 จัดกิจกรรมอบรมเสริมความรู้การเก็บข้อมูลชุมชนและแผนที่ชุมชน

ภาพที่ 28 ภาพแสดงการนำเสนอแผนที่ร่วมกันฝึกเขียน

กระบวนการนี้ทำให้มีการเตรียมความพร้อมในการเรียนแผนที่ชุมชนและการเก็บข้อมูลชุมชนเป็นปฏิบัติการเบื้องต้นในการอนุรักษ์ภาษาและวัฒนธรรม ประกอบด้วยนิสิต และนักเรียนโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคมเข้าร่วมประมาณ 50 คน ภายได้โครงการฝึกเขียนแผนที่ชุมชนและการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ทำให้นิสิตและนักเรียนมีความรู้ในการเขียนแผนที่ชุมชนอย่างถูกวิธี

3. กระบวนการศึกษาข้อมูล

แผนผังที่ 3 แสดงกระบวนการศึกษาข้อมูล

จากแผนผังดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงกระบวนการศึกษาข้อมูลเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติการในขั้นตอนต่อไป แต่ในขณะเดียวกัน การศึกษาข้อมูลก็ยังมีปฏิบัติการไปพร้อม ๆ กัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การชี้แจงโครงการวิจัยกับชุมชน

คณะทีมวิจัยได้จัดเวทีชี้แจงโครงการวิจัยก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูล เพื่อให้ชาวบ้านท่าขอนยางได้ทราบถึงหลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ วิธีการวิจัย และแนะนำทีมงานวิจัยให้ชาวบ้านท่าขอนยางได้รับทราบ

ผู้เข้าร่วมเวทีครั้งนี้ มีจำนวน 80 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้

1. ผู้แทนจากสภาวัฒนธรรมอำเภอกันทรวิชัย 2 คน
2. ผู้แทนจากองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน
3. คณะชาวบ้านแต่ละหมู่ 5 หมู่บ้าน จำนวน 35 คน
4. นิสิตและนักเรียน จำนวน 25 คน
5. ทีมวิจัยหลัก จำนวน 15 คน
6. พระสงฆ์ จำนวน 3 รูป

วิธีการจัดเวที ได้แก่ ชี้แจงโครงการ และสิ่งที่คาดหวังในการจัดทำโครงการ โดยให้ผู้เข้าร่วมได้ซักถามรายละเอียดตั้งแต่การเริ่มโครงการ และสิ่งที่จะทำในอนาคต พร้อมรายละเอียดเรื่องการเงินในโครงการอย่างละเอียด ชาวบ้านเสนอแนวคิดในการดำเนินการตามโครงการ และการมีส่วนร่วมกับโครงการนี้ พร้อมทั้งได้ตั้งความคาดหวังร่วมกับทีมวิจัยครั้งนี้ด้วย

สถานที่จัดเวที ได้แก่ วัดสว่างวาริ ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 22 เมษายน 2550

เวลาจัดเวลา ตั้งแต่ 09.00 – 16.00 น.

ทีมวิจัยหลักประชุมสรุปเนื้อหาสาระและแนวคิดที่ชาวบ้านเสนอ ในเวลา 17.00-18.30 น. จากบทเรียนที่ได้ในการจัดเวทีนี้ ทำให้ทีมวิจัยเข้าใจสถานภาพและหน้าที่ในการทำวิจัยเชิงมีส่วนร่วมมากขึ้น

3.2 การเก็บข้อมูล

หลังจากได้พัฒนาศักยภาพการเก็บข้อมูล ก่อนลงพื้นที่โดยการอบรมการทำแผนที่ ให้แก่ทีมงานวิจัยรุ่นเยาว์ นิสิตภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 7-8 พฤษภาคม 2550 แล้ว ทีมวิจัยได้กำหนดลงพื้นที่เก็บข้อมูลสำรวจชุมชนร่วมกันกับนักวิจัยหลัก โดยแบ่งการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

3.2.1 การทำแผนที่ทางวัฒนธรรมชุมชน

ทีมวิจัยได้ประชุมทีมวิจัยก่อนออกทำแผนที่วัฒนธรรมชุมชน ด้วยมีเหตุผลเพื่อต้องการทราบข้อมูลในเชิงลึกของชุมชนผู้อุ้บ้านท่าขอนยางทั้ง 5 หมู่

วัตถุประสงค์ของการประชุม ได้แก่ การทบทวนประเด็นที่ต้องการศึกษาวิจัย และวางแผนในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

สถานที่ประชุม ได้แก่ พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

วันที่ 28 พฤษภาคม 2550 เวลา 18.00 -20.00 น.

ผู้เข้าร่วมประชุม ได้แก่ ทีมวิจัยหลัก จำนวน 15 คน

นักเรียนโรงเรียนบ้านท่าขอนยาง จำนวน 20 คน

นิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 25 คน

การลงพื้นที่เก็บข้อมูล ทีมวิจัยได้จัดแบ่งทีมออกเป็น 5 กลุ่ม โดยให้ทีมวิจัยหลักเป็นหัวหน้า จัดนิสิตนักเรียนลงตามกลุ่มต่าง ๆ กลุ่มละประมาณ 8-10 คน เพื่อร่วมศึกษาและเก็บข้อมูลร่วมกัน ใช้ระยะเวลาการเก็บข้อมูลเพื่อทำแผนที่ทางวัฒนธรรมชุมชน ในวันเสาร์และวันอาทิตย์ ในเดือนมิถุนายน ทั้งเดือน โดยกำหนดเอาวันเสาร์และวันอาทิตย์ เดือนมิถุนายน 2550 ได้แก่ วันที่ 2-3, 9-10, 16-17 และ 23-24 มิถุนายน 2550

รูปแบบการเก็บข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์ชาวบ้านทุกครัวเรือน ทั้ง 5 หมู่บ้าน โดยทีมวิจัยได้ออกแบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลออกเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

- บ้านเลขที่
- ชื่อเจ้าของบ้าน และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- สถานภาพทางวัฒนธรรม แบ่งเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้
 - ญ้อ 100 %, ญ้อผสม และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น
 - การใช้ภาษาในครัวเรือน
 - ความรู้ทางด้านตำนาน
 - ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ครัวเรือน
 - ความรู้ทางการละเล่นพื้นบ้านญ้อ
 - ภูมิปัญญาอื่น ๆ
 - แนวความคิดในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นญ้อ

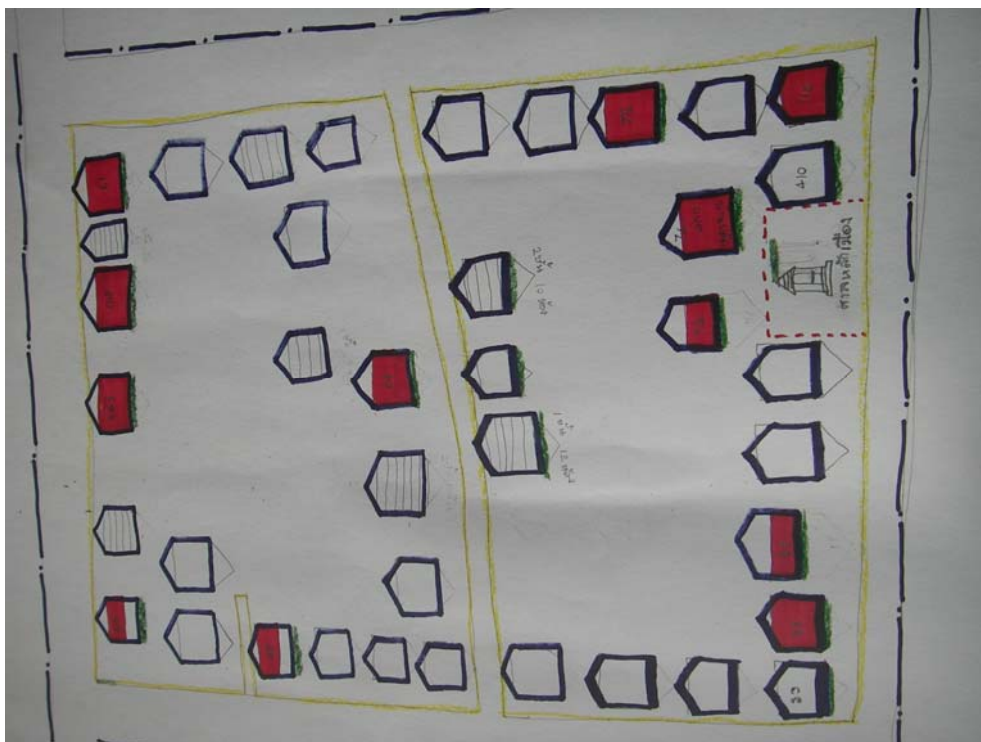
ภาพที่ 29 การวางแผนการเป็นรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 30 การวางแผนการเป็นรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 31 การเขียนแผนที่ทางวัฒนธรรมชุมชน

ภาพที่ 32 รายละเอียดแผนที่ทางวัฒนธรรม

3.2.2 การเก็บข้อมูลพื้นฐาน

หลังจากลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนี้แล้ว ทีมวิจัยได้ประชุมสรุปผลการปฏิบัติงานในวันที่ 5 กรกฎาคม 2550

ผู้เข้าร่วมประชุมได้แก่ ทีมวิจัยจำนวน 15 คน

นักเรียนและนิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม 20 คน

สถานที่ประชุม ได้แก่ บ้านพักนายบรรหาญ สุขจี

ผลที่ได้จากการประชุม ได้แก่ การมอบหมายให้ทีมนิสิตคณะสถาปัตยกรรม จัดเขียนแผนที่วัฒนธรรมตามที่ได้ โดยแยกเป็นข้อมูลแต่ละหมู่บ้าน และแผนที่รวม

ทีมวิจัยได้ถอดบทเรียนในการเก็บข้อมูลครั้งนี้ พบว่า ข้อมูลที่ได้ ยังขาดตกบกพร่องอยู่เฉพาะในครัวเรือนที่มีกิจธุระ ไม่มีผู้อยู่ในหมู่บ้าน และร้านค้าต่าง ๆ จึงมอบหมายให้ทีมวิจัยที่เป็นผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านรับผิดชอบในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

ภาพที่ 33 การประชุมทีมวิจัยเพื่อถอดบทเรียนในการทำงาน

3.2.3 การเก็บข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษาวิจัย

ทีมวิจัยได้เตรียมการเก็บข้อมูลในเชิงลึกแต่ละประเด็นที่ต้องการศึกษา ด้วยการจัดประชุมทีมวิจัยและสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้ในวันที่ 15 กรกฎาคม 2550

วัตถุประสงค์ในการจัดประชุม ได้แก่ วางแผนการทำงาน และการเก็บข้อมูลเชิงลึก
ผู้เข้าร่วมประชุม ได้แก่

นิสิตภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก จำนวน 30 คน

นิสิตสาขาผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จำนวน 15 คน

นักเรียนโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม จำนวน 25 คน

ทีมวิจัย จำนวน 15 คน

สถานที่จัดประชุม ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

วันที่ 15 กรกฎาคม 2550 เวลา 18.00-20.00 น.

ผลที่ได้จากการประชุม ได้แก่ วิธีการเก็บข้อมูลเชิงลึก และการแบ่งหน้าที่เก็บข้อมูล โดย
ผู้รับผิดชอบในการเก็บข้อมูลเชิงแบ่งเป็นกลุ่มตามประเด็น ดังนี้

นิสิตภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก จำนวน 30 คน รับผิดชอบเก็บข้อมูลด้าน
ภาษา

ทีมวิจัย และนักเรียนโรงเรียนบ้านท่าขอนยาง รับผิดชอบในการเก็บข้อมูลด้าน
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้าน

กำหนดการเริ่มเก็บข้อมูลเชิงลึก ได้แก่ ตั้งแต่วันที่ 20-31 กรกฎาคม 2550

รูปแบบการเก็บข้อมูล ได้แก่ การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างหมู่บ้านละ 5 คน เป็นผู้ให้ข้อมูล
ด้านภาษา โดยทีมวิจัยที่เป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้คัดเลือกโดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลพื้นฐาน
และการทำแผนที่วัฒนธรรมชุมชน ล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีความรู้ภูมิปัญญาอยู่

ภาพที่ 34 การเก็บข้อมูลเชิงลึกตามประเด็นที่ต้องการศึกษา

3.3 กระบวนการวิเคราะห์และสรุปข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลพื้นฐานครบทุกกระบวนการแล้ว ทีมวิจัยได้จัดประชุมทีมวิจัยเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ และทบทวนการทำงานตั้งแต่ต้น

วัตถุประสงค์ในการประชุม เพื่อสังเคราะห์ข้อมูล ทบทวนการทำงาน และการวางแผนในการทำงานต่อไป

ผู้เข้าร่วมประชุม ได้แก่ ทีมวิจัย จำนวน 15 คน

สถานที่ประชุม ได้แก่ อาคารเรือนเกษตร โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม

วันที่ 5 สิงหาคม 2550 เวลา 13.00 – 18.00 น.

3.4 การปฏิบัติการทดลองสืบทอด

3.4.1 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดทางภาษา

หลังจากได้ข้อมูลที่สังเคราะห์และครบถ้วนแล้ว ทีมวิจัยได้วางแผนทดลองสืบทอดทางภาษาและการละเล่น เพื่อค้นหาศึกษาความเป็นไปได้ในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษาและการละเล่นพื้นบ้าน

ในการทดลองปฏิบัติการนี้ ทีมวิจัยได้เชิญชาวบ้านภูมิปัญญาที่มีความรู้ทางด้านภาษาและการละเล่นพื้นบ้านมาให้ข้อมูลเพิ่มเติมและให้เป็นผู้สาธิตการแสดงการละเล่น ในวันที่ 15 สิงหาคม 2550 ณ โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมนี้ ได้แก่

นิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 15 คน

นักเรียนโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม จำนวน 30 คน

ทีมวิจัย จำนวน 15 คน

สถานที่ ได้แก่ หอประชุมโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม

วันที่ 15 สิงหาคม 2550 เวลา 08.00-16.00 น.

กิจกรรมนี้ทำให้มีแนวทางในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษาและการละเล่นพื้นบ้านจากรุ่นสู่รุ่น รูปแบบการละเล่นที่สามารถประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน

ภาพที่ 35 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดทางภาษาญ้อ

ภาพที่ 36 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดทางภาษาญ้อ

ภาพที่ 37 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดทางด้านการละเล่นพื้นบ้าน

ภาพที่ 38 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดทางด้านการละเล่นพื้นบ้าน

ส่วนด้านการเล่นพื้นบ้าน ชาวชนสามารถเรียนรู้และฝึกเล่นได้โดยใช้เวลาไม่นาน เพียงแต่ยังมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเล่นดั้งเดิม เพราะมีการเล่นทางเลือกอื่นมากกว่าเช่นเกมส์ในคอมพิวเตอร์ และสถานที่เล่นไม่อำนวย นอกจากนี้ยังขาดความรู้ในด้านการเล่นแต่ละอย่างที่เป็นของดั้งเดิม ทีมวิจัยต้องประชุมหาแนวทางเสริมความรู้ในการเล่นเพิ่มเติมแก่ชาวชนให้อีก

ภาพที่ 39 ภาพถ่ายผู้ร่วมกิจกรรมในการทดลองการสืบทอดภาษาและการเล่นพื้นบ้าน

3.4.2 การทดลองปฏิบัติการสืบทอดการเล่นพื้นบ้าน

ทีมวิจัยได้ประชุมสรุปผลงานและถอดบทเรียนการทดลองปฏิบัติการครั้งแรก พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ชาวชนขาดความรู้ทางด้านการเล่นพื้นบ้านมาก จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจ และให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ชาวชน โดยเชิญทีมภูมิปัญญาผู้เฒ่าการละเล่นและสาธิตการละเล่นพื้นบ้านเพิ่มเติม โดยกำหนดจัดการทดลองในวันที่ 5 กันยายน 2550

สถานที่ทำกิจกรรมนี้ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ภาพที่ 40 ทีมภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เฒ่าบ้านท่าขอนยางด้านการละเล่นพื้นบ้าน

ภาพที่ 41 การทดลองและการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านการละเล่นพื้นบ้านของเยาวชน

ภาพที่ 42 การทดลองและการเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านการละเล่นพื้นบ้านของเยาวชน

กิจกรรมนี้ทำให้เยาวชนเกิดการเรียนรู้ในการทำกิจกรรม เป็นการสร้างสำนึก เยาวชนตระหนักถึงแนวทางวัฒนธรรมดั้งเดิม

3.5 เวทีชำระประวัติศาสตร์ ตำนาน ภาษา และการละเล่น

เนื่องจากมีคำถามเกี่ยวกับตำนานผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องจะเชื่อว่า “จริงๆ แล้ว จะเข้ตายที่ไหน?” มีการถกเถียงกัน มีข้อมูลแตกต่างกันไปแต่ละกลุ่มแต่ละวัยในกลุ่มผู้อ่านทำนองขาน ทิมวิชัยได้ประชุมปรึกษากันในเรื่องนี้แล้วจึงมีความเห็นร่วมกันว่า จะต้องมีการชำระข้อมูลที่ได้มาและต้องการข้อมูลที่เป็นหนึ่งเดียวในบ้านทำนองขาน จึงกำหนดจัดกิจกรรมชำระประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาษา ตำนาน และการละเล่นพื้นบ้านขึ้น โดยกำหนดจัดในวันที่ 1 ตุลาคม 2550

รูปแบบการจัดกิจกรรม ได้แก่ การจัดเวทีสนทนาและสาธิตเป็นฐาน 4 ฐาน ได้แก่ ฐานภาษาผู้ ฐานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ฐานตำนานผู้ และฐานการละเล่นพื้นบ้านผู้ และสาธิตการละเล่นพื้นบ้าน

ผู้เข้าร่วมเวทีได้แก่

ชาวบ้านหมู่บ้านทำนองขาน จำนวน 200 คน

นักเรียนโรงเรียนทำนองขานพิทยาคม จำนวน 50 คน

นักเรียนโรงเรียนบ้านท่าขอนยาง จำนวน 50 คน

ทีมวิจัย จำนวน 15 คน

สถานที่จัดเวที ได้แก่ สนามกลางหมู่บ้านท่าขอนยาง

วันที่ 1 ตุลาคม 2550 เวลา 08.00-17.00 น.

ผลที่ได้รับจากการจัดกิจกรรมนี้ ได้แก่

ข้อมูลทางด้านภาษา ได้คำศัพท์และวัฒนธรรมการใช้ภาษาอยู่ในแต่ละด้าน เช่น สถาปัตยกรรม ภาษาการค้าพื้นบ้าน ภาษาในเพลงพื้นบ้าน และคำศัพท์พื้นฐานอยู่ เป็นต้น

ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้ทราบประวัติศาสตร์ชุมชนอยู่ และประวัติศาสตร์ปัจจุบันอยู่ในการตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจนและถูกต้อง

ข้อมูลด้านตำนาน ได้ทราบตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับสถานที่สำคัญในหมู่บ้านท่าขอนยาง แต่ในเรื่องจระเข้ ยังต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีก เพราะยังไม่มีข้อสรุปว่า จระเข้ที่ปรากฏในตำนานอยู่ท่าขอนยางตายที่ใด จึงเป็นการบ้านให้ทีมวิจัยต่อไป

ข้อมูลด้านการละเล่น ได้ข้อมูลการละเล่นที่ถูกต้อง จากการสาธิต ได้มีชาวบ้านแสดงความคิดเห็นและให้ข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อจะได้ข้อมูลดั้งเดิมและถูกต้องตามวิธีการละเล่นพื้นบ้านในอดีต

ภาพที่ 43 ทีมวิจัยหลักอยู่บ้านท่าขอนยางผู้ดำเนินการจัดเวที

ปัญหาที่เกิดขึ้นในการจัดกิจกรรม ได้แก่ การให้ความร่วมมือระหว่างองค์กรท้องถิ่น เพราะผู้นำไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าใดนัก จึงทำให้ทีมวิจัยมีความเห็นว่าจะต้องหาวิธีการเชิญชวนให้กลุ่มผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์กรท้องถิ่นเข้าร่วมมากยิ่งขึ้น

จุดเด่นของกิจกรรมนี้ ได้แก่ ข้อมูลถูกต้อง ชัดเจน และความสำนึกรักท้องถิ่นของกลุ่มชนชาวญ้อเพิ่มมากขึ้น เริ่มมีกระแสการฟื้นฟูและการอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น จนมีความเห็นร่วมกันจากชาวญ้อผู้ร่วมเวทีครั้งนี้ว่า น่าจะเกิดการจัดวันแห่งญ้อแต่ละสัปดาห์ หรือ เดือน หรือปี เพื่อเผยแพร่และปลูกความสำนึกรักท้องถิ่นและสืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่ นอกจากนั้นยังได้รับความคิดเห็นว่า ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านท่าขอนยางจะต้องใช้ภาษาญ้อ สืบทอดวัฒนธรรมให้แก่ลูกหลานในหมู่บ้าน อาจมีการประกวดครอบครัวญ้อที่สืบทอดวัฒนธรรมดีเด่นแต่ละปี และแข่งขันการสืบทอดวัฒนธรรมญ้อ เพื่อให้เยาวชนมีความสำนึกรักวัฒนธรรมญ้อมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 44 ทีมวิจัยและทีมภูมิปัญญาญ้อที่เข้าร่วมในการจัดเวทีครั้งนี้

การประชุมทีมวิจัยหลังจัดกิจกรรมนี้แล้ว ทีมวิจัยและชาวบ้านมีความคิดเห็นร่วมกันว่า จะต้องนำข้อมูลท้องถิ่นญ้อที่ได้ในวันนี้ สะท้อนต่อชุมชนญ้อและสาธารณชนให้ได้มากที่สุด โดย

กำหนดสะท้อนและคืนข้อมูลแก่ชุมชนอยู่ในวันที่ 26 ตุลาคม 2550 ซึ่งเป็นวันที่จัดประเพณีไหลเรือไฟ ทีมวิจัยได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า นอกจากข้อมูลด้านภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านผู้อาวุโสที่แนะนำเสนอในวันนั้นแล้ว จะร่วมกันทำเรือไฟดั้งเดิมและประหยัดที่สุดตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสะท้อนข้อมูลให้ชุมชนตระหนักถึงความเป็นดั้งเดิมของการไหลเรือไฟและการสร้างความสำนึกในความพอเพียงตามพระราชดำริของในหลวง

ภาพที่ 45 ฐานการละเล่นพื้นบ้านผู้อาวุโส

ภาพที่ 46 ฐานภาษาผู้อาวุโส

ภาพที่ 47 ฐานประวัติศาสตร์และตำนานญ้อ

ภาพที่ 48 การสาธิตการเล่นญ้อ

จากแผนผังดังกล่าวทำให้เห็นถึงกระบวนการปฏิบัติการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ พร้อมกับทำให้ผลจากการวิจัยครั้งนี้มีการขยายผลเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งเกิดจากเครือข่ายที่นำไปใช้ในชุมชนและร่วมใจกันในการฟื้นฟู วัฒนธรรมอื่น ๆ อย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังนำไปเป็นฐานข้อมูลเชิงนโยบายใน องค์การต่าง ๆ เช่น เทศบาลตำบลท่าขอนยาง โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม และมหาวิทยาลัย เป็นต้น ดังรายละเอียดที่อธิบายกิจกรรมต่าง ๆ ต่อไปนี้

1.1 การคืนข้อมูลสู่ชุมชน

จากมติที่ประชุมที่วิจัยหลังจากเวทีชำระประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาษา ตำนาน และการละเล่นว่าจะมีการคืนข้อมูลต่าง ๆ แก่ท้องถิ่น เพื่อสะท้อนให้เห็นความเป็นดั้งเดิมต่อสาธารณชน จึงร่วมกันพิจารณาหาวิธีการดำเนินกิจกรรมนี้

รูปแบบการจัดกิจกรรมนี้ ได้แก่ การนำเสนอข้อมูลทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับญ้อแก่ชุมชน โดยการจัดเป็นขบวนแห่ และการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ โดยเน้นความเป็นดั้งเดิมเป็นหลัก

ผู้รับผิดชอบ ได้แก่ ทีมวิจัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม สถานที่ดำเนินการโครงการ ได้แก่ งานประเพณีไหลเรือไฟบ้านท่าขอนยาง

วันที่ 26 ตุลาคม 2550 เวลา 08.00-24.00 น.

กิจกรรมนี้ทำให้ชาวบ้านญ้อและสาธารณชนได้ทราบถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมญ้อ เขาชนมีความตระหนักในภาษาและวัฒนธรรมญ้อมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านในวัยทำงานเริ่มเห็นความสำคัญใน วัฒนธรรมญ้อและเข้าร่วมกิจกรรมมากยิ่งขึ้น เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมญ้ออย่างต่อเนื่อง และจัด ช่องว่างระหว่างวัยในการเรียนรู้และสืบทอดทางวัฒนธรรมญ้อบ้านท่าขอนยาง

ภาพที่ 49 การทำเรือไฟภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม
โดยทีมวิจัย, ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนิสิตคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

ภาพที่ 50 การตกแต่งเรือไฟดั้งเดิมเพื่อร่วมขบวนแห่

ภาพที่ 51 การนำเสนอการละเล่นพื้นบ้านญ้อต่อสาธารณชน

ภาพที่ 52 ขบวนแห่เกี่ยวกับญ้อ

สิ่งที่เกิดขึ้นจากผลกิจกรรมนี้ เกิดการสร้างเครือข่ายอย่างแท้จริงในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ และร่วมในโครงการวิจัยนี้มากยิ่งขึ้น

- เครือข่ายในการร่วมโครงการวิจัยนี้ ได้แก่
- โรงเรียน
- มหาวิทยาลัย
- องค์การบริหารส่วนตำบล
- วัฒนธรรมอำเภอและจังหวัด
- พระสงฆ์
- และชาวบ้านทั่วไป

4.2 ปฏิบัติการฟื้นฟูและการอนุรักษ์

จากการที่ได้ผ่านกระบวนการต่าง ๆ จนได้ข้อมูลที่สังเคราะห์วิเคราะห์แล้วทีมวิจัยและชาวบ้านได้ร่วมเวทีปฏิบัติการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ดำเนิน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านในชุมชน โดยใช้กระบวนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ที่ได้จากการทดลองปฏิบัติการฟื้นฟูและการอนุรักษ์มาเป็นแบบแผนในการดำเนินการ มีรายละเอียด ดังนี้

4.2.1 การฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา

การฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษาอยู่ในท้องถิ่นบ้านท่าขอนยาง โดยให้ทุกครอบครัวได้เริ่มต้นตระหนักในคุณค่าภาษาและสอนภาษาให้ลูกหลานในครัวเรือนของตนเอง และจัดให้มีป้ายภาษาอยู่ ให้เยาวชนได้หัดอ่าน นอกจากนี้ยังสร้างหลักสูตรสอนภาษาอยู่ในโรงเรียนท่าขอนยาง และท่าขอนยางพิทยาคม การปฏิบัติการครั้งนี้ได้อาศัยเครือข่ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการคืนข้อมูลสู่ชุมชน ซึ่งประกอบด้วยโรงเรียน วัด ชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น และมหาวิทยาลัย

กิจกรรมที่ 1

จัดเมื่อวันที่ 13-14 เมษายน 2551

ณ วัดเจริญผล วัดสว่างวารี และวัดมหาผล บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 200 คน

รูปแบบการดำเนินการกิจกรรม คือ การแข่งขันตอบคำถามเกี่ยวกับศัพท์ที่ควรรู้

ผลกระทบที่เกิดขึ้น ได้แก่ ผู้นำชุมชนให้ความสำคัญในภาษาอยู่ ซึ่งเป็นภาษาของตน และจะขยายผลรณรงค์ให้ทุกครัวเรือนได้สอนภาษาอยู่แก่บุตรหลานให้สืบทอดต่อไป

กิจกรรมที่ 2

จัดขึ้นที่โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม

เมื่อวันที่ 25-30 พฤษภาคม 2551

รูปแบบจัดกิจกรรมคือ การจัดตั้งเป็นชุมชนผู้อ้อย โดยนักเรียนในโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม

จากกิจกรรมดังกล่าวทำให้ได้แนวทางที่เป็นข้อปฏิบัติในชุมชน

ภาพที่ 53 แสดงการจัดกิจกรรมการแข่งขันการวาดภาพวัฒนธรรมผู้อ้อย

กิจกรรมที่ 3

จัดขึ้นที่วัดเจริญผล บ้านท่าขอนยาง

วันที่ 18 กรกฎาคม 2551

รูปแบบกิจกรรม ได้แก่ การจัดสาธิตการละเล่นพื้นบ้านผู้อ้อย การเล่าตำนานจระเข้ และประวัติการตั้งถิ่นฐานผู้อ้อยท่าขอนยาง โดยเจ้าอาวาสวัดเจริญผลได้ดำเนินการเสวนาการเล่าตำนานโดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการชำระและทีมวิจัยได้เข้าร่วมเสวนาร่วมกับประชาชนอุบาสกอุบาสิกา

กิจกรรมนี้ทำให้ชาวบ้านท่าขอนยาง ได้ตระหนักในการคิดค้นวิธีการสร้างศูนย์การเรียนรู้ภาษา ตำนาน ประวัติความเป็นมาของผู้อ้อย และการละเล่นพื้นบ้าน

ภาพที่ 54 แสดงการจัดนิทรรศการนำเสนอข้อมูลวิจัยต่อสาธารณชน

ภาพที่ 55 แสดงกิจกรรมการปิดโครงการ โดยนำชุมชน ฝ่ายการปกครองนักวิชาการ และประชาชนเข้าร่วม

กิจกรรมที่ 4

จัดขึ้นที่สนามกลางหมู่บ้านท่าขอนยาง

16 สิงหาคม 2551

ชื่อกิจกรรม คือ โสมเจ้าชาวญ้อ สานต่อวัฒนธรรมท่าขอนยาง

รูปแบบกิจกรรม ได้แก่ การปิดโครงการวิจัย และนำเสนอข้อมูลต่อสาธารณชน

กิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนำไปสู่การขยายผลจากงานการวิจัย โดยชาวบ้านได้ร่วมประสานหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมนำเสนอโนบายต่อเทศบาลได้นำเข้าสู่แผนปฏิบัติงานประจำปีในการดำเนินการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ บ้านท่าขอนยาง

ภาพที่ 56 แสดงการปิดโครงการวิจัยในกิจกรรมโสมเจ้าชาวญ้อ สานต่อวัฒนธรรมท่าขอนยาง

4.2 การเก็บข้อมูลเรื่องตำนานเพิ่มเติม

ได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมที่อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดอุดรธานี และเก็บข้อมูลที่คำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อหาข้อมูลที่เป็นเอกลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ตำนานจระเข้) การละเล่นพื้นบ้าน

นอกจากนี้ทีมวิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลมาเป็นระยะ และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากตำนานที่เก็บได้ในชุมชน

5. ขยายผลจากผลการวิจัย

การปฏิบัติการฟื้นฟูการอนุรักษ์ภาษา ตำนานญ้อ ซึ่งเป็นหลักสูตรชาวบ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นคนเล่าตำนานได้ การ์ตูน สำหรับเด็ก เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการสืบทอด ป้ายวัฒนธรรม กิจกรรมญ้อประจำเดือน (มีกิจกรรมอะไรในแต่ละเดือน) การเกิดหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน และเกิดศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมญ้อประจำหมู่บ้าน โดยมีหนังสือส่งเสริมการเรียนรู้ญ้อ

สิ่งที่คาดหวังเมื่อจบโครงการ ความเก๋ายังคงอยู่ไป ความใหม่ก็ยังใช้ได้ ความสำนึกยังเกิดในใจ ความหวังก็ไม่ล้มเลือน คนแก่ก็ยังบอกได้ คนใหม่ก็ยังสานต่อ คนทั่วไปก็ยังรู้เรื่องพอ สืบสานต่อมั่นคงและยั่งยืน

สรุปกระบวนการวิจัย

กระบวนการต่าง ๆ ของงานวิจัยเรื่อง การฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ตำนานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ใช้กระบวนการต่าง ๆ ที่ทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี สรุปกระบวนการได้ดังนี้

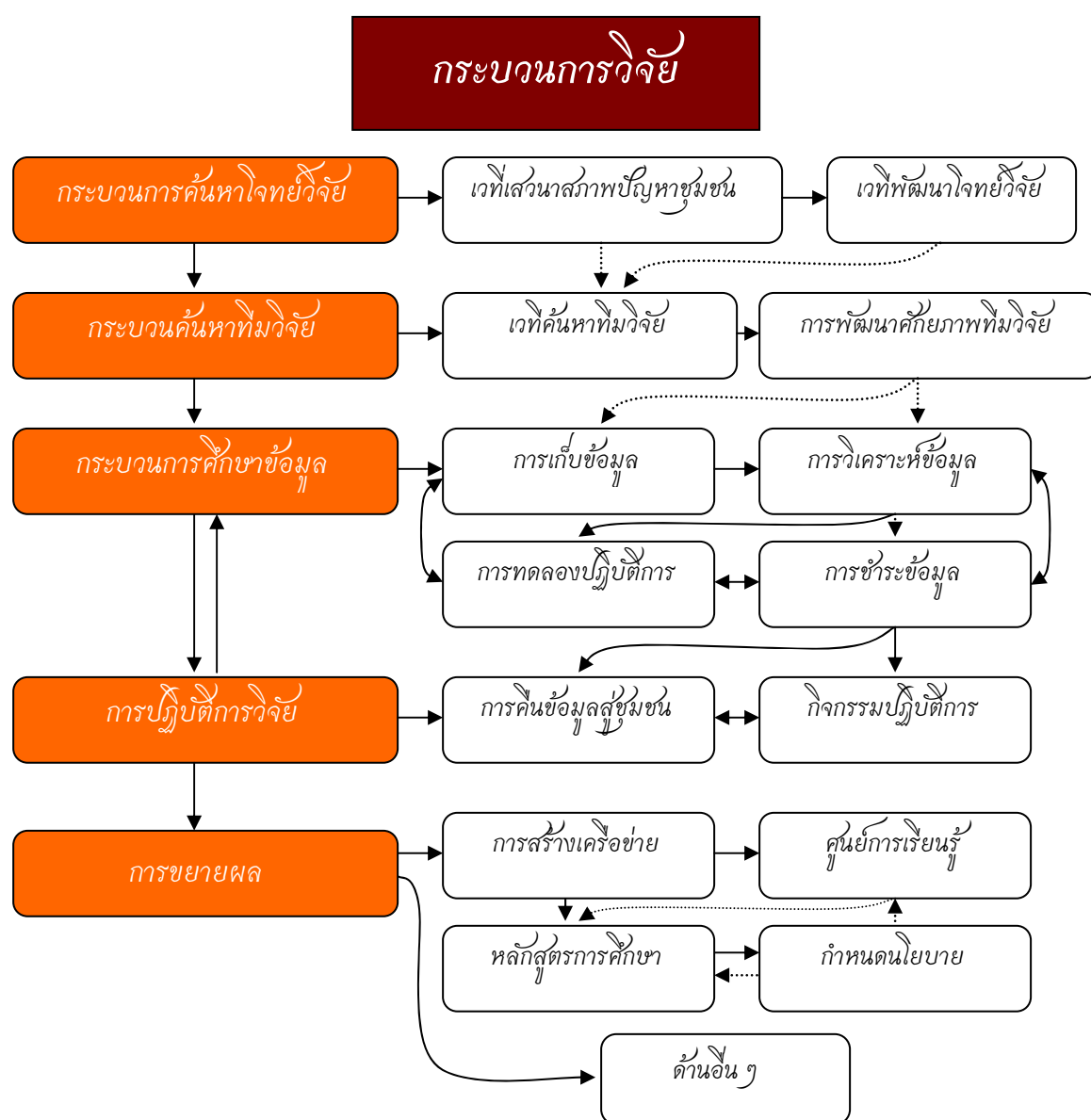
1. กระบวนการค้นหาโจทย์วิจัย โดยอาศัยกิจกรรมต่าง ๆ มาเสริมให้ได้มาซึ่งโจทย์วิจัย แล้วพัฒนาโจทย์วิจัยไปสู่การเขียนโครงการวิจัย

2. กระบวนการค้นหาทีมวิจัย กระบวนการนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการค้นหาโจทย์วิจัย ได้ทีมวิจัยมาร่วมในโครงการวิจัยเป็นลำดับ แต่ก็ยังมีกระบวนการค้นหาทีมวิจัยที่ต้องการนักวิจัยชาวบ้านที่สามารถร่วมทำวิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทั้งนี้ยังมีกระบวนการค้นหาทีมวิจัยเยาวชน และการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยทั้งที่เป็นทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยเยาวชนซึ่งเป็นทีมวิจัยที่นักวิจัยหลักถือว่าเป็นทีมเครือข่าย

3. กระบวนการศึกษาข้อมูล กระบวนการนี้ทีมวิจัยได้ดำเนินตามขั้นตอนและมีการนำขั้นตอนบางอย่างมาช่วยเสริม เริ่มต้นที่กระบวนการเก็บข้อมูล แล้วนำมาสู่กระบวนการสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูล กระบวนการชำระข้อมูล นอกจากนี้ยังนำกระบวนการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม และการทดลองปฏิบัติการสืบทอดมาเสริมกระบวนการศึกษาข้อมูลนี้ด้วย

4. กระบวนการปฏิบัติการ กระบวนการนี้ได้นำกระบวนการคืนข้อมูลสู่ชุมชนมาใช้เพื่อเสริมความสำนึก และกระตุ้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น แล้วปฏิบัติการโดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการทดลองปฏิบัติการจากกระบวนการศึกษาข้อมูลข้างต้นมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินการ โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาเป็นกิจกรรมเสริมในการปฏิบัติการโดยลำดับ

5. กระบวนการขยายผลการวิจัย กระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องหลังจากมีการสรุปการทำวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว และนำข้อมูลเสนอต่อสาธารณชน โดยได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายต่าง ๆ ที่ร่วมนำงานวิจัยนี้ออกเผยแพร่และเป็นฐานข้อมูลในการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีการขยายผลไปสู่นโยบายท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้วย

แผนผังที่ 5 สรุปกระบวนการวิจัย

บทที่ 5

ผลการศึกษา

จากการวิจัยครั้งนี้ เมื่อพิจารณาตามผลของกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดโครงการวิจัย แบ่งเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. การค้นหาโจทย์วิจัย

1.1 เวทีเสวนาสภาพปัญหาชุมชนผู้อ

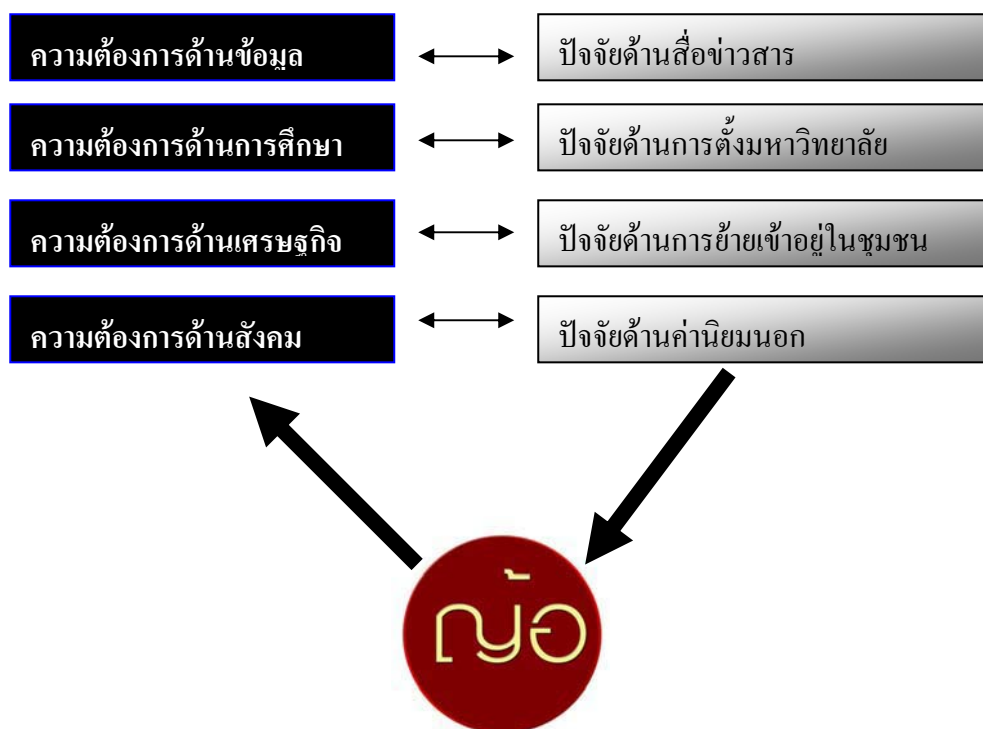
จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวข้องกับภาษาและวัฒนธรรมผู้อ พบนงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษาได้ศึกษาภาษาและวัฒนธรรมผู้อ แต่มีวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามเฉพาะบุคคล หัวหน้าผู้วิจัยจึงเริ่มจัดเวทีระดมแนวคิดจากชาวบ้าน ดังนี้

- ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม ได้แก่ ได้สภาพปัญหาและแนวคิดในการสร้างโจทย์วิจัย โดยประชาชนเป็นผู้นำเสนอปัญหา และแนวทางในการแก้ปัญหา ทางด้านภาษาและวัฒนธรรมผู้อ ในสภาพที่เข้าสู่ปัญหาวิกฤต

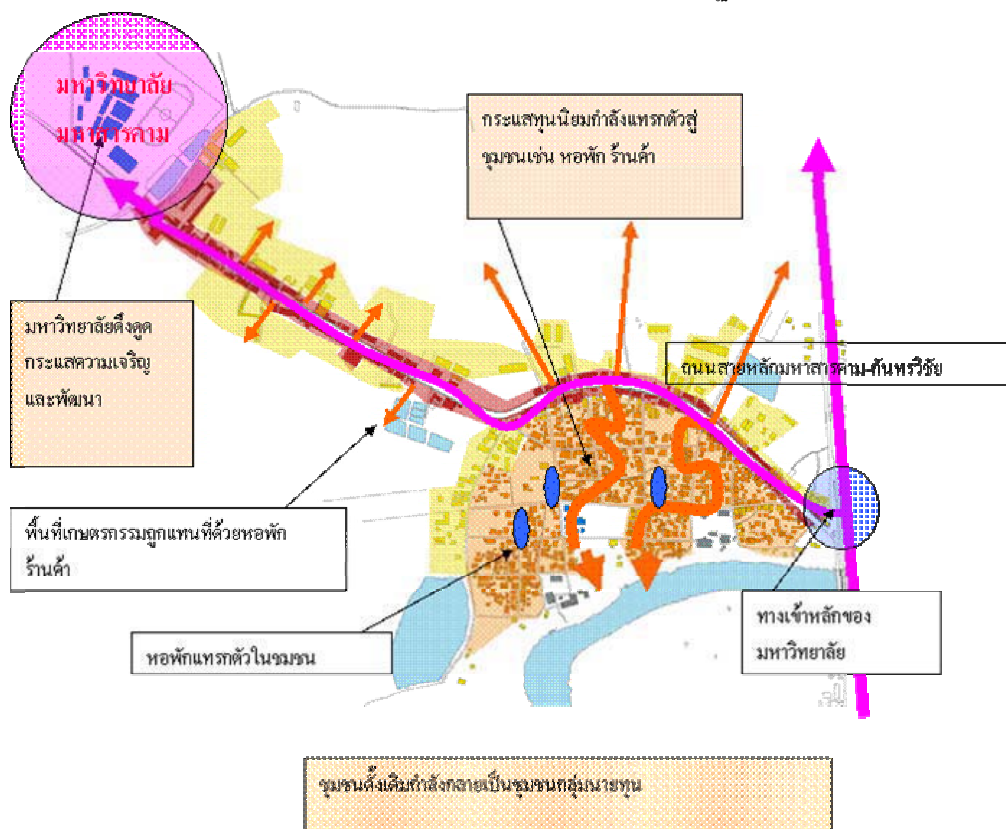
ชาวบ้านทำxonยงได้นำเสนอสภาพปัญหาและระดมความคิดเห็นต่าง ๆ เริ่มต้นที่การนำปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การศึกษา และสังคมเมือง ซึ่งล้วนมีผลกระทบต่อการทำงานของชุมชนผู้อซึ่งเป็นคนพื้นถิ่นที่อาศัยมาเป็นเวลายาวนาน ได้ร่วมกันระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับที่มาของปัญหาว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากส่วนใดบ้าง และได้พบข้อสรุปความคิดเห็นที่แสดงที่มาของปัญหาว่าจะเกิดขึ้นเพราะปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านสื่อต่าง ๆ เช่น ทีวี วิทยุ และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น
2. ปัจจัยทางด้านการก่อตั้งมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3. ปัจจัยจากคนภายนอกที่เข้ามาอยู่ในชุมชน
4. ปัจจัยจากค่านิยมจากภายนอก

ทุกคนต่างให้ความเห็นว่า ปัจจัยต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะห้ามไม่ให้เกิดขึ้นได้ เพราะปัจจัยทั้งนี้เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นตามความเจริญของโลกในกระแสโลกาภิวัตน์ และเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นตามความต้องการพื้นฐานทั่วไปในสังคม หากต่อต้านกระแสเหล่านี้ ทำให้เป็นผู้ไม่รู้เท่าทันสถานการณ์ปัจจุบัน เมื่อนำความต้องการพื้นฐานมาศึกษาร่วมกับปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นแล้ว แสดงให้เห็นว่า ความต้องการพื้นฐานกับปัจจัยต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกไม่พ้น ดังแผนผังต่อไปนี้

แผนผังที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการพื้นฐานกับปัจจัยต่าง ๆ

ภาพที่ 53 ภาพแสดงพลวัตที่เกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ ในชุมชนผู้อพยพบ้านท่าขอนยาง

ผู้วิจัยได้แบ่งเป็นปัญหาต่าง ๆ ออกเป็นประเภท ดังนี้

1. ปัญหาด้านสภาพสังคม
2. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ
3. ปัญหาด้านภาษา
4. ปัญหาด้านวัฒนธรรม
5. ปัญหาด้านการดำรงชีพ

ปัญหาที่พบมากที่สุดก็คือ วิถีชีวิตของผู้คนญ้อรุ่นใหม่ถูกเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งหลายคนให้ความเห็นว่า เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นเพราะการสร้างมหาวิทยาลัยมหาสารคาม สิ่งอำนวยความสะดวกและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจึงเกิดขึ้นตามลำดับ

แต่ปัญหาด้านภาษานั้น ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางคงรักษาการพูดภาษาญ้อกับคนญ้อด้วยกัน แต่เมื่อต้องพูดกับคนอื่นที่ไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ เปลี่ยนพูดเป็นภาษาไทยและภาษาไทยอีสาน ทำให้ผู้อื่นที่มีปฏิสัมพันธ์กับชาวญ้อไม่รู้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อเลย เมื่อศึกษาการพูดภาษาญ้อ ชาวญ้อท่าขอนยางยังคงพูดจากันด้วยสำเนียงภาษาญ้อกันโดยทั่วไป สำเนียงภาษาญ้อจะแตกต่างจากภาษาอีสาน(ไทย-ลาว) เป็นต้นว่า เสียงสระ ใ ชาวญ้อจะใช้เสียง สระ เออ แทน ในคำศัพท์ก็ยังมีถ้อยคำที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวญ้อโดยเฉพาะ แม้ว่าปัจจุบันชาวญ้อจะติดต่อสื่อสารกับผู้คนในหลายกลุ่มภาษาก็ตาม

ปัญหาด้านวัฒนธรรม พบว่า มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทยกลางกับวัฒนธรรมญ้อ และวัฒนธรรมไทยอีสานหรือลาวกับวัฒนธรรมญ้อ ชาวญ้อได้ยอมรับเอาวัฒนธรรมอื่นภายนอกเข้าสู่วัฒนธรรมตนเองได้อย่างรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีความแตกต่างระหว่างการรับวัฒนธรรมระหว่างคนแก่กับวัยรุ่นสมัยใหม่ แต่ลักษณะนี้ไม่ใช่เกิดเฉพาะกับชาวญ้อเท่านั้น แม้กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ แม้เอกลักษณ์ของกลุ่มนั้นกำลังอยู่ในภาวะวิกฤตจะสูญหายไปก็ตาม การยอมรับเอาซึ่งวัฒนธรรมระหว่างวัยรุ่นกับคนแก่จะแตกต่างกัน วัยรุ่นจะรับเอาวัฒนธรรมอื่นที่กระแสหลักกว่าได้เร็วกว่าคนแก่

วัฒนธรรมใหม่ได้มีบทบาทต่อกลุ่มญ้อมากขึ้น ปัจจัยการแพร่กระจายของวัฒนธรรมนี้อาจเกิดขึ้นจากการที่ประเทศไทยได้พัฒนาตามกระแสโลกาภิวัตน์ และระบบการสื่อสาร การคมนาคม การศึกษาในพื้นที่บ้านท่าขอนยางได้พัฒนามากยิ่งขึ้น ชาวญ้อมีโอกาสเข้าสู่ตัวเมืองได้ เห็นสิ่งแปลกใหม่ในสังคมเมือง แล้วนำเข้ามาปรับใช้ในสังคมของกลุ่มตน การสื่อสารทางด้านสื่อ

ทางโทรทัศน์ ทำให้มีโอกาสดูและรับฟังเหตุการณ์ ข่าวสาร บันเทิง ย่อมทำให้ความคิดของคนเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

ปรับเปลี่ยนค่านิยมเดิมเป็นไปตามค่านิยมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นจากสังคมเมือง เช่น อาหาร, รักษาสุขภาพด้วยวิธีการแพทย์สมัยใหม่ และวิถีชีวิตชาวญ้อเดิมเป็นวิถีแบบไทยและอีสาน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การรับเอาวัฒนธรรมใหม่แล้วนำมาผสมผสานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวญ้อ แม้จะมีมากขึ้นตามลำดับก็ตาม แต่ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางก็ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางอย่างที่สำคัญของคนอยู่ได้บ้าง เช่น ด้านความผูกพันกับกลุ่มเครือญาติ, การนับถือเชื้อฟ้าผู้อาวุโสประจำตระกูล และความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ผี โชคชะตา และพิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น

ถึงแม้ว่าชาวญ้อจะยังรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้บ้าง แต่วัฒนธรรมดั้งเดิมมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงจากเดิมไป และเริ่มเข้าสู่วิกฤตถึงระยะการสูญหายทางวัฒนธรรมได้เหมือนกัน ถ้าชาวญ้อและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ร่วมกันอนุรักษ์ พื้นฟู และปลูกจิตสำนึกในการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นไว้

1.2 กิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาโครงการ

คณะทีมวิจัยวิชาการ ได้แก่ อาจารย์บัญญัติ สาลี อาจารย์ ดร. ธนันทน์ ตรงดี และสมาชิกได้นำปัญหาและแนวคิดจากชาวบ้านมาศึกษาวิเคราะห์ และตั้งประเด็นในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยยกประเด็นหลักจากแนวคิดในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านภาษา ด้านตำนาน ประวัติศาสตร์ และการละเล่น

การได้รับฟังความคิดเห็นอย่างแท้จริง ผลที่เกิดขึ้นคือ ได้ข้อมูลสถานภาพภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน แนวคิดและข้อคิดต่อการทำงานวิจัยในครั้งนี้ ความร่วมมือ และเป้าหมายสูงสุดของชุมชนญ้อบ้านท่าขอนยาง โดยการเดินสอบถามกับชาวบ้าน เข้าหาผู้ใหญ่บ้าน เสนอปัจจัยต่างในชุมชนทราบ

กิจกรรมที่ได้ทำครั้งนี้ คือ เวทีค้นหาทีมวิจัย โดยคณะชาวบ้านให้ชื่อเวทีนี้ว่า เวทีสร้างปัญหา

- ผลที่ได้จากการทำกิจกรรม ได้แก่ ได้โครงการวิจัยนำเสนอ 1 เรื่องชื่อ โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ บ้านท่าขอนยาง

- ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ การสรุปประเด็นของชาวบ้านยังไม่ชัดเจน ไม่สามารถควบคุมประเด็นปัญหาให้อยู่ในกรอบแนวคิดที่ทีมวิจัยกำหนดไว้ได้

- การแก้ปัญหาได้แก่ ทีมวิจัยฝ่ายวิชาการได้นำแนวคิดที่ชาวบ้านนำเสนอเป็นประเด็นต่าง ๆ มาสรุป และนำเสนอเป็นขั้นตอนต่อเวทีสนทนาแต่ละประเด็น ทำให้ชาวบ้านสามารถแยกคิด

เป็นประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้สามารถรู้วิธีการเขียนโครงการวิจัยแบบชาวบ้านมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี

2. การสร้างทีมวิจัย

2.1 การสร้างทีมวิจัย

จากการจัดเวทีค้นหาโจทย์ซึ่ง เรียกกันว่า เวทีสร้างปัญหา ผ่านมาแล้ว เริ่มมีผู้ที่เห็นด้วย และพร้อมที่จะร่วมทำวิจัยกันหลาย จึงทีมนักวิชาการและทีมอาจารย์โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม เริ่มมีความคิดว่า จะต้องจัดเวทีขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อค้นหาผู้ร่วมอุดมการณ์และผู้ที่ต้องการทำวิจัย อย่างแท้จริง จึงร่วมกันเรียกกระบวนการนี้ว่า เวทีจ๊คน

ก่อนที่จะจัดเวที คณะทีมวิจัยฝ่ายวิชาการ ได้แก่ อาจารย์บัญญัติ สาลี และอาจารย์ ดร. ธนนันท์ ตรงดี ได้ร่วมปรึกษาวางจะทำกันอย่างไร ในการค้นหาทีมวิจัย จึงร่วมประชุมกับอาจารย์ โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม ได้แก่ อาจารย์บรรหาญ์ สุขชี อาจารย์สังคม ไชยสงเมือง และอาจารย์ ทศพร ภูผาธรรม จึงได้แนวคิดว่าจะต้องจับผู้นำชุมชนให้ได้ เพราะผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านแล้ว และเป็นผู้ที่พร้อมจะเสียสละเวลาตามอุดมการณ์และหน้าที่ จึงร่วมกับ คิดต่อกับผู้ใหญ่บ้าน โดยให้อาจารย์บรรหาญ์ สุขชี เป็นทาบทามและเชิญเป็นทีมวิจัย ผู้ใหญ่ทั้ง 5 หมู่บ้าน มีความยินดี และจะร่วมทำงานวิจัยด้วยอย่างเต็มที่ จึงเริ่มค้นหาทีมวิจัย ด้วยการจัดเวที

- ชื่อกิจกรรม ได้แก่ เวทีจ๊คน หรือ เวทีค้นหาทีมวิจัย
- วัตถุประสงค์ เพื่อค้นหาทีมวิจัยหลัก ทีมวิจัยรอง และสร้างเครือข่ายในการวิจัย
- วิธีการจัดกิจกรรม ได้แก่ การประชุมเสวนาที่บ้าน
- ผู้เข้าร่วมในกิจกรรมนี้ แบ่งเป็น 7 กลุ่ม ได้แก่ 1. ผู้ใหญ่บ้าน 2. ชาวบ้าน 3. นิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ 4. นักเรียนระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม 5. คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาสารคามและโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม 6. พระสงฆ์ 7. เจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานจาก สกว. ภาค มหาสารคาม

ผลที่ได้จากการจัดกิจกรรม คือ ได้ทีมวิจัยหลักในการทำวิจัย ได้ทีมวิจัยรอง ได้เครือข่ายในโครงการวิจัย

2.1 การพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย

ทีมวิจัยได้มีมติให้มีการพัฒนาศักยภาพในการเก็บข้อมูลภาคสนามแก่นักวิจัยหลัก นิสิต และนักเรียนผู้เข้าร่วมการเก็บข้อมูล โดยเริ่มต้นที่การดึงให้เยาวชนมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น จึงเกิดโครงการรักษ์ท้องถิ่น และโครงการว่า การฝึกอบรมการเก็บข้อมูลท้องถิ่นและการเขียนแผนผังวัฒนธรรม

2.1.1 โครงการรักษาท้องถิ่น

กิจกรรมนี้ยังได้เสริมสร้างแนวทางการปฏิบัติการเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกัน ได้อบรมการทำอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูลท้องถิ่น ผลที่ได้รับจากโครงการนี้ คือ นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการมีความสามัคคีและเริ่มเข้าใจท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น กล้าแสดงตัวว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด กล้านำเสนอแนวคิดร่วมในการศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และเข้าใจกระบวนการวิจัยแนวชาวบ้านมีส่วนร่วม

ผลที่ได้รับจากการจัดกิจกรรม ได้แก่ ความสมัครสมานสามัคคี และความสำนึกรักษ์ท้องถิ่น มีทีมวิจัยน้อยเกิดขึ้นด้วยความสนใจและตั้งใจทำงานร่วมกับทีมวิจัยหลัก โดยมีผู้ประสานงานซึ่งเป็นนิสิตที่มีวัยไม่แตกต่างกันนัก จึงสามารถเข้ากันได้และร่วมกิจกรรมกันได้ดี และเยาวชนเริ่มเข้าใจโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

2.1.2 โครงการอบรมวิธีการเขียนแผนที่ชุมชนและเก็บมูลภาคสนาม

รูปแบบของโครงการ ได้แก่ จัดอบรมวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามและการสร้างแผนที่วัฒนธรรมชุมชน

ผลที่ได้รับจากกิจกรรมนี้ ได้แก่ การเตรียมความพร้อมในการเรียนแผนที่ชุมชนและการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนเป็นปฏิบัติการเบื้องต้นในการอนุรักษ์ภาษาและวัฒนธรรม มีนิสิต และนักเรียนโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคมเข้าร่วมประมาณ 50 คน ภายได้โครงการฝึกเขียนแผนที่ชุมชนและการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ผลที่ได้รับจากโครงการนี้ ก็คือ นักเรียนและนิสิตมีความรู้ในการเขียนแผนที่ชุมชนอย่างถูกวิธี และสามารถเก็บข้อมูลชุมชนได้

3. กิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาข้อมูล

3.1 การชี้แจงโครงการวิจัยกับชุมชน

คณะทีมวิจัยได้จัดเวทีชี้แจงโครงการวิจัยก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูล เพื่อให้ชาวบ้านท่าขอนยางได้ทราบถึงหลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ วิธีการวิจัย และแนะนำทีมงานวิจัยให้ชาวบ้านท่าขอนยางได้รับทราบ

ผลที่ได้รับจากการจัดเวทีครั้งนี้ คือ ชาวบ้านเข้าใจโครงการ และสนับสนุนการดำเนินการ โครงการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี พร้อมทั้งได้ข้อเสนอแนะในการลงพื้นที่ชุมชนบ้านท่าขอนยาง

3.2 การเก็บข้อมูล

ทีมวิจัยได้กำหนดลงพื้นที่เก็บข้อมูลสำรวจชุมชนร่วมกันกับนักวิจัยหลัก โดยแบ่งการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ การทำแผนที่ทางวัฒนธรรมชุมชน

ทีมวิจัยได้ประชุมทีมวิจัยก่อนออกทำแผนที่วัฒนธรรมชุมชน ด้วยมีเหตุผลเพื่อต้องการทราบข้อมูลในเชิงลึกของชุมชนผู้อุ้บ้านท่าขอนยางทั้ง 5 หมู่

ผลที่ได้จากการประชุม ได้แก่ ประเด็นเพิ่มเติมในการเก็บข้อมูลภาคสนาม, แบบสำรวจชุมชน, รูปแบบการจัดทำแผนที่วัฒนธรรมชุมชน และผู้รับผิดชอบในการเก็บข้อมูล

ผลที่ได้จากการเก็บข้อมูล ได้แก่

- ได้แผนที่วัฒนธรรม
- ทราบข้อมูลพื้นฐานชุมชน
- ทราบผู้มีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- แนวความคิดต่าง ๆ ในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์วัฒนธรรมผู้อุ้
- ได้ทราบความชัดเจนทางด้านชาติพันธุ์ผู้อุ้ในบ้านท่าขอนยาง เพื่อประโยชน์ในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์วัฒนธรรมผู้อุ้

3.3 กระบวนการวิเคราะห์และสรุปข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลพื้นฐานครบทุกกระบวนการแล้ว ทีมวิจัยได้จัดประชุมทีมวิจัยเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ และทบทวนการทำงานตั้งแต่ต้น

ผลที่ได้จากการประชุมทีมวิจัย ได้แก่ การสังเคราะห์ข้อมูลโดยแยกเป็นประเด็นที่ต้องการศึกษา ได้แก่ ข้อมูลด้านภาษา คำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้าน และแผนในการดำเนินกิจกรรมต่อไป

- การปฏิบัติการทดลองการสืบทอดทางภาษาและการละเล่นพื้นบ้าน
- การชำระคำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมทั้งประเด็นด้านภาษาและการละเล่น

3.4 ปฏิบัติการทดลองสืบทอดทางภาษาและการละเล่นพื้นบ้าน

หลังจากได้ข้อมูลที่สังเคราะห์และครบถ้วนแล้ว ทีมวิจัยได้วางแผนทดลองสืบทอดทางภาษาและการละเล่น เพื่อค้นหาศึกษาความเป็นไปได้ในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษาและการละเล่นพื้นบ้าน

ในการทดลองปฏิบัติการนี้ ทีมวิจัยได้เชิญชาวบ้านภูมิปัญญาที่มีความรู้ทางด้านภาษาและการละเล่นพื้นบ้านมาให้ข้อมูลเพิ่มเติมและให้เป็นผู้สาธิตการแสดงการละเล่น

การถอดบทเรียนจากกิจกรรมนี้ ได้แก่ รูปแบบการละเล่นพื้นบ้าน การใช้ภาษาผู้อุ้โดยเยาวชน พบว่า การใช้ภาษาผู้อุ้ของเยาวชนสามารถสืบทอดได้จากรุ่นสู่รุ่น เพราะภาษาผู้อุ้มีลักษณะเดียวกันกับภาษาไทยและภาษาอีสาน ผิดแต่คำบางคำที่จะต้องเรียนรู้เพิ่มเติม เยาวชนไม่มีปัญหาทางการออกเสียงภาษาผู้อุ้

ทีมวิจัยได้ประชุมสรุปผลงานและถอดบทเรียนการทดลองปฏิบัติการครั้งแรก พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ชาวชนชาดความรู้ทางการเล่นพื้นบ้านมาก จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจ และให้ความรู้เพิ่มเติมแก่เยาวชน โดยเชิญทีมภูมิปัญญาผู้มาเล่าการเล่นและสาธิตการเล่น พื้นบ้านเพิ่มเติม

3.4 เวทีชำระประวัติศาสตร์ ดำเนิน ภาษา และการละเล่น

เนื่องจากมีคำถามเกี่ยวกับตำนานผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพระเจ้า “จริงๆ แล้ว พระเจ้าตายที่ ไหน?” มีการถกเถียงกัน มีข้อมูลแตกต่างกันไปแต่ละกลุ่มแต่ละวัยในกลุ่มผู้บ้านท่าขอนยาง จึงมีความเห็นร่วมกันว่า จะต้องมีการชำระข้อมูลที่ได้มาและต้องการข้อมูลที่เป็นหนึ่งในบ้านท่าขอนยาง

ผลที่ได้รับจากการชำระข้อมูลครั้งนี้ แบ่งประเภทได้ดังนี้

1) ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์

ประวัติชาวผู้บ้านท่าขอนยาง

แรกเริ่มเดิมทีนั้น ชาวผู้มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองหงษ์สา ตอนเหนือของลาวติดกับ ประเทศจีน ในปี พ.ศ. 2351 ตรงกับ จ.ศ. 1173 ได้อพยพลงมาทางใต้ตามลุ่มแม่น้ำโขง โดยเข้ามา สวามิภักดิ์ต่อเจ้าอนุวงศ์เจ้าเมืองเวียงจันทน์ที่บริเวณหาดคอนทราย ต่อมาอีกไม่นานนักเจ้าอนุวงศ์ จึงให้ชาวผู้พวกนี้เข้ามาอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ตั้งหลักปักฐานอยู่ที่เมืองไชยบุรีปากน้ำสงคราม และขึ้นตรงต่อเจ้าอนุวงศ์

ต่อมาในปี พ.ศ. 2369 ตรงกับ จ.ศ. 1188 เจ้าอนุวงศ์เกิดกบฏต่อไทยในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้นำชาวผู้ที่อยู่เมืองไชยบุรีซึ่งอยู่ทางฝั่งขวา ของแม่น้ำโขงกลับคืนมายังฝั่งของแม่น้ำโขง มาตั้งเมืองใหม่ จำนวน 3 เมือง ประกอบด้วย เมือง ปุ่งลิง เมืองคำเกิด และเมืองคำม่วน โดยมีท้าวหม้อเป็นผู้นำชาวผู้ โดยขึ้นตรงต่อเจ้าอนุวงศ์เจ้า เมืองเวียงจันทน์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ รัชกาลที่ 3 ทรงทราบข่าว จึงทรงโปรดสั่งให้พระ ยาบดินทรเดชาแม่ทัพไทยยกทัพไปปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ ส่วนเจ้าอนุวงศ์ได้พาครอบครัวไปลี้ภัย อยู่ประเทศญวน และไปเสียชีวิตอยู่ที่นั่น

หลังสงครามสงบลงในปี พ.ศ. 2375 ตรงกับ จ.ศ. 1194 พระยาบดินทร์ เดชาแม่ทัพไทย ได้กวาดต้อนชาวผู้ จากเมืองคำม่วน คำเกิด และเมืองปุ่งลิง กลับคืนอีกครั้งหนึ่งโดยเข้ามาอยู่ฝั่ง ขวาของแม่น้ำโขงที่ทำอุเทน ส่วนพระยาประเทศธานีได้ปฏิบัติหน้าที่ดูแลรักษาความปลอดภัยโดย ลาดตระเวนระหว่างเมืองไชยบุรีและเมืองนครพนมมิได้ขาด และในการกวาดต้อนผู้คนในครั้งนี้ เป็นการกวาดต้อนครั้งยิ่งใหญ่และสำคัญมาก เพราะมีผู้คนจำนวนมากมา ส่วนใหญ่เป็น

ครอบครัวชาวญ้อมาจากเมืองคำเกิดมากที่สุด นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอื่นอีก เช่น ชาวผู้ไท ไทดำ กะโสี และแสก เป็นต้น

หลังจากการกวาดต้อนชาวญ้อมาจากเมืองท่าอุเทน ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงได้จัดชาวญ้อลงไว้ที่ท่าอุเทนบ้าง ไชยบุรีบ้าง และเอาพวกกะโสีลงไว้ตามเส้นทางจากท่าอุเทนจนถึงกุสุมาลย์ และให้อยู่ตามความสมัครใจ แต่ก็ยังมีผู้คนอีกจำนวนมากพอลี้ภัยมาถึงเมืองสกลนครแล้ว จึงได้จัดเอาพวกผู้ไทไว้ส่วนหนึ่ง

จากนั้นได้เดินทางลงมายังเมืองกาฬสินธุ์ มีพระยาไชยสุนทรเป็นเจ้าเมือง โดยเจ้าเมืองกาฬสินธุ์เป็นผู้จัดหาที่ให้ที่อยู่เพราะเมืองกาฬสินธุ์มีบริเวณกว้างขวางมาก แต่การเดินทางมีความลำบากมาก เพราะมีแต่ภูเขาค้าง และมิใช่ป่า ตลอดจนความเชื่อของคนในสมัยนั้น ซึ่งมีความเชื่อเรื่องผีป่าผีภู จึงเดินทางอ้อมภูเขาไปทางพนานิคม ซึ่งมีชาวญ้อพวกหนึ่งมีความสมัครใจที่จะตั้งบ้านอยู่บริเวณนี้ ได้แก่

บ้านหนามแท่ง บ้านกุดนางแดง และบ้านคอกนอก จากนั้นส่วนหนึ่งที่เหลือเดินทางเข้าเขตวาริชภูมิ แล้วลงมาเข้าเขตวังสามหมอ เมืองอุดรธานีในปัจจุบัน ญ้ออีกพวกหนึ่งลงที่บ้านยุงส่วนที่เหลือเดินทางต่อเข้าเขตเมืองกาฬสินธุ์ แล้วมาหยุดพักที่บึงกระดาน ซึ่งมีท้าวคำก้อนเป็นหัวหน้าญ้อ โดยมาอาศัยอยู่บริเวณนี้นานพอสมควร

หลังจากชาวช้อโดยมีท้าวคำก้อนเป็นผู้นำ ได้มาอยู่บริเวณบึงกระดาน ตามที่พระยาไชยสุนทรเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ได้อนุญาตแล้วนั้น ขณะที่มาอยู่ที่บึงกระดานได้ทำการสำรวจพื้นที่ทั้งหมดตามที่พระยาไชยสุนทรกำหนดให้อยู่ เมื่อทำการสำรวจแล้ว ปรากฏว่า ที่ทำอยู่ทำกินไม่เพียงพอ กับจำนวนผู้คนชาวญ้อของครัวคำเกิด และครัวคำม่วน ถ้าอยู่กันทั้งหมดก็จะต้องเดือดร้อน จึงได้แบ่งคนออกเป็นสองกลุ่มให้ผู้ไทอยู่ที่เดิม เพราะชาวผู้ไทไม่ชอบทำนา เขาชอบทำไร่จึงเหมาะสำหรับผู้ไทมากกว่า โดยเฉพาะลักษณะพื้นที่มีแต่ป่าดง และภูเขา เหมาะแก่การทำไร่ จึงให้ผู้ไทอยู่ตั้งแต่คำม่วนจนถึงภูจินารายณ์ และก็มีญ้อลงมาอยู่ที่บ้านอู บ้านแซงกระดาน บ้านมหาชัย บ้านเหล่าภูพาน ซึ่งอยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ในปัจจุบัน

ส่วนท้าวคำก้อนผู้นำชาวญ้อ ได้ไปเรียนต่อพระยาไชย-สุนทร เจ้าเมืองกาฬสินธุ์เพื่อขอตั้งเมืองใหม่ขึ้นอีก เพื่อหาที่อยู่ใหม่เพราะมีผู้คนในครัวคำก้อนจำนวนมาก เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ไม่ขัดข้องเพราะเมืองกาฬสินธุ์เป็นถิ่นอุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่กว้างมากพอ จึงอนุญาตให้ครัวคำก้อนมาอยู่ที่เมืองคันธาราชภูฏร์ (เมื่อเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองในปี พ.ศ. 2444 เป็นอำเภอคันธารราชภูฏร์) ท้าวคำก้อนได้อพยพเคลื่อนย้ายชาวญ้อลงมาตามคำสั่งของเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ได้เดินทางลงมาทางภูแล่นช้างในขณะเดินทางมานั้น ได้มีญ้อจำนวนหนึ่งมีความสมัครใจที่จะอาศัย

อยู่ตามจุดต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ บ้านโพนสิม บ้านสา บ้านแก และบ้านหนองแขงในเขตอำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ในปัจจุบัน

ผู้อาวุโสส่วนใหญ่ได้เดินทางมาจนถึงเมืองคันธารราษฎร์ โดยมาหยุดพักบริเวณพื้นที่โล่งกว้างใกล้แหล่งน้ำ ปัจจุบันเป็นโรงเรียนบ้านคันธารราษฎร์และหนองบัว ท้าวคำก้อนได้จัดผู้คนลงตามจุดต่าง ๆ ประกอบด้วย บ้านสระ บ้านโนน บ้านหนองขอน บ้านหลักด่าน บ้านยาง บ้านน้ำใส ลงมาถึงลุ่มน้ำชี บ้านดอนเวียงจันทน์

หลังจากท้าวคำก้อนผู้นำชาวญ้อกลุ่มนี้ได้มาพักอาศัยอยู่ที่เมืองคันธารราษฎร์ในระยะหนึ่ง จึงได้พาผู้คนออกสำรวจข้อมูลสภาพทำเลพื้นที่บริเวณในเขตพื้นที่ของเมืองกาฬสินธุ์ที่อยู่บริเวณรอบ ๆ เมืองคันธารราษฎร์ ผลจากการสำรวจข้อมูลพบว่าเขตพื้นที่ต่าง ๆ ที่สำรวจมาไม่มีพื้นที่ใดที่จะเหมาะสมเท่ากับพื้นที่ท่าขอนยาง เพราะเป็นบริเวณทำน้ำคืดน้ำชี มีพื้นที่ราบลุ่ม ดินอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเกษตรและมีปู ปลา เป็นอาหารมากมาย ด้วยความมีวิสัยทัศน์ มองการณ์ไกลของท้าวคำก้อน ได้ยึดหลักสำคัญในการตัดสินใจเลือกตั้งบ้านแปลงเมืองที่จะทำให้เป็นบ้านที่อุดมสมบูรณ์ ให้ลูกหลานได้อยู่ดีกินดี มีความสุขนั้น ท่านได้ใช้หลักในการพิจารณาตั้งบ้านตั้งเมืองเอาไว้ 3 ประการ คือ มีน้ำ ป่า และทุ่ง บ้านเมืองใดก็ตามหากมีองค์ประกอบ 3 ประการนี้แล้ว จะเจริญรุ่งเรือง หลังจากได้พบข้อมูลเพียงพอแล้ว ท้าวคำก้อนจึงได้เข้าพบเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ขอตั้งเมืองใหม่ที่ท่าขอนยาง โดยให้เหตุผลหลายประการ ดังนี้ ประการแรกเมืองคันธารราษฎร์เป็นเมืองเก่าของคนโบราณ มีหลักฐานไว้หลายอย่าง มีคูเมืองสองชั้น มีกำแพงดินกว้างพระพุทธรูปเก่าแก่ เป็นเมืองเก่ายากที่จะพัฒนาแก้ไขปรับปรุง ประการที่สอง แหล่งน้ำไม่เพียงพอกับความต้องการ เพราะน้ำที่มีอยู่อาจจะไม่เพียงพอ ทำให้ผู้คนเดือนร้อนได้เมื่อแห้งแล้งและขาดน้ำประการที่สาม จากการสำรวจพบข้อมูลใหม่่ว่าท่าขอนยางเป็นทำเลที่เหมาะสมเพราะประกอบด้วยน้ำ ป่า และทุ่ง

เมื่อพระยาไชยสุนทรเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ได้รับฟังเหตุผลของท้าวคำก้อนผู้นำชาวญ้อแล้วนั้น นับว่ามีข้อมูลเพียงพอที่เป็นเหตุเป็นผลเพียงพอ จึงให้การสนับสนุน ไม่ขัดข้องแต่อย่างใดเป็นการดีที่ได้ขยายเมืองในเขตแดนกาฬสินธุ์ ให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง หลังจากนั้นจึงได้ให้ท้าวคำก้อนผู้นำชาวญ้อ ได้ย้ายมาตั้งที่ท่าขอนยาง หลังจากการตั้งหมู่บ้านเป็นปึกแผ่นมั่นคงแล้ว ได้มีการติดต่อไปมาหาสู่กันระหว่างญ้อที่มาด้วยกันในอดีตอย่างไม่ขาดสายสัมพันธ์

ต่อมาพระยาไชยสุนทร (โสมพมิตร) ได้ตระหนักเห็นความสำคัญว่าท่าขอนยางมีความเหมาะสมที่จะตั้งให้เป็นเมืองได้ จึงได้ทำหนังสือบอกไปทางกรุงเทพฯ (เมืองสยาม) ถึงสมุหนายกผู้มีหน้าที่ดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือแจ้งขอหมู่บ้านขึ้นเป็นเมือง พอเจ้าเมือง คณะกรรมการเมืองและสมุหนายกรับแล้ว จึงนำทูลเกล้าฯ ต่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้า

ให้ชาวญ้อกลุ่มนี้ จากบ้านท่าขอนยางเป็นเมืองท่าขอนยาง เมื่อ พ.ศ. 2388 ตรงกับ จ.ศ. 1207 และได้พระราชทานนามเมืองว่า “เมืองท่าขอนยาง” โปรดเกล้าให้ท้าวคำก้อนเป็น “พระยาสุวรรณภักดี” เป็นเจ้าเมืองคนแรก ซึ่งเป็นเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อเมืองกาฬสินธุ์ซึ่งเป็นเมืองเอก

หลังจากที่หมู่บ้านท่าขอนยางได้พระราชทานนามให้เป็น“เมืองท่าขอนยาง” และมีผู้ปกครองเมือง คือ พระยาสุวรรณภักดีได้ปกครองบ้านเมือง ผู้คนมีความผาสุกร่มเย็นตลอดมา และติดต่อสัมพันธ์กับชาวญ้อที่อยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี

การส่งส่วยได้ใช้พลเร็ว เอาพลเร็ว 40 หาบ คิดเป็นหาบละ 5 ตำลึง หากคิดเป็นเงินแทนพลเร็ว ปีละ 10 ชั่ง และพระราชทานเงินตรา 5 ตำลึง พร้อมสิ่งของตามตำแหน่งยศาดหมาก คนโทน้ำ เงิน สัปทน แพร่คัน 1 เลื่อเงินงามก้านแยง 1 ผ้าโพกแพรขลิบ 1 ผ้าปักทองมีชัย 1 ผ้าห่ม 1 ผ้าปูม 1 พระราชทานอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ให้แก่เมืองท่าขอนยางอย่างเดียวกันกับเมืองภูแล่นช้าง (อำเภอขามเฒ่าในปัจจุบัน)

พระยาสุวรรณภักดีจึงได้ให้ชาวญ้อบ้านดอนเวียงจันทร์ตลอดจนชาวญ้ออื่นๆ ที่มีความประสงค์จะมาอยู่บ้านท่าขอนยางโดยเฉพาะญ้อบ้านดอนเวียงจันทร์กลุ่มหนึ่งมาอยู่ที่ท่าขอนยางเพื่อให้มีคนมากขึ้น และรวมกันเป็นปึกแผ่นมั่นคง ในช่วงนั้นการปกครองยังไม่มีแบ่งเป็นหมู่บ้านแต่เรียกกันในนามคำว่า “คุ้ม” มีจำนวน 4 คุ้มด้วยกัน ประกอบด้วย คุ้มเหนือ คุ้มใต้ คุ้มกลาง และคุ้มท่า ปัจจุบันคุ้มเหนือคือหมู่บ้านที่ 1 คุ้มใต้ คือ หมู่ที่ 4 คุ้มกลางคือหมู่บ้านที่ 1 คุ้มท่าคือหมู่บ้านที่ 2 และต่อมามีเพิ่มอีก 1 หมู่ คือหมู่บ้านที่ 11

ชาวญ้อท่าขอนยางมีความยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ถ้าจะสังเกตจากการที่ชาวญ้อมีความจงรักภักดีต่อผู้นำ ทั้งเจ้าเมืองท่าขอนยาง และเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นเมืองเอกและจงรักภักดีต่อกษัตริย์เมืองสยาม คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ซึ่งมีการส่งส่วยอย่างต่อเนื่องเสมอมา และไม่เคยคิดทรยศต่อผู้นำแต่อย่างใดเลย

พระยาสุวรรณภักดี (ท้าวคำก้อน) ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยตระหนัก เห็นคุณค่า ความสำคัญของพุทธศาสนา ได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างกับผู้คนชาวญ้อ สังเกตง่าย ๆ จากท้าวคำก้อนได้พาชาวบ้านชาวเมืองสร้างขึ้นมาคู่กับเมือง คือ วัดมหาผล (วัดเหนือ)และสร้างวัดเจริญผล (วัดใต้) ตลอดจนปฏิสังขรณ์และทำนุบำรุงอย่างต่อเนื่องเสมอมา

เมื่อปี พ.ศ. 2396 ตรงกับ จ.ศ. 1215 พระยาสุวรรณภักดี ได้ถึงแก่กรรม นับเวลาในการปกครองเมืองท่าขอนยางนาน 7 ปี จึงได้แต่งตั้งอุปฮาดขึ้นมาเป็นพระยาสุวรรณภักดีคนที่ 2 ซึ่งไม่ปรากฏนาม ปีที่โปรดเกล้าฯแต่งตั้งและป้อนิจกรรม จึงโปรดเกล้าให้อุปฮาด(หนู) เป็นราชบุตรขึ้นเป็นเจ้าเมือง เป็นพระยาสุวรรณภักดีคนที่ 3 ปกครองต่อมาจนถึง พ.ศ. 2426 ตรงกับ จ.ศ. 1245

เกิดไม่พอใจกับเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ จึงอพยพครอบครัวไปทำราชการกับเมืองท่าอุเทน ทำให้ผู้คนในท่าขอนบางส่วนอพยพตามเจ้าเมืองไปเมื่อพระยาสุวรรณหักดี (หนู) เจ้าเมืองคนที่ 3 อพยพครอบครัวไปทำราชการที่ท่าอุเทนแล้ว เมืองท่าขอนยางจึงไม่มีเจ้าเมือง

ปกครอง จึงโปรดเกล้าให้ท้าวพรหมาเป็นผู้รักษาราชการเมือง ครั้นท้าวพรหมาถึงแก่กรรมแล้ว ท้าวหงส์จึงเป็นผู้รักษาราชการงานเมืองแทนหลังจากนั้นก็มีการยุบเมืองท่าขอนยางเป็นตำบลท่าขอนยางตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

หลังจากเมืองท่าขอนยางถูกยุบเมืองสืบเนื่องจากประเทศไทยมีการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในภาคอีสาน ปี พ.ศ. 2444 ตรงกับ จ.ศ. 1253 ซึ่งมีการจัดระเบียบการปกครองใหม่ให้คงเมืองสำคัญไว้และให้ยุบเมืองเล็กลงเป็นอำเภอ หรือตำบล เมืองท่าขอนยางจึงถูกยุบเป็นตำบลโดยปริยาย ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

2) ข้อมูลด้านตำนานจระเข้ท่าขอนยาง

จากตำนานต่าง ๆ ที่เล่ามามีความหลากหลายตามความเชื่อและการได้ยินได้ฟังมา จึงไม่สามารถสรุปเป็นตำนานเดียวได้ แต่ประเด็นสำคัญของตำนานเหมือนกัน แตกต่างเพียงรายละเอียดต่าง ๆ เท่านั้น พอสรุปความได้ ดังนี้

ทางวัดได้รับเอาจระเข้มาเลี้ยงไว้โดยมอบหมายให้เณรรูปหนึ่งมีหน้าที่เลี้ยงดู จระเข้เริ่มเติบโตตัวใหญ่ขึ้นเชื่อฟังเลี้ยงดูเป็นอย่างดี จระเข้เริ่มตัวโตเต็มวัยเริ่มแอบออกหากินเองและไม่ค่อยเชื่อฟัง

วันหนึ่งเณรผู้รับเลี้ยงดูพาจระเข้ไปเล่นน้ำและพอจะให้เจ้าจระเข้พาขึ้นฝั่งก็ปรากฏว่าจระเข้ไม่เชื่อฟังและสลับตกหลังแล้วก็กินเณรผู้เลี้ยงดูเป็นคนแรก จระเข้ก็ว่ายน้ำหนีไปอยู่ทางวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี พอช่วงออกพรรษาจระเข้ก็กลับมากินชาวบ้านที่ลงเล่นน้ำในลำชี และได้กินลูกสาวเจ้าเมืองไปสองคน

เจ้าเมืองจึงให้ออกประกาศให้หมอบราบจระเข้ออกตามจับเจ้าจระเข้กลับไปหากินทางวังสามหมออีกครั้งและกินหมอบราบจระเข้ที่วังสามหมอไปสามคน (จึงเป็นที่มาของอำเภอวังสามหมอในปัจจุบัน)

ในที่สุดก็สามารถปราบจระเข้ได้โดยแม่ชีจากประเทศลาว โดยนั่งสวดมนต์สะกดให้จระเข้นอนเกลี้ยฟุ้งและอ้าปากแล้วให้ลูกชายเจ้าเมืองเป็นผู้ยิง

ต่อมาได้นำซากกระดูกของจระเข้ตัวนี้ไปไว้ในสถานที่สำคัญต่าง ๆ

3) ข้อมูลด้านภาษาและการละเล่น

ผลที่ได้ก็คือได้ตรวจสอบคำศัพท์ต่าง ๆ ที่เก็บข้อมูลมา โดยนิสิตนักศึกษาได้รวบรวมไว้ นอกจากนี้ยังได้ปริศนาคำทายอยู่ที่ชุมชนนิยมเล่นกันในอดีตเพิ่มเติมด้วย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลทางด้านภาษา

ส่วนการละเล่นพื้นบ้าน เป็นการเพิ่มเติมของผู้ที่เข้าร่วมชำระการละเล่นในครั้งนี้ เพื่อให้ลูกหลานและผู้สนใจได้ศึกษาข้อมูลที่เคยมีมาในอดีตอย่างแท้จริง มีการแสดงให้เยาวชนดู และให้เยาวชนแสดงการละเล่นให้ดูด้วย ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างรุ่นกัน ถือว่าเป็นการชำระข้อมูลไปในตัว ผลที่ได้จากการชำระข้อมูลนี้ก็คือ ข้อมูลการละเล่นถูกต้องและสมบูรณ์

รายละเอียดที่ได้จากการชำระข้อมูล ดังนี้

รายละเอียดการละเล่นพื้นบ้านที่ดำเนินการในกิจกรรมนี้ ได้แก่

หมากต่อไก่

อุปกรณ์	- ผ้าห่ม 2 ผืน (ผ้าคลุม, ผ้าขาวฟ้า)
สถานที่เล่น	- กลางแจ้ง / ใต้ถุนบ้าน
เวลาเล่น	- เทศกาลสงกรานต์ / เวลาว่างหลังเลิกงาน
จำนวนผู้เล่น	- ฝ่ายละไม่น้อยกว่า 3 คน

กติกาการเล่น

1. ผู้เล่นฝ่ายละ 3 คนเป็นอย่างน้อย
2. ทายเสี่ยงผิดเสียไก่ให้ฝ่ายตรงข้าม
3. ทายถูกหรือผิดทั้ง 2 ฝ่าย เสมอกันไม่ต้องเสียไก่
4. ฝ่ายใดหมดไวก่อนเป็นฝ่ายแพ้

วิธีการเล่น

1. แต่ละฝ่ายนำไก่ของตนเองไปซ่อนไว้ไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามรู้จัก
2. แต่ละฝ่ายนำไก่ออกมา ฝ่ายละ 1 ตัว โดยใช้ผ้าคลุมปิดไว้ให้มิดชิดที่นัดหมายกัน
3. ให้ไก่ของแต่ละฝ่ายชน แล้วให้อีกฝ่ายทายชื่อไก่ หากอีกฝ่ายทายถูกแต่อีกฝ่ายทายผิด

ฝ่ายทายถูกจะได้ไก่อีกไป ทายถูกทั้ง 2 ฝ่าย เสมอกัน

4. เล่นแบบนี้ไปเรื่อยๆ จะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหมดไก่ จะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้

คุณค่าประโยชน์

1. เพื่อความสนุกสนาน
2. สร้างความสามัคคี
3. ปลุกฝังความรับผิดชอบ

4. ฝึกทักษะการฟัง การคิดวิเคราะห์

หมากอี หมากอำ

ชื่อการเล่น	- หมากอี หมากอำ
ประเภทการเล่น	- บันเทิง / เพื่อความสนุกสนาน
จำนวนผู้เล่น	- ฝ่ายละไม่น้อยกว่า 5 คน
สถานที่เล่น	- กลางแจ้ง ลานวัด ถนน ใต้ร่มไม้
เวลาเล่น	- ตอนกลางคืนเดือนหงาย (ไม่นิยมเล่นหน้าฝน)
วิธีการเล่น	

เริ่มต้นด้วยการแบ่งฝ่าย โดยการพิจารณาความสมบูรณ์แข็งแรงแรงของผู้เล่น แล้วแบ่งฝ่ายให้มีผู้เล่นเท่ากันทั้งรูปร่าง ความสามารถ จำนวน อาจมีจำนวนไม่เท่ากันก็ได้ในกรณีที่มีการต่อรอง / ทำทายความสามารถ หลังจากนั้นร่วมกันทำเส้นแบ่งเขตแดนเพื่อชี้ขาด

เริ่มต้นด้วยการเป่าชิงซูบ หรือโยนเหรียญ หรือการตกลงกัน เพื่อตกลงว่าฝ่ายใดจะได้เล่นก่อน โดยให้ฝ่ายที่ชนะ หรือที่ตกลงกันได้เป็นฝ่ายเล่นก่อน โดยการคัดเลือกคนในทีม 1 คน ทำหน้าที่เป็นตัวแทน ผู้ที่ถูกคัดเลือกเริ่มต้นการเล่นโดยการเดินข้ามเส้นแบ่งเขตแดน พร้อมทั้งเปล่งเสียง “อี” ให้ยาวที่สุด แล้วพยายามเตะตัวของผู้เล่นฝ่ายตรงข้าม แล้ววิ่งกลับมาที่ฝั่งของตนเอง โดยไม่ให้เสียงอี ขาดหายไป อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องช่วยกันจับผู้เล่นฝ่ายตรงข้ามไว้ไม่ให้วิ่งผ่านเส้นแบ่งเขตเพื่อที่จะกลับไปฝั่งของตนเองได้

กติกาการเล่น

1. ผู้เล่นแต่ละฝ่ายมีจำนวนเท่ากัน ชายหรือหญิงก็ได้ หรือตามที่ตกลงกันในการเล่น
2. ผู้เล่นที่ได้รับเลือกเป็นตัวแทนเล่น ต้องเปล่งเสียง “อี” โดยไม่ให้ขาดเสียง ถ้าเสียงขาดหายไปและอยู่ในฝั่งตรงข้ามถือว่าตาย ต้องออกจากการเล่น
3. ผู้เล่นจะต้องสลับฝ่ายกันเล่น
4. ฝ่ายใดที่มีผู้เล่นตายหมด จะเป็นฝ่ายแพ้

วิธีการเล่นเหมือนกับหมากอี แต่ไม่ต้องเปล่งเสียงถ้าเปล่งเสียงถือว่าตาย

อุปกรณ์

อุปกรณ์	- เสาบ้าน / หรือเสาเท่าจำนวนผู้เล่น
สถานที่เล่น	- ใต้ถุนบ้าน
เวลาเล่น	- เวลาว่าง / เทศกาล
จำนวนผู้เล่น	- 4 คน

ไม่มีกติกาการเล่น

วิธีการเล่น

1. ผู้เล่นอยู่ประจำเสาละ 1 คน
2. ผู้เล่นตกลงกันว่าจะให้ใครเริ่มต้นพูดคำว่า “นุ”
3. คำสุดท้ายตกที่ผู้เล่นคนใด คนนั้นออกมาเป็นผีเสื้อ
4. คนที่เป็นผีเสื้อไล่จับคนที่จะเปลี่ยนเสา การเปลี่ยนเสาต้องวนตามเข็มนาฬิกา (ซ้ายมือของผู้เล่น)

นาฬิกา (ซ้ายมือของผู้เล่น)

5. ผู้เล่นคนใดถูกผีเสื้อจับได้ จะต้องมาเป็นผีเสื้อแทน
6. เล่นไปเรื่อยๆ จนกว่าผู้เล่นจะต้องการหยุดเล่น

คุณค่าประโยชน์

1. เพื่อความสนุกสนาน
2. เป็นการออกกำลังกาย

สาธิตการแสดง “นางด้ง” โดย

1. แม่สกล เหล่าโพธิ์
2. แม่สมบุญ จันทร์เปล่ง
3. แม่ณนุช บุญราช
4. แม่ประไพ เพชรสูงโนน
5. แม่สมพงษ์ เฟื่องมหา

หมากโข่งโหล่ง

ชื่อการเล่น	- หมากโข่งโหล่ง
ประเภทการเล่น	- เพื่อความสนุกสนาน
จำนวนผู้เล่น	- เล่นรวมกันทั้งชายและหญิง ไม่น้อยกว่า 8 คน และเป็นคู่
สถานที่เล่น	- กลางแจ้งที่เป็นสนามหญ้า
เวลาเล่น	- ช่วงเวลาใดก็ได้

วิธีการเล่น

เริ่มต้นจากการแบ่งหน้าที่กัน คือ ตำแหน่งกำเกวียน และตำแหน่งกงเกวียน ผู้ที่มีตำแหน่งกำเกวียน ต้องเดินเท้าไปยืนกับผีที่มีตำแหน่งกำเกวียนคนอื่นและเดินมือให้ผู้ที่ทำหน้าที่กงเกวียน จับมือโยงให้แน่น ไม่ให้หัวและไหล่ติดพื้นเพื่อทรงตัวให้มั่นคง ต่อจากนั้นผู้ทำหน้าที่กงเกวียน จะทำหน้าที่ดึงแขนละ เคลื่อนที่ จากซ้ายไปขวา (ตามเข็มนาฬิกา)

เพลงประกอบในการเล่นเกม

หมากโป้งโหล่ง หมากกวตั้นเกียน เพอเวียนได้ ห่อแหวนวงหนึ่ง
ไม่มีกติกการการเล่น

ปลาบึกเล่นมาหาด

ชื่อการเล่น	- ปลาบึกเล่นมาหาด
ประเภทการเล่น	- เพื่อความสนุกสนาน
จำนวนผู้เล่น	- มี 2 ฝ่าย ฝ่าย ละ 5- 10 คน
สถานที่เล่น	- กลางแจ้ง
เวลาเล่น	- ช่วงเวลาก็ได้

วิธีการเล่น

เริ่มต้นจากทั้ง 2 ฝ่ายตกลง กันว่าฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายดัก และฝ่ายปลา ฝ่ายดักจะต้องจับมือเป็นวงกลมให้แน่น เพื่อดักฝ่ายปลาให้ได้ ฝ่ายปลาจะต้องเกาะเกี่ยวเอว ต่อกันให้แน่น ไม่ให้หลุด เดินตามหัวแถวเข้าไปในวงดัก

กติกาการเล่น

1. ฝ่ายดัก จะต้องพยายามดักฝ่ายปลาให้ได้
2. ปลาจะต้องพยายามลอดวงดัก ให้พ้น เพื่อไม่ให้โดนดัก
3. ถ้าฝ่ายดักสามารถดักปลาให้อยู่ในวงดักได้ ฝ่ายปลาที่โดนดักจะต้องตอบคำถามให้ถูกต้อง ถ้าตอบไม่ได้ต้องวิ่งกระโดดฝ่าวงดักออกมาให้ได้
4. ตัวอย่างคำถาม

ฝ่ายดัก	: มึงเป็นงูเตี๋
ฝ่ายปลา (งู)	: กูเป็นงูสา
ฝ่ายดัก	: มึงหากินอะไร
ฝ่ายปลา (งู)	: หากินกบ กินเขียด กินลูกแหล่งกูได้บ่
ฝ่ายดัก	: ได้ มึงลองเบิงดู
5. ฝ่ายปลาช่วยกันชนวงดักให้ขาด ออกจากกัน เพื่อหนีออกไป

หมากจ้ำหม่อหมี่

ชื่อการเล่น	- หมากจ้ำหม่อหมี่
ประเภทการเล่น	- เพื่อความสนุกสนาน
จำนวนผู้เล่น	- เล่นรวมกัน จำนวน 5-10 คน
สถานที่เล่น	- ใต้ถุนบ้าน ลานบ้าน
เวลาเล่น	- เวลาใดก็ได้

วิธีการเล่น

เริ่มต้นโดยคัดเลือกผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้หมอบ ผู้เล่นที่เหลือนั่งเป็นวงล้อม แล้วแบ่มือทั้ง 2 ข้างบนหลังผู้หมอบ ผู้เล่นคนหนึ่งจะเป็นผู้เริ่มเล่น โดยถือเศษไม้เล็กที่ซ่อนได้ง่าย จ้มไปบนฝ่ามือของผู้เล่น คนอื่น ขณะที่จ้มจะมีเพลงร้องประกอบ 1 รอบ เมื่อเพลงจบต้องหยุดจ้ม เศษไม้ตกลงอยู่ในมือของผู้ใด จะต้องกำไว้ให้มิดชิด ทุกคนเอามือออกจากหลังผู้หมอบ พร้อมแสดงท่าทางหลอกล่อไม่ให้จับได้ คนที่หมอบลุกขึ้น แล้วทายว่าเศษไม้อยู่กับผู้ใด ถ้าทายถูก ผู้ที่กำเศษไม้ไว้จะต้องลงไปหมอบแทน แล้วเล่นต่อไป

เพลงประกอบ

“จ้มหม่อมี มาจ้มหม่อมน หักคอคน เชื้อหน่านกกด หน่านกกด หน้าลองหน้าลาย หน้าผีพาย หน้ากิกหน้าก้อม ยอมเยะ ตะแตะตะกาง หนทางบ่อไหล ไต่บ่อได้ เขาพิดเขาพัน ไทยเวียงจันทร์ ถือแหวนเบื้องซ้าย ขยายออกตอกทอย คอยพิด”

4. ปฏิบัติการวิจัย

4.1 การคืนข้อมูลให้ท้องถิ่น

ทีมวิจัยหลังจากเวทีชำระประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาษา ตำนาน และการเล่นว่าจะมีการคืนข้อมูลต่าง ๆ แก่ท้องถิ่น เพื่อสะท้อนให้เห็นความเป็นดั้งเดิมต่อสาธารณชน ผลที่ได้รับจากการจัดกิจกรรมนี้ ได้แก่ ชาวบ้านผู้และสาธารณชนได้ทราบถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมผู้เฒ่า ยาวชนมีความตระหนักในภาษาและวัฒนธรรมผู้เฒ่ามากยิ่งขึ้น ชาวบ้านในวัยทำงานเริ่มเห็นความสำคัญในวัฒนธรรมผู้เฒ่าและเข้าร่วมกิจกรรมมากยิ่งขึ้น เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และจัดช่องว่างระหว่างวัยในการเรียนรู้และสืบทอดทางวัฒนธรรมผู้เฒ่าบ้านท่าขอนยาง

นอกจากนี้ยังได้รับการตอบรับจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนพร้อมสนับสนุนการฟื้นฟูและอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นผู้เฒ่ามากขึ้น แต่สิ่งที่ต้องคิดต่อก็คือความยั่งยืน ทุก

ฝ่ายยินดีหาวิธีการพัฒนาและสืบทอดให้อยู่อย่างยืนให้ได้ จะต้องมีส่วนประสานงานกันและร่วมมือกันอย่างเต็มที่มากกว่าเดิม

สิ่งที่เกิดขึ้นจากผลกิจกรรมนี้ เกิดการสร้างเครือข่ายอย่างแท้จริงในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ และร่วมในโครงการวิจัยนี้มากยิ่งขึ้น

4.2 ปฏิบัติการวิจัย

กิจกรรมที่ 1

จัดเมื่อวันที่ 13-14 เมษายน 2551

ณ วัดเจริญผล วัดสว่างวารี และวัดมหาผล บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 200 คน

รูปแบบการดำเนินการกิจกรรม คือ การแข่งขันตอบคำถามเกี่ยวกับศัพท์ญ้อที่ควรรู้

ผลกระทบที่เกิดขึ้น ได้แก่ ผู้นำชุมชนให้ความสำคัญในภาษาญ้อ ซึ่งเป็นภาษาของตน และจะขยายผลรณรงค์ให้ทุกครัวเรือนได้สอนภาษาญ้อแก่บุตรหลานให้สืบทอดต่อไป

กิจกรรมที่ 2

จัดขึ้นที่โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม

เมื่อวันที่ 25-30 พฤษภาคม 2551

รูปแบบจัดกิจกรรมคือ การจัดตั้งเป็นชุมชนญ้อ โดยนักเรียนในโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม

ผลที่เกิดขึ้นได้แก่ ข้อปฏิบัติในชุมชน ซึ่งนำไปปฏิบัติประจำชุมชน และมีการรวมทำกิจกรรมชุมชนเพื่อเผยแพร่ภาษาญ้อ เล่าตำนาน ประวัติศาสตร์ท่าขอนยาง และแสดงการละเล่นพื้นบ้านญ้อ ประจำทุกเดือน

กิจกรรมที่ 3

จัดขึ้นที่วัดเจริญผล บ้านท่าขอนยาง

วันที่ 18 กรกฎาคม 2551

รูปแบบกิจกรรม ได้แก่ การจัดสาธิตการละเล่นพื้นบ้านญ้อ การเล่าตำนานจระเข้ และประวัติการตั้งถิ่นฐานญ้อท่าขอนยาง โดยเจ้าอาวาสวัดเจริญผลได้ดำเนินการเสวนาการเล่าตำนานโดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการชำระและทีมวิจัยได้เข้าร่วมเสวนาร่วมกับประชาชนอุบาสกอุบาสิกา

ผลการจัดกิจกรรมครั้งนี้ ได้แก่ ชาวบ้านท่าขอนยาง มีความเห็นในการร่วมสร้างศูนย์การเรียนรู้ภาษา ตำนาน ประวัติความเป็นมาของญ้อ และการละเล่นพื้นบ้าน โดยให้วัดเป็นศูนย์กลางใน

การดำเนินการต่าง ๆ พร้อมยังมีความเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งกองทุนเพื่อจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
ขึ้นมาเพื่อเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมอยู่ท่าขอนยางขึ้นในท่าขอนยาง

กิจกรรมที่ 4

จัดขึ้นที่สนามกลางหมู่บ้านท่าขอนยาง

16 กันยายน 2551

รูปแบบกิจกรรม ได้แก่ การปิดโครงการวิจัย และนำเสนอข้อมูลต่อสาธารณชน

กิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนำไปสู่การขยายผลจากงานการวิจัย โดยชาวบ้านได้ร่วม
ประสานหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมนำเสนอนโยบายต่อเทศบาลได้นำเข้าสู่แผนปฏิบัติงาน
ประจำปีในการดำเนินการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่น
พื้นบ้านอยู่ บ้านท่าขอนยาง

9. การเก็บข้อมูลเรื่องตำนานเพิ่มเติม

ได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมที่อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดอุดรธานี และคำม่วน สสป.ลาว เพื่อหา
ข้อมูลที่ประกอบในการวิจัยด้านภาษา ด้านตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้าน

ผลที่เกิดขึ้นจากการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ทีมวิจัยได้นำมาศึกษาเปรียบเทียบและเพิ่มเติม
ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้ เช่น เรื่องตำนานจระเข้ ได้นำข้อมูลมาเพิ่มเติมเกี่ยวกับวังสามหมอ ด้าน
ประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นฐานชาวญ้อ ได้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ จากการเล่าบอกของชาวญ้อคำม่วนคำ
เกิด ว่ามีการโยกย้ายมาจริง และมีบรรพบุรุษที่มาอาศัยอยู่ที่ท่าขอนยางจริง นอกจากนี้ยังเคยมาเยี่ยม
เยียนกันเป็นระยะ เป็นต้น

10. การขยายผลจากผลการวิจัย

กระบวนการต่อไป หลังรายงานความก้าวหน้า คือ การปฏิบัติการฟื้นฟูการอนุรักษ์ภาษา
ตำนานอยู่ ซึ่งเป็นหลักสูตรชาวบ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นคนเล่าตำนานได้ การตั้งศูนย์สำหรับเด็ก
เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการสืบทอด ป่าวัฒนธรรม กิจกรรมอยู่ประจำเดือน (มีกิจกรรมอะไรใน
แต่ละเดือน) การเกิดหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน และเกิดศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมอยู่ประจำ
หมู่บ้านโดยมีหนังสือส่งเสริมการเรียนรู้

ผลการวิจัยโดยภาพรวมเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย

1. จากการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และ
การละเล่นพื้นบ้านของชาวญ้อ ซึ่งมีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้แล้วนั้น เป็นเอกสารข้อมูลพื้นฐานที่ทีมวิจัยได้

นำมาเป็นประเด็นในการศึกษาถกเถียงเกี่ยวกับความไม่ตรงกันทางด้านข้อมูล จึงเป็นที่มาของการชำระประวัติศาสตร์ ตำนาน การละเล่น และภาษา จากการจัดเวทีครั้งนี้สิ่งที่ได้ก็คือความเป็นเอกภาพทางด้านข้อมูล ดังนี้

ด้านประวัติศาสตร์ กล่าวโดยสรุปที่แตกต่างจากเอกสารที่รวบรวมก็คือ การตั้งถิ่นฐานของชาวญ้อท่าขอนยางมีการเดินทางมาค้าขายแล้วตั้งถิ่นฐานในเมืองท่า ซึ่งมีสะพานข้ามแม่น้ำชีบริเวณวัดเจริญผล ชาวญ้อได้เดินทางมาค้าขายและตั้งถิ่นฐานที่บริเวณนี้ซึ่งเดิมเรียกกันว่า “เมืองท่า” หลังจากนั้นมาเมื่อมีการเกณฑ์พลจากการสู้รบก็ถูกเกณฑ์มาอยู่และสร้างบ้านเรือนเพิ่มอีกระลอกหนึ่ง จนได้รับการตั้งเป็นเมืองท่าขอนยางในสมัยรัชกาลที่ 3 และมีพัฒนาการมาตลอดจนถึงปัจจุบัน

ด้านตำนานท่าขอนยาง พบว่ามีการเล่าตำนานของนักปราชญ์ ภูมิปัญญา และเอกสารแตกต่างกัน เมื่อมีการชำระก็จะได้ข้อมูลที่แตกต่างเพราะมีความเห็นแตกต่างกัน ทีมวิจัยจึงเก็บข้อมูลไว้ทั้งหมด กล่าวโดยสรุปคือ ตำนานเมืองท่าขอนยาง ที่ได้ชื่อว่า ท่าขอนยาง เพราะเป็นต้นไม้ยางที่เจ้าเมืองผูกจะเข้าไว้หักพาดฝั่งแม่น้ำชีแถวบริเวณท่าข้ามวัดเจริญผล จะเข้าหลุดไปได้กินลูกสาวเจ้าเมือง บางคนเห็นว่า ไม่ได้กินลูกสาวเจ้าเมือง แต่กินสามเณรวัดเจริญผล หลังจากนั้นจะเข้าถูกฆ่าตายในบริเวณท่าข้ามนั้น บางความเห็นบอกว่า จะเข้าถูกไล่ล่าและถูกฆ่าตายที่วังสามหมอ อยู่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีในปัจจุบัน และต้นยางนั้นกลายเป็นสะพานใช้สัญจรข้ามมาตลอดจนได้ชื่อว่า ท่าขอนยาง เมื่อไม้สะพานผุหัก จึงสร้างสะพานแขวนข้ามแทน

ด้านภาษา ทีมวิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามและศึกษาเปรียบเทียบการข้อมูลเอกสารที่มีผู้ศึกษาวิจัยไว้ พบว่า ภาษาญ้อบ้านท่าขอนยาง มีความแตกต่างจากญ้อถิ่นอื่นบ้างบางคำศัพท์และสำเนียง กล่าวโดยสรุปก็คือ ภาษาญ้อที่ชาวบ้านท่าขอนยาง ใช้พูดกันอยู่ในปัจจุบันมีสำเนียงที่แตกต่างไปจากภาษาไทยอีสาน มีบางคำที่ใช้แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เป็นต้นว่า ชาวญ้อบ้านท่าขอนยางสามารถพูดและใช้สระ เ-อ ได้อย่างถูกต้องชัดเจนดีกว่าไทยอีสานกลุ่มอื่นที่มักออกเสียงเป็นเอีย หรือการออกเสียง ฮ แทนพยัญชนะ ร ในสำเนียงไทยภาคกลาง นอกจากนี้ทีมวิจัยยังได้ศึกษาคำศัพท์และประโยค เปรียบเทียบกับภาษาอีสานและกลางอีกด้วย

ด้านการละเล่น พบว่า ไม่มปรากฏมีเอกสารที่มีการศึกษาการละเล่นพื้นบ้านญ้อ ทีมวิจัยจึงเก็บข้อมูลภาคสนามจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และเก็บเป็นฐานข้อมูล การละเล่นที่ศึกษาได้แก่ หมากต่อไก่ หมากอีหมากอำ นู่นิยม หมากโข่งโหล่ง ปลาบึกเล่นมาหาด และหมากจิ้มหม่อมี่

การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ได้เก็บทั้งวิธีการเล่น จำนวนผู้เล่น เพลงประกอบการละเล่น และเทศกาลที่เล่นด้วย นอกจากนี้ยังได้นำมาชำระให้เป็นเอกภาพเดียวกันด้วย

2. การฟื้นฟูและการอนุรักษ์ หลังจากทีมวิจัยได้รวบรวม คัดสรร และชำระข้อมูลต่าง ๆ แล้ว จึงนำมาสร้างกระบวนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ดังกล่าวแล้วในขั้นตอนการวิจัย เกิดการร่วมกันฟื้นฟูและการอนุรักษ์จากชาวหมู่บ้านท่าขอนยางทั้งทุกรุ่นและทุกฝ่าย โดยมีการสร้างกระบวนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม เช่น

- กระบวนการทดลองปฏิบัติการสืบทอดภาษาและการละเล่น
- การเล่าตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากรุ่นเก๋าสู่รุ่นใหม่
- เยาวชนร่วมปฏิบัติการละเล่นพื้นบ้าน

เมื่อสิ้นสุดกระบวนการทดลอง ทีมวิจัยและชาวบ้านได้กำหนดเป็นแนวทางในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ในงานเทศกาลต่าง ๆ ที่ชุมชนกำหนดจัดขึ้นในแต่ละช่วงในปีหนึ่ง ๆ เช่น งานไหลเรือไฟ งานสงกรานต์ และงานเข้าพรรษา เป็นต้น ทุกครั้งจะต้องมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ทุกงาน

3. การสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยชุมชน ทั้งการร่วมคิดในเบื้องต้น การสร้างกระบวนการร่วมกัน การแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า ชาวบ้านได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันด้านการสืบทอดภาษาและการละเล่น ด้านการเล่าตำนาน และการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงมีหลักสูตรท้องถิ่นว่าด้วยภาษาและวัฒนธรรมผู้ท่าขอนยางเกิดขึ้นในโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม สำหรับให้ลูกหลานชาวท่าขอนยางได้เรียนรู้ และกำลังร่วมกันคิดสร้างกระบวนการเรียนรู้สำหรับชุมชนในหมู่บ้านท่าขอนยาง โดยยึดพื้นที่สาธารณะและวัดเป็นศูนย์กลาง นอกจากนี้ยังรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในหมู่บ้านท่าขอนยางเป็นผู้นำในการจัดการการเรียนรู้ในชุมชนอีกด้วย

4. การสร้างฐานข้อมูลด้านภาษาและวัฒนธรรมผู้ ชาวบ้านได้เริ่มต้นเก็บข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่เป็นเอกภาพเดียวกันและจัดทำเอกสาร วิทัศน์ พร้อมทั้งเผยแพร่ในที่สาธารณะ ทั้งนี้ยังมีชาวบ้านให้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมผู้ท่าขอนยางเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ในด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และการแก้ปัญหาการสูญหายทางด้านวัฒนธรรม ผลจากการวิจัยในข้อนี้ พบว่า ฐานข้อมูลที่ชาวบ้านต่างร่วมกันนำเสนอและเก็บเป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาทั่วไปนั้น เป็นข้อมูลที่ต้องตามหลักวิชาการและเป็นข้อมูลที่ชาวบ้านร่วมกันคิดค้นและทำเอง เอกสารด้านภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้าน

5. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการวิจัย

ผลกระทบต่อทีมวิจัยที่เป็นนักวิชาการและชาวบ้าน

- นักวิจัยที่เป็นนักวิชาการที่ลงทำวิจัยร่วมกับชาวบ้าน เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิดสำหรับการทำวิจัยแบบใหม่ซึ่งไม่เคยได้ทำวิจัยเชิงนี้เลย นักวิชาได้เรียนรู้กระบวนการและวิธีการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม เกิดพัฒนาการการวิจัยสำหรับนักวิชาการเป็นอย่างดี และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานวิจัยสำหรับวิชาในการยอมรับความคิดเห็นและการวิจัยโดยชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

- นักวิจัยที่เป็นชาวบ้าน ได้เรียนรู้ระเบียบวิธีการวิจัยและการมีส่วนร่วมในการวิจัย เข้าใจบทบาทและนำการวิจัยไปปรับปฏิบัติแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันในชุมชน ชาวบ้านเริ่มเข้าใจวิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านอื่น ๆ แสดงความคิดเห็นกล้าแสดงออก และกล้านำชาวบ้านในการแก้ปัญหาโดยชาวบ้านมีส่วนร่วม ไม่เพียงแต่งานวิจัย ทีมวิจัยชาวบ้านยังนำระเบียบวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ไปใช้ในกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การพัฒนา การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ และการปฏิบัติตามนโยบายแห่งรัฐที่ชุมชนต้องปฏิบัติตาม เป็นต้น ล้วนต้องนำเข้าไปประชุมชาวบ้านและให้ชาวบ้านร่วมเสนอปัญหาและแก้ปัญหาร่วมกันเสมอ

ผลกระทบต่อชาวบ้านท่าขนอยาง

ชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการฯ เริ่มมีทัศนคติที่ดีต่อการวิจัยมากยิ่งขึ้น หลังจากชาวบ้านได้ให้ความคิดเห็นก่อนเริ่มโครงการวิจัยนี้ว่า “คงเหมือนกับคนอื่น ๆ ก่อนหน้านี้ที่ทำวิจัยแล้วหายไป ชาวบ้านไม่มีสิทธิเรียนรู้และรับทราบข้อมูลที่ตนเองให้เลย”

ลำดับการเปลี่ยนแปลงความคิดที่มีต่อการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม เริ่มต้นที่ชาวบ้านให้ความคิดเห็นไม่เห็นด้วยในคราวที่ทีมวิจัยพัฒนาโจทย์วิจัย แต่เมื่อทีมวิจัยได้ชี้แจงโครงการฯ ชาวบ้านให้ความเห็นด้วยมากยิ่งขึ้น และเมื่อได้ร่วมกิจกรรมที่ทีมวิจัยได้นำเสนอ ชาวบ้านให้ความร่วมมือมากยิ่งขึ้น เริ่มมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติและสนับสนุนการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

ผลกระทบต่อชุมชน

หลังจากวิจัยครั้งนี้ ชุมชนบ้านท่าขนอยางได้ร่วมกันสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชน โดยเริ่มต้นจากครัวเรือน ตลอดจนถึงการจัดตั้งเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ภาษา ตำนาน และประวัติศาสตร์ และการละเล่นภู่อ่าขนอยาง มีผู้สนใจศึกษาดูงานผลงานการวิจัยและศูนย์การเรียนรู้จากชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดมหาสารคาม

ผลกระทบต่อการศึกษาและการบริการชุมชนของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มีกิจกรรมการบริการวิชาการของมหาวิทยาลัยโดยคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะการท่องเที่ยวและการโรงแรม และคณะวิศวกรรมศาสตร์ ได้ร่วมมือกับชุมชนพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนดั้งเดิม, ห้องเที่ยวชุมชน,

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น, การช้อนรอยวิศวกรรมท้องถิ่น คือรถพลังงานไอน้ำ และยังมีการเรียนรู้ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่น มีรายวิชาที่นำไปสอนในมหาวิทยาลัย ได้แก่ ภาษาถิ่นไท (ญ้อ), ตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นญ้อในท่าขอนยาง และคติชนวิทยา (การละเล่นพื้นบ้านญ้อ)

ผลกระทบต่อการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

โรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคมและโรงเรียนท่าขอนยางได้นำเนื้อหาจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้สร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งเกี่ยวกับภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านญ้อ เพื่อสอนนักเรียนในรายวิชาหมวดภาษาไทย หมวดสังคมศึกษา และเกิดชุมชนนักเรียนญ้อในโรงเรียน

ผลกระทบต่อเครือข่ายการเรียนรู้

- ผลกระทบต่อเครือข่ายนิสิตและนักเรียน

นิสิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิชาเอกภาษาไทย พัฒนาชุมชน และสถาปัตยกรรมศาสตร์ ได้ร่วมกันสร้างเครือข่าย และจัดตั้งกลุ่มกล้าใหม่สายใหญ่วัฒนธรรมท่าขอนยางขึ้น โดยได้ร่วมกันปลูกจิตสำนึกแก่เยาวชนในโรงเรียนท่าขอนยาง(ระดับประถมศึกษา) และโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม(ระดับมัธยมศึกษา)

- ผลกระทบต่อเครือข่ายคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และหน่วยงานอื่น ๆ

จากการทำวิจัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ได้ร่วมสร้างเครือข่ายกับทีมวิจัยชาวบ้านและธนาคารไทยพาณิชย์ จัดทำป้ายวัฒนธรรมญ้อ ป้ายแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิม และเกิดการส่งหมู่บ้านเข้าสู่ประกวดในระดับประเทศ โดยได้รับรางวัลที่ 2 และร่วมมือกับธนาคารทอตกฐินสามัคคีเพื่อร่วมสร้างอาคารศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมญ้อท่าขอนยางขึ้น

- ผลกระทบต่อเครือข่ายชาวบ้านท่าขอนยางกับผลการวิจัยของทีมวิจัยอื่น ๆ

ชาวบ้านท่าขอนยาง ได้เริ่มสร้างถนนญ้อเดิน โดยได้ศึกษาดูงานจากงานวิจัยตลาดสี่เขียว แล้วนำผักปลอดสารพิษ และผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นญ้อมาจัดแสดงในถนนและจำหน่ายพืชผักปลอดสารพิษ ซึ่งจะต้องพัฒนาให้อยู่ในระดับมาตรฐานในโอกาสต่อไป

ผลกระทบต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ

- ด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น

ชาวบ้านท่าขอนยาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ ได้ร่วมกันคิดกระบวนการฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ และการละเล่น ได้ร่วมกันแก้ปัญหาเรื่องการสูญหาย

วัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยวิธีการให้ครัวเรือนแต่ละหลังได้เริ่มต้นสอนภาษา เล่าตำนาน ประวัติศาสตร์
เครือญาติของตนเอง และสอนการละเล่นแก่บุตรหลานให้เรียนรู้และปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์
วัฒนธรรมดั้งเดิมไว้แก่บุตรหลาน

- ด้านการไม่เป็นเอกภาพของข้อมูลตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ชาวบ้านทำนองยางได้จัดเวทีชำระตำนานและประวัติศาสตร์ จนได้ข้อมูลเป็นเอกภาพ
อันหนึ่งอันเดียวกัน แล้วเป็นข้อมูลพื้นฐานให้ครัวเรือนได้นำไปเล่าสืบทอดแก่บุตรหลานต่อไป

ผลกระทบต่อวัดในชุมชน

จากการวิจัยครั้งนี้ พระสงฆ์ในวัดเจริญผล วัดสว่างวารี และวัดมหาพล ซึ่งเป็นวัดในเขต
บริการชุมชนทำนองยาง ได้เป็นศูนย์กลางการยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวญ้อ และสืบสานต่อ
วัฒนธรรมดั้งเดิม ได้มีการทำป้ายติดต้นไม้ เรียกว่า ต้นไม้พุดญ้อ ไว้ตามต้นไม้ต่าง ๆ ในวัด และ
เทศน์สอนให้เยาวชนสำนึกถึงถิ่นในภาษาและวัฒนธรรมญ้อ

ภาพที่ 54 หนังสือประจำหมู่บ้าน

บทที่ 6

บทเรียนจากโครงการ

บทเรียนที่ได้จากโครงการวิจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการตามกิจกรรมวิจัย ดังนี้

1. บทเรียนจากการค้นหาโจทย์วิจัย

1.1 บทเรียนเวทีเสวนาปัญหาชุมชน

บทเรียนที่ได้จากการทำกิจกรรมนี้ มีทั้งบทเรียนที่เกิดขึ้นกับนักวิจัย และชาวบ้านที่ร่วมค้นหาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

บทเรียนที่เกิดขึ้นสำหรับนักวิจัย หรือนักวิชาการที่ต้องการทำวิจัย ได้แก่ การค้นหาหัวข้อหรือโจทย์วิจัย ต้องคำนึงเสมอว่า โจทย์วิจัยต้องเกิดขึ้นจากชุมชน ในขณะที่นักวิชาการได้ตั้งโจทย์ไว้ในใจก่อนแล้ว แต่เมื่อลงพื้นที่ค้นหาโจทย์ร่วมกับชาวบ้านต้องมีการเปลี่ยนแปลงขึ้น และพบประเด็นปัญหาได้ชัดกว่าเดิม บทเรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนก็คือ นักวิชาการได้ตั้งโจทย์วิจัยเกี่ยวกับการแก้ปัญหาภาษาวิกฤต เพราะเห็นว่าภาษาอยู่กำลังจะหายไป ไม่มีใครพูดภาษาแล้ว แต่เมื่อค้นหาโจทย์วิจัยแล้ว ก็พบว่า ยังมีอีกหลายประเด็นที่ต้องตั้งโจทย์ไปพร้อม ๆ กัน ก็คือ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านตำนาน ด้านการละเล่น และด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ชาวบ้านได้สะท้อนมา ไม่เพียงแต่ปัญหาทางด้านภาษาเท่านั้น จึงได้โจทย์วิจัยใหม่ ซึ่งเพิ่มขึ้นจากเดิม และบทเรียนที่สำคัญอย่างหนึ่งเกิดขึ้นกับนักวิชาการก็คือ การทำวิจัยในเชิงพื้นฐาน จะต้องคำนึงเสมอว่า ชาวบ้านได้เคยเห็นการทำวิจัยเช่นนี้มากพอสมควร แต่ไม่เห็นผลการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจน ชาวบ้านได้บอกกับทีมวิชาการว่า ทำวิจัยเมื่อไร ก็ไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้น ไม่เห็นมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชาวบ้านเลย ทีมวิชาการจึงต้องใช้บทเรียนที่สะท้อนจากชาวบ้านมาร่วมคิดกันใหม่ และให้ชาวบ้านร่วมวิจัยให้มากที่สุดและปัญหานั้นจะต้องเป็นของชาวบ้านจริง

สำหรับบทเรียนที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ก็คือ การร่วมกันค้นหาปัญหาร่วมกันครั้งนี้ สามารถค้นหาปัญหาในชุมชนได้ดี ซึ่งชาวบ้านได้เปรียบเทียบกับงานวิจัยในอดีต และนำบทเรียนก่อนร่วมค้นหาปัญหาในครั้งนี้มาเป็นบทเรียนเสริม จึงเห็นการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ชัดเจนคือ การร่วมกันค้นหาปัญหากันอย่างจริงจัง ไม่เพียงเป็นความต้องการของนักวิชาการเท่านั้น การทำงานในชุมชนชาวบ้านจะต้องเป็นผู้ค้นหาปัญหาเอง เป็นผู้นำในการค้นหาปัญหาเอง โดยร่วมมองปัญหากับนักวิชาการ

1.2 บทเรียนในพัฒนาโครงการวิจัย

ในกิจกรรมนี้ บทเรียนที่เกิดขึ้นก็คือ ทีมวิชาการที่เป็นผู้นำในการทำวิจัย จะต้องดำเนินการสรุปประเด็นต่าง ๆ ที่ได้จากกิจกรรมการค้นหาโจทย์วิจัย แล้วเขียนโครงการเพื่อนำเสนอแหล่งทุนคือ สกว. จะต้องเป็นหน้าที่ของทีมวิชาการเอง เพราะการสรุปประเด็น และการเขียนโครงการวิจัย นักวิชาการจะเป็นผู้ที่สามารถทำได้ดีกว่าชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกัน การพัฒนาโครงการวิจัย จะต้องมีส่วนร่วมกับชาวบ้านด้วย

กิจกรรมนี้ ทีมวิชาการได้ร่วมกับชาวบ้านพัฒนา โดยเริ่มต้นเขียนโครงการไปด้วยกัน เริ่มตั้งแต่ การตั้งชื่อโครงการวิจัย คำถามวิจัย วัตถุประสงค์ในการวิจัย และการวางแผนในโครงการวิจัยแต่ละขั้นตอนว่าจะทำอะไรบ้าง

การตั้งชื่อโครงการวิจัย ครั้งแรก ทีมวิชาการได้ตั้งชื่อว่า การศึกษาภาษาและวัฒนธรรมผู้อพยพชาวยุโรป แต่เมื่อได้ร่วมพัฒนาโครงการวิจัยร่วมกับชาวบ้านแล้ว ได้ชื่อใหม่ว่า การฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ และการละเล่นผู้อพยพชาวยุโรป ซึ่งเป็นชื่อโครงการที่นำประเด็นปัญหาจากชาวบ้านได้สะท้อนให้มาตั้งชื่อให้ชัดเจนกว่าเดิม และเจาะให้เห็นประเด็นที่จะศึกษามากกว่าเดิม ในแง่มุมอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกับปรับเปลี่ยนตามข้อสรุปที่ได้จากการพัฒนาโครงการด้วยกัน

2. บทเรียนในการหาทีมวิจัย

2.1 บทเรียนจากเวทีการค้นหาทีม

การค้นหาทีมวิจัยครั้งแรก บทเรียนที่เกิดขึ้นก็คือ การเข้าร่วมทีมวิจัยที่ไม่เข้าใจในเรื่องการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่าง ๆ ที่เสนอชื่อมาร่วมทำวิจัย สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การไม่สามารถทำงานได้ สาเหตุเพราะเวลา หน้าที่การงาน และแนวคิดในการทำงานแตกต่างกัน โดยเฉพาะทีมวิจัยที่เกิดจากการค้นหาทีมวิจัยครั้งแรก มีความหลากหลายของชาวบ้านร่วมทีมวิจัย มีทั้งอาจารย์นักวิชาการในโรงเรียนประถมศึกษา มัธยมศึกษา สมาชิก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และอาจารย์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม แต่เมื่อมีการร่วมทีมวิจัยกันอย่างจริงจัง พบว่า จิตอาสาของทีมวิจัยแตกต่างกัน จากการประชุมเปิดใจและค้นหาทีมวิจัยด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม ทำให้ได้ทีมวิจัยที่ได้ใจร่วมกัน มีแนวทางและเป้าหมายด้วยกัน จึงเกิดทีมวิจัยที่แท้จริง และร่วมเดินทางด้วยกัน

บทเรียนที่ทีมวิจัยก็คือ การได้ใจทีมวิจัย หมายถึง การค้นหาจิตอาสา การร่วมใจกันทำงาน และการรับอาสาในหน้าที่ต่าง ๆ ตามความถนัด เป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องชัดเจนซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งในการจัดการในทีมวิจัยแบบมีส่วนร่วม

2.2 บทเรียนจากโครงการอบรมและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย

บทเรียนที่ได้รับจากกิจกรรม ได้แก่ การทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายทุกวัย ในครั้งนี้ ทีมวิจัยได้บทเรียนเกี่ยวกับการปรับตัวเองในการเข้ากับเยาวชนมากยิ่งขึ้น และยอมรับความคิดเห็นจากเยาวชนเพื่อการพัฒนางานวิจัยต่อไป

2.4 บทเรียนจากปฏิบัติการทดลองสืบทอดทางภาษาและการละเล่นพื้นบ้าน

การถอดบทเรียนจากกิจกรรมนี้ ได้แก่ รูปแบบการละเล่นพื้นบ้าน การใช้ภาษาญ้อโดยเยาวชน พบว่า การใช้ภาษาญ้อของเยาวชนสามารถสืบทอดได้จากรุ่นสู่รุ่น เพราะภาษาญ้อมีลักษณะเดียวกันกับภาษาไทยและภาษาอีสาน ผิดแต่คำบางคำที่จะต้องเรียนรู้เพิ่มเติม เยาวชนไม่มีปัญหาทางด้านการออกเสียงภาษาญ้อ

2.4 บทเรียนจากเวทีชำระประวัติศาสตร์ ตำนาน ภาษา และการละเล่น

การบทเรียนที่ได้จากการจัดเวทีนี้ ทีมวิจัยได้ประชุมทีมหลังจากจัดเวทีเสร็จในวันเดียวกันนั้น สรุปบทเรียนที่ได้จากการจัดกิจกรรมนี้ก็คือ การจัดช่องว่างระหว่างวัย เพราะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในการสืบทอดทางด้านวัฒนธรรม ช่องว่างระหว่างวัยที่เกิดขึ้นคือกลุ่มผู้ทำงาน ไม่มีโอกาสเรียนรู้ในการสืบทอดมากนัก เนื่องจากภารกิจในชีวิตประจำวัน จึงทำให้ทีมวิจัยต้องหาวิธีการในการทำกิจกรรมต่อไป

3. บทเรียนจากการศึกษาข้อมูล

3.1 บทเรียนจากการชี้แจงโครงการวิจัยกับชุมชน

บทเรียนที่ได้รับจากการจัดเวทีนี้ คือ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นทีมวิจัย มีแนวคิดในการให้ทีมวิจัยเป็นเพียงผู้ประสานงานชุมชน ไม่ใช่เป็นผู้จัดข้อมูลเอง คิดเอง แต่ควรฟังประชาชนทั้งหมด ก่อนที่จะตัดสินใจสรุปข้อมูลที่ได้จากชุมชน จากการรับฟังความคิดเห็นชาวบ้านที่เข้าร่วมเวที จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านมีความตื่นตัวในการดำเนินการ โครงการเป็นอย่างดี ดังนั้น ทีมวิจัยควรคำนึงถึงข้อนี้เป็นหลัก จึงเป็นผลให้ทีมวิจัยจัดประชุมต่อหลังจากเวทีเล็ก

3.2 บทเรียนจากการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลชุมชนในโครงการวิจัยนี้ มีบทเรียนทั้งที่เป็นปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

บทเรียนเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการเก็บข้อมูล ได้แก่ ปัญหาของศักยภาพทีมวิจัย และการเข้าใจประเด็นในการเก็บข้อมูลคลาดเคลื่อน นอกจากนี้ทีมวิจัยยังได้เก็บข้อมูลที่เกินความจำเป็นที่จะใช้ในการวิจัย อาจทำให้เกิดปัญหาในสรุปประเด็นปัญหาในอนาคต

บทเรียนในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับศักยภาพในการเก็บข้อมูลนี้ ได้แก่ ทีมวิจัยได้นำปัญหาเข้าสู่ที่ประชุม แล้วให้ทุกคนนำเสนอวิธีการแก้ปัญหา และสรุปประเด็นต่าง ๆ ทีมวิจัยจึงต้องพัฒนาศักยภาพจากกิจกรรมโครงการอบรมและการศึกษาดูงาน โครงการวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยท้องถิ่น จึงสามารถแก้ปัญหาได้ และทีมวิจัยมีความรู้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ทีมวิจัยมีปัญหาเกี่ยวกับศักยภาพแล้ว ทีมเครือข่ายก็ยังมีปัญหาเช่นเดียวกัน จึงต้องประชุม อบรม และจัดกิจกรรมหาแนวทางร่วมกัน สรุปประเด็นร่วมกันให้ชัดเจน จึงสามารถแก้ปัญหานี้ได้ นี่เป็นบทเรียนที่สำคัญในการทำให้ทีมวิจัยที่เป็นชาวบ้านในการเก็บข้อมูล

3.2 บทเรียนในการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูล

บทเรียนที่เกิดขึ้นในกิจกรรมนี้ ได้แก่ การหลงประเด็นในการวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ประเด็นแตกไป สิ่งที่เกิดขึ้นสำหรับทีมวิจัยในโครงการนี้ก็คือ ทีมวิจัยนักวิชาการ กับทีมวิจัยชาวบ้านมีแนวความคิดในการวิเคราะห์ข้อมูลแตกต่างกัน และมีแนวทางแตกต่างกัน ทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติการแตกต่างกัน บทเรียนในการแก้ปัญหานี้ ก็คือ ต้องคัดสรรแนวทางวิเคราะห์ข้อมูลโดยการประชุมทีมวิจัยให้เข้าใจในแนวทางเดียวกัน และยึดประเด็นหลักในการวิจัย คือ การฟื้นฟู และการอนุรักษ์ ทีมวิจัยทั้งหมดจึงสามารถวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างดี

4. บทเรียนที่เกิดขึ้นจากปฏิบัติการวิจัย

การถอดบทเรียนที่ได้จากการจัดกิจกรรมนี้ ทีมวิจัยได้ร่วมประชุมสรุปผลการนำเสนอข้อมูลสู่สาธารณชน ปรากฏผลได้รับการตอบรับเป็นอย่างมาก ประชาชนบ้านท่าขอนยางมีความสำนึกถึงท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น กระแสตอบรับมีมาก และเริ่มโหยหากระแสข้อมูลดั้งเดิมมากขึ้น ทำให้เป็นการบ้านของทีมวิจัยจะต้องค้นหาวិธีการฟื้นฟูและการอนุรักษ์สืบต่อไป นอกจากนี้ยังได้รับการตอบรับจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนพร้อมสนับสนุนการฟื้นฟูและอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นอย่างมากขึ้น แต่สิ่งที่ต้องคิดต่อก็คือความยั่งยืน ทุกฝ่ายยินดีหาวิธีการพัฒนาและสืบทอดให้อยู่อย่างยั่งยืนให้ได้ จะต้องมีหลายส่วนประสานงานกันและร่วมมือกันอย่างเต็มที่มากกว่าเดิม

สรุปบทเรียนที่ได้จากการวิจัย

1. บทเรียนทีมวิจัย

บทเรียนที่ทีมวิจัยได้รับคือ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิดในการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม

- นักวิจัยที่เป็นนักวิชาการที่ลงทำวิจัยร่วมกับชาวบ้าน เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิดสำหรับการทำวิจัยแบบใหม่ซึ่งไม่เคยได้ทำวิจัยเชิงนี้เลย นักวิชาได้เรียนรู้กระบวนการและวิธีการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม เกิดพัฒนาการการวิจัยสำหรับนักวิชาการเป็นอย่างดี และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการวิจัยสำหรับวิชาในการยอมรับความคิดเห็นและการวิจัยโดยชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

- นักวิจัยที่เป็นชาวบ้าน ได้เรียนรู้ระเบียบวิธีการวิจัยและการมีส่วนร่วมในการวิจัย เข้าใจบทบาทและนำการวิจัยไปปฏิบัติแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันในชุมชน ชาวบ้านเริ่มเข้าใจวิธีการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านอื่น ๆ แสดงความคิดเห็นกล้าแสดงออก และกล้านำชาวบ้านในการแก้ปัญหาโดยชาวบ้านมีส่วนร่วม ไม่เพียงแค่งานวิจัย ทีมวิจัยชาวบ้านยังนำระเบียบวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ไปใช้ในกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การพัฒนา การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ และการปฏิบัติตามนโยบายแห่งรัฐที่ชุมชนต้องปฏิบัติตาม เป็นต้น ส่วนต้องนำเข้าไปประชุมชาวบ้านและให้ชาวบ้านร่วมเสนอปัญหาและแก้ปัญหาาร่วมกันเสมอ

2. บทเรียนชาวบ้าน

ชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการฯ เริ่มมีทัศนคติที่ดีต่อการวิจัยมากยิ่งขึ้น หลังจากชาวบ้านได้ให้ความคิดเห็นก่อนเริ่มโครงการวิจัยนี้ว่า “คงเหมือนกับคนอื่น ๆ ก่อนหน้านี้ที่ทำวิจัยแล้วหายไป ชาวบ้านไม่มีสิทธิเรียนรู้และรับทราบข้อมูลที่ตนเองให้เลย”

ลำดับการเปลี่ยนแปลงความคิดที่มีต่อการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม เริ่มต้นที่ชาวบ้านให้ความคิดเห็นไม่เห็นด้วยในคราวที่ทีมวิจัยพัฒนาโจทย์วิจัย แต่เมื่อทีมวิจัยได้ชี้แจงโครงการฯ ชาวบ้านให้ความเห็นด้วยมากยิ่งขึ้น และเมื่อได้ร่วมกิจกรรมที่ทีมวิจัยได้นำเสนอ ชาวบ้านให้ความร่วมมือมากยิ่งขึ้น เริ่มมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติและสนับสนุนการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม เช่น

- การให้ข้อมูลตำนาน ภาษา ประวัติศาสตร์ และการละเล่น ชาวบ้านให้ข้อมูลอย่างเต็มที่
- กิจกรรมทดลองปฏิบัติการของทีมวิจัย ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือโดยตลอด และไม่ต้องการค่าตอบแทน เกิดการเสียสละเวลาเพื่อโครงการวิจัยนี้เป็นอย่างดี
- เกิดแนวความคิดเพื่อการฟื้นฟูและการอนุรักษ์วัฒนธรรมตนเองมากยิ่งขึ้น โดยสอบถามความก้าวหน้าของโครงการวิจัยตลอด เพราะต้องการเห็นผลการวิจัยนี้โดยเร็ว
- เกิดความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมมากขึ้นโดยลำดับ

3. บทเรียนเกี่ยวกับการดำเนินการวิจัย

การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวการวิจัยที่นักวิชาการและชาวบ้านต่างไม่มีความรู้เท่าที่ควร การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และแนวทางในการวิจัยต้องอาศัยความใฝ่รู้ทั้งฝ่ายนักวิชาการและชาวบ้าน การดำเนินการตามกระบวนการวิจัยในโครงการนี้เกิดมีกระบวนการสลับเปลี่ยนไปเรื่อย มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการตลอดเวลา ทั้งนี้ก็เป็นเพราะกระบวนการที่ทีมวิจัยได้กำหนดไว้ไม่เป็นไปตามแผนการและเหตุการณ์ไม่สามารถทำให้ดำเนินการตามกระบวนการนั้นได้ ดังนั้น กระบวนการวิจัยต่าง ๆ ที่นักวิจัยได้กำหนดไว้ จะต้องสนใจเกี่ยวกับบริบท และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แต่ทำให้สำเร็จได้ก็คือ การตั้งเป้าหมายที่เป็นประเด็นสำคัญในการวิจัย

บทที่ 7

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ดำเนินการตั้งแต่ต้นจนจบโครงการ สรุปผลการวิจัย ดังนี้

1.1 จากการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้านของชาวลื้อ ซึ่งมีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้แล้วนั้น เป็นเอกสารข้อมูลพื้นฐานที่ทีมวิจัยได้นำมาเป็นประเด็นในการศึกษาถกเถียงเกี่ยวกับความไม่ตรงกันทางด้านข้อมูล จึงเป็นที่มาของการชำระประวัติศาสตร์ ตำนาน การละเล่น และภาษา จากการจัดเวทีครั้งนี้สิ่งที่ได้ก็คือความเป็นเอกภาพทางด้านข้อมูล

ด้านประวัติศาสตร์ กล่าวโดยสรุปที่แตกต่างจากเอกสารที่รวบรวมก็คือ การตั้งถิ่นฐานของชาวลื้อท่าขอนยางมีการเดินทางมาค้าขายแล้วตั้งถิ่นฐานในเมืองท่า ซึ่งมีสะพานข้ามแม่น้ำชีบริเวณวัดเจริญผล ชาวลื้อได้เดินทางมาค้าขายและตั้งถิ่นฐานที่บริเวณนี้ซึ่งเดิมเรียกกันว่า “เมืองท่า” หลังจากนั้นมาเมื่อมีการเกณฑ์พลจากการสู้รบก็ถูกเกณฑ์มาอยู่และสร้างบ้านเรือนเพิ่มอีกระลอกหนึ่ง จนได้รับการตั้งเป็นเมืองท่าขอนยางในสมัยรัชกาลที่ 3 และมีพัฒนาการมาตลอดจนถึงปัจจุบัน

ด้านตำนานท่าขอนยาง พบว่ามีการเล่าตำนานของนักปราชญ์ ภูมิปัญญา และเอกสารแตกต่างกัน เมื่อมีการชำระก็จะได้ข้อมูลที่แตกต่างเพราะมีความเห็นแตกต่างกัน ทีมวิจัยจึงเก็บข้อมูลไว้ทั้งหมด กล่าวโดยสรุปคือ ตำนานเมืองท่าขอนยาง ที่ได้ชื่อว่า ท่าขอนยาง เพราะเป็นต้นไม้ยางที่เจ้าเมืองผูกจะเข้าไว้หักพาดฝั่งแม่น้ำชีแถวบริเวณท่าข้ามวัดเจริญผล จะเข้าหลุดไปได้กินลูกสาวเจ้าเมือง บางคนเห็นว่า ไม่ได้กินลูกสาวเจ้าเมือง แต่กินสามเณรวัดเจริญผล หลังจากนั้นจะเข้าถูกฆ่าตายในบริเวณท่าข้ามนั้น บางความเห็นบอกว่า จะเข้าถูกไล่ล่าและถูกฆ่าตายที่วังสามหมอ อยู่ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีในปัจจุบัน และต้นยางนั้นกลายเป็นสะพานใช้สัญจรข้ามมาตลอดจนได้ชื่อว่า ท่าขอนยาง เมื่อไม้สะพานผุหัก จึงสร้างสะพานแขวนข้ามแทน

ด้านภาษา ทีมวิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามและศึกษาเปรียบเทียบการข้อมูลเอกสารที่มีผู้ศึกษาวิจัยไว้ พบว่า ภาษาลื้อบ้านท่าขอนยาง มีความแตกต่างจากลื้อถิ่นอื่นบ้างบางคำศัพท์และสำเนียง กล่าวโดยสรุปก็คือ ภาษาลื้อที่ชาวบ้านท่าขอนยาง ใช้พูดกันอยู่ในปัจจุบันมีสำเนียงที่แตกต่างไปจากภาษาไทยอีสาน มีบางคำที่ใช้แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เป็นต้นว่า ชาวลื้อบ้านท่าขอนยางสามารถพูดและใช้สระ เ-อ ได้อย่างถูกต้องชัดเจนดีกว่าไทยอีสานกลุ่มอื่นที่มักออกเสียงเป็นเอีย หรือการออกเสียง ฮ แทนพยัญชนะ ร ในสำเนียงไทยภาคกลาง นอกจากนี้ทีมวิจัยยังได้ศึกษาคำศัพท์และประโยค เปรียบเทียบกับภาษาไทยอีสานและกลางอีกด้วย

ด้านการละเล่น พบว่า ไม่มปรากฏมีเอกสารที่มีการศึกษาการละเล่นพื้นบ้านญ้อ ทีมวิจัย จึงเก็บข้อมูลภาคสนามจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และเก็บเป็นฐานข้อมูล การละเล่นที่ศึกษาได้แก่ หมาก ต่อไก่ หมากอีหมากอำ นู๋เนียม หมากโข่งโหล่ง ปลาบึกเล่นมาหาด และหมากจิ้มหม่อมี

การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ได้เก็บทั้งวิธีการเล่น จำนวนผู้เล่น เพลงประกอบ การละเล่น และเทศกาลที่เล่นด้วย นอกจากนี้ยังได้นำมาชำระให้เป็นเอกภาพเดียวกันด้วย เช่น การละเล่นหมากจิ้มหม่อมี

ชื่อการละเล่น - หมากจิ้มหม่อมี

ประเภทการละเล่น - เพื่อความสนุกสนาน

จำนวนผู้เล่น - จำนวน 5-10 คน

สถานที่เล่น - ใต้ถุนบ้าน ลานบ้าน

เวลาเล่น - เวลาใดก็ได้

วิธีการเล่น

เริ่มต้นโดยคัดเลือกผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้หมอบ ผู้เล่นที่เหลือนั่งเป็นวงล้อม แล้วแบมือทั้ง 2 ข้างบนหลังผู้หมอบ ผู้เล่นคนหนึ่งจะเป็นผู้เริ่มเล่น โดยถือเศษไม้เล็กที่ซ่อนได้ง่าย จิ้มไปบนฝ่ามือ ของผู้เล่น คนอื่น ขณะที่จิ้มจะมีเพลงร้องประกอบ 1 รอบ เมื่อเพลงจบต้องหยุดจิ้ม เศษไม้ตกลง อยู่ในมือของผู้ใด จะต้องกำไว้ให้มิดชิด ทุกคนเอามือออกจากหลังผู้หมอบ พร้อมแสดงท่าทาง หลอกล่อ ไม่ให้จับได้ คนที่หมอบลุกขึ้น แล้วทายว่าเศษไม้อยู่กับผู้ใด ถ้าทายถูก ผู้ที่กำเศษไม้ไว้ จะต้องลงไปหมอบแทน แล้วเล่นต่อไป

เพลงประกอบ

“จิ้มหม่อมี มาจีหม่อมน หักคอคน เชื้อหน้านกกด หน้านกกด หน้าลองหน้าลาย หน้าผีพาย หน้ากิกหน้าก้อม ยอมเยะ ตะแคะตะกาง หนทางบ่อไหล่ ไล่บ่อได้ เขาฟัดเขาฟัน ไทย เวียงจันทร์ ถือแหวนเบื่องซ้าย ขยายออกตอกทอย คอยฟัด”

1.2 การฟื้นฟูและการอนุรักษ์ หลังจากทีมวิจัยได้รวบรวม คัดสรร และชำระข้อมูลต่าง ๆ แล้ว จึงนำมาสร้างกระบวนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ดังกล่าวแล้วในขั้นตอนการวิจัย เกิดการร่วมกันฟื้นฟูและการอนุรักษ์จากชาวญ้อบ้านท่าขอนยาง ทั้ง ทุกรุ่นและทุกฝ่าย โดยมีการสร้างกระบวนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม เช่น

- กระบวนการทดลองปฏิบัติการสืบทอดภาษาและการละเล่น
- การเล่าตำนานและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากรุ่นเก๋าสู่รุ่นใหม่
- เยาวชนร่วมปฏิบัติการละเล่นพื้นบ้าน

เมื่อสิ้นสุดกระบวนการทดลอง ทีมวิจัยและชาวบ้านได้กำหนดเป็นแนวทางในการฟื้นฟู และการอนุรักษ์ในงานเทศกาลต่าง ๆ ที่ชุมชนกำหนดจัดขึ้นในแต่ละช่วงในปีหนึ่ง ๆ เช่น งานไหลเรือไฟ งานสงกรานต์ และงานเข้าพรรษา เป็นต้น ทุกครั้งจะต้องมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ทุกงาน

1.3 การสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยชุมชน ทั้งการร่วมคิดในเบื้องต้น การสร้างกระบวนการร่วมกัน การแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และการสืบทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า ชาวบ้านได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันด้านการสืบทอดภาษาและการละเล่น ด้านการเล่าตำนาน และการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงมีหลักสูตรท้องถิ่นว่าด้วยภาษาและวัฒนธรรมผู้เฒ่าสอนลูกหลานเกิดขึ้นในโรงเรียนท่าขอนยางพิทยาคม สำหรับให้ลูกหลานชาวท่าขอนยางได้เรียนรู้ และกำลังร่วมกันคิดสร้างกระบวนการเรียนรู้สำหรับชุมชนในหมู่บ้านท่าขอนยาง โดยยึดพื้นที่สาธารณะและวัดเป็นศูนย์กลาง นอกจากนี้ยังรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในหมู่บ้านท่าขอนยางเป็นผู้นำในการจัดการการเรียนรู้ในชุมชนอีกด้วย

1.4 การสร้างฐานข้อมูลด้านภาษาและวัฒนธรรมผู้เฒ่า ชาวบ้านได้เริ่มต้นเก็บข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่เป็นเอกภาพเดียวกันและจัดทำเอกสาร วิกิทัศน์ พร้อมทั้งเผยแพร่ในที่สาธารณะ ทั้งนี้ยังมีมติชาวบ้านให้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมผู้เฒ่าสอนลูกหลานเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ในด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และการแก้ปัญหาการสูญหายทางด้านวัฒนธรรม ผลจากการวิจัยในข้อนี้ พบว่า ฐานข้อมูลที่ชาวบ้านต่างร่วมกันนำเสนอและเก็บเป็นฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาทั่วไปนั้น เป็นข้อมูลที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและเป็นข้อมูลที่ชาวบ้านร่วมกันคิดค้นและทำเอง เอกสารด้านภาษา ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการละเล่นพื้นบ้าน

2. อภิปรายผล

2.1 กระบวนการปฏิบัติการวิจัย

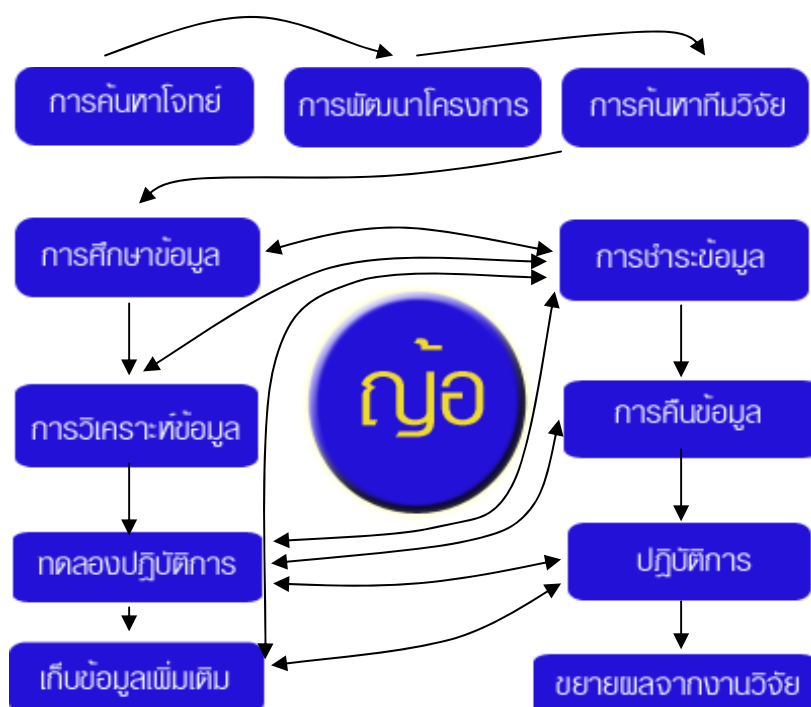
การวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทุกขั้นตอนและกิจกรรมต่าง ๆ เกิดจากการประชุมระดมความคิดเห็นและร่วมปฏิบัติด้วยกัน โดยแบ่งกิจกรรมเป็น 8 ขั้นตอน ดังนี้

1. การค้นหาโจทย์วิจัย
2. การค้นหาทีมวิจัย
3. การเก็บข้อมูล
4. การสังเคราะห์ข้อมูล
5. การชำระข้อมูล
6. การนำเสนอข้อมูลต่อท้องถิ่น

7. การปฏิบัติการ

8. การขยายผลและสรุปงานวิจัย

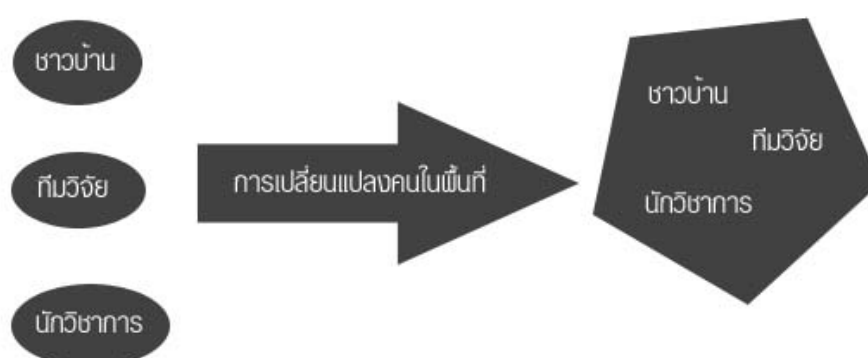
กระบวนการต่าง ๆ ที่ทีมวิจัยได้จัดขึ้นนี้ ได้ดำเนินการไปตามลำดับ และมีการจัดกิจกรรมซ้ำบ้าง แต่ในแต่ละกระบวนการจะเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกระบวนการถัดไปอีก กล่าวคือ เมื่อมีกระบวนการหาโจทย์วิจัย กระบวนการค้นหาทีมวิจัยก็เกิดขึ้น เมื่อเกิดทีมวิจัยแล้วก็เกิดกระบวนการเก็บข้อมูล แต่ก็ต้องมีกิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพทีมวิจัยมาแทรกในระหว่างการเก็บข้อมูลก็คือ การค้นหาทีมวิจัยฝ่ายสนับสนุนคือ นักเรียน นิสิตนักศึกษา เป็นผู้ช่วยในการเก็บข้อมูล และมีโครงการปลูกจิตสำนึกและโครงการอบรมวิธีการเก็บข้อมูล เพื่อนำเครื่องมือที่ได้จากการอบรมไปเก็บข้อมูล เมื่อกระบวนการเก็บข้อมูลเสร็จสิ้น กระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลโดยทีมวิจัยและชาวบ้านก็เกิดขึ้น แต่เมื่อมีปัญหาในการจัดการข้อมูลให้เป็นเอกภาพกัน ก็เกิดกระบวนการชำระข้อมูลขึ้น และนำข้อมูลคืนต่อสาธารณะเพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมอีก จึงเกิดกระบวนการปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย และสุดท้ายที่สุดก็คือกระบวนการนำงานวิจัยขยายผลเพื่อการเปลี่ยนแปลงและแก้ปัญหาในชุมชน

แผนผังที่ 7 แสดงความสัมพันธ์ของกระบวนการในการทำวิจัย

จากแผนผังนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในการจัดกิจกรรมกระบวนการทำวิจัย การทำวิจัยในครั้งนี้มีความเป็นลำดับตั้งแต่การค้นหาโจทย์วิจัยตลอดจนการขยายผลงานวิจัย แต่สิ่งที่ปรากฏเห็นได้ชัดก็คือ การย้อนกลับในแต่ละกระบวนการหลังจากการชำระข้อมูล มีการย้อนศึกษาข้อมูล ทดลองปฏิบัติการ และการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม แม้แต่การปฏิบัติการแล้วก็ตาม ยังต้องย้อนเก็บข้อมูลเพิ่มเติมและทดลองปฏิบัติการไปพร้อม ๆ กันไปด้วย

2.2 การเปลี่ยนแปลงคนในพื้นที่

แผนผังที่ 8 แสดงการเปลี่ยนแปลงความร่วมมือกันในการวิจัย

จากแผนผังนี้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงการทำวิจัยและการร่วมปฏิบัติการกันอย่างมีส่วนร่วม แต่เดิมยังแยกกันพัฒนา เก็บข้อมูล และแยกกันอยู่อย่างเอกเทศ แต่เมื่อเกิดการวิจัยขึ้น มีการร่วมกันอย่างเห็นได้ชัด ชาวบ้าน ทีมวิจัย และนักวิชาการ ต่างร่วมกันอยู่ในกรอบเดียวกัน ซึ่งแสดงให้เห็นเกี่ยวกับความคิดและพฤติกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้าน ทีมวิจัย และนักวิชาการ มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

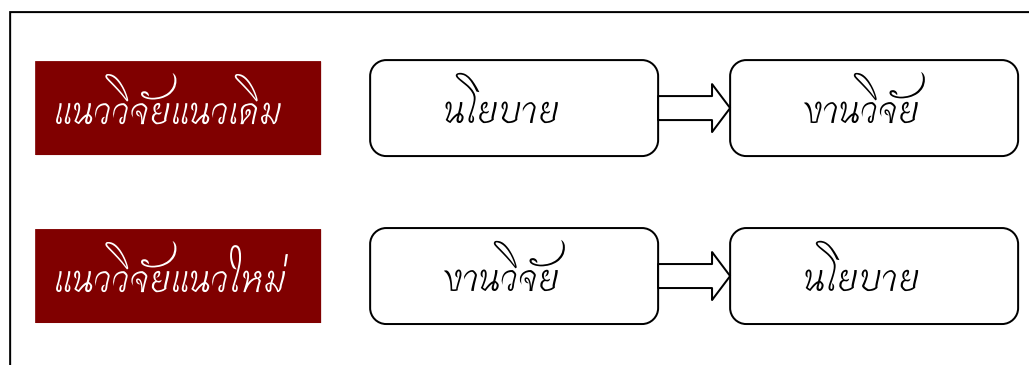
2.3 แนวคิดทฤษฎี และองค์ความรู้

แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาศึกษาในงานวิจัยในครั้งนี้ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม, แนวคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์ และแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

2.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยมีส่วนร่วม

งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเป็นงานวิจัยในลักษณะที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามามีกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผนและทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบและเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (Action Research) เพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยมีกระบวนการทำงานอย่างเป็นเหตุเป็นผล งานวิจัยลักษณะนี้ต่างจากงานวิจัยอื่น ๆ อย่างมาตรงที่มีได้เน้น “ผลงานวิจัย” เป็นหลัก แต่เน้นด้าน “กระบวนการ” ในฐานะ “เครื่องมือ” ที่จะเพิ่มพลังชุมชน

เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตัวเอง เป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การเสริมความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังตารางเปรียบเทียบแนวคิดเดิมกับแนวคิดในการวิจัยท้องถิ่นได้ ดังนี้

แผนผังที่ 9 แสดงการเปรียบเทียบงานวิจัย

ดังนั้น โจทย์วิจัยที่เกิดขึ้นในงานวิจัยนี้ เป็นโจทย์ที่ชาวบ้านท่าขอนยางร่วมกันคิด ตั้งคำถาม และนำมาตั้งเป็นวัตถุประสงค์ในการวิจัย ผลการวิจัย จึงเป็นรูปแบบในเชิงกระบวนการมากกว่าที่จะได้เป็นงานวิจัยเชิงข้อมูล จะเห็นได้ว่า การดำเนินการในขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อของงานวิจัยนี้ ก็เพื่อขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับระหว่างนักวิชาการกับชาวบ้านท่าขอนยาง นอกจากนี้ยังร่วมกันศึกษาถอดบทเรียนองค์ความรู้ทั้งจากเอกสารต่าง ๆ ซึ่งนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในศึกษาวิเคราะห์หาแนวทางในการฟื้นฟูและอนุรักษ์

ผลการวิจัยที่ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนที่สุดในงานวิจัยนี้ก็คือ กระบวนการสร้างความสำนึก กระบวนการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น กระบวนการศึกษาข้อมูลท้องถิ่นทั้งในเชิงเอกสารและภาคสนาม และกระบวนการสร้างฐานข้อมูลของชุมชน ซึ่งเกิดจากการร่วมกันคิดแก้ปัญหาที่ชาวบ้านได้ร่วมกันปฏิบัติการวิจัย

2.3.2 แนวคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์

เมื่อนำแนวคิดมาศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ ซึ่งอาศัยอยู่ในบ้านท่าขอนยาง แล้วมีกระแสหลักสนใจเรื่องของการปรับตัวของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อม เมื่อพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อันมีการเกิดขึ้นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม กระบวนการสื่อสารอย่างไร้พรมแดน และการพัฒนาในพื้นที่เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อที่อาศัยอยู่ก่อนเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่มีการปรับตัวเพื่อการอยู่รอด และการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น การ

สร้างหอพัก การแบ่งพื้นที่บ้านตนเองที่อาศัยอยู่เป็นบ้านเช่า และการปรับเปลี่ยนทางด้านอาชีพจากเกษตรกรรมเป็นค้าขายและอื่น ๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการปรับตัวในด้านการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มวัฒนธรรมอื่น ซึ่งเป็นการปรับตัว จะเป็นเรื่องที่สำคัญเมื่อมีการสัมพันธ์และการขัดแย้งที่เกิดขึ้น การปรับตัวของชาวญ้อกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นนี้ ชาวญ้อสามารถปรับตัวได้อย่างแนบเนียน นั้นหมายถึงชาวญ้อปรับตัวทางด้านการใช้ภาษาในการสื่อสาร การแต่งกาย การนำวัฒนธรรมอื่นมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใช้ให้เหมาะสมกับชาติพันธุ์ของตนเอง ความขัดแย้งทางด้านชาติพันธุ์มีน้อยมาก มีการสร้างกระบวนการในชุมชนเพื่อนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในแบบพึ่งพากันแล้ว แต่ก็ยังมีผลทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อมีอำนาจต่อรองมากกว่ากลุ่มอื่นในหมู่บ้าน จะสังเกตเห็นเกี่ยวกับการเลือกตั้งผู้นำหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และสมาชิกเทศบาล กลุ่มที่ได้รับเลือกตั้งมากที่สุดก็คือ กลุ่มญ้อ แต่ก็ไม่ได้สร้างความรังเกียจให้เกิดขึ้นสำหรับกลุ่มอื่น ๆ ที่อยู่ในหมู่บ้านจนเป็นที่เคารพของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ เช่นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 เมื่อเลือกตั้งใหม่ก็ได้คนที่ไม่ได้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ที่เดินทางมาอาศัยอยู่นาน จนได้รับความไว้วางใจ นี้แสดงให้เห็นว่าการปรับตัวในการสร้างความสัมพันธ์ และการยอมรับบุคคลอื่น ในฐานะเป็นเพื่อนร่วมหมู่บ้านเป็นสิ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อได้ทำให้เห็นชัดเจน ไม่ได้ทำให้เกิดกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีฐานะและศักดิ์ศรีไม่เท่ากัน

นอกจากนี้การยอมรับบทบาทหน้าที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าเป็นอัตลักษณ์ที่ชัดเจน คือ การปฏิบัติตามผู้นำ ทั้งที่เป็นผู้นำทางการ หรือทางราชการ และผู้นำไม่เป็นทางการ คือ ผู้รู้ ผู้มีอาวุโส และพระสงฆ์ กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อยอมรับการนำพาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้นำทั้งหมดนี้

2.3.3 แนวคิดทางด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

เมื่อศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ จะเป็นวิถีแห่งการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน อาจเกิดขึ้นเพราะสังคมเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมดั้งเดิมก็ยังมีปรากฏให้เห็นในกลุ่มผู้สูงอายุ และพระสงฆ์ แต่ก็ไม่ได้ยึดติดในการวัฒนธรรมดั้งเดิมจนถึงเกาะไม่ออก ยังยอมรับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและการนำวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี ที่ปรากฏชัดที่สุดก็เช่น

- การไหลเรือไฟ ซึ่งเป็นงานประจำหมู่บ้าน มีการปรับเปลี่ยนในการจัดงาน ปรับเปลี่ยนเรือไฟ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น แต่ก็ยังคงแนวคิดเดิม ก็คือ เมื่อถึงวันออกพรรษาจะจัดมีต้น

กัลปพฤกษ์หน้าบ้านเกือบทุกหลังคาเรือน หรือหน้าบ้านของผู้ที่ตนเองเคารพ โดยรวมกันหลายครัวเรือนมาสร้างต้นกัลปพฤกษ์ แต่ก่อนทำอย่างไร ปัจจุบันก็ยังคงทำอย่างนั้นเหมือนกัน

- การเทศน์มหาชาติ เป็นประเพณีที่ชาวอุบลฯทำจนยังได้ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเอง โดยมีการเทศน์มหาชาติเวียนตามวัดในพื้นที่ โดยกำหนดวันไม่ตรงกัน และร่วมกันฟังเทศน์มหาชาติในทุกวัด

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 การทำวิจัยครั้งนี้เป็นการนำเสนอเพียงบางประเด็น ยังมีประเด็นปัญหาต่าง ๆ ทางด้านสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ต้องแก้ไข ถ้ามีงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาก็จะเป็นการดี

3.2 การทำวิจัยในชุมชนเมืองกับชุมชนชนบทมีความแตกต่างกัน ผู้วิจัยควรคำนึงถึงบริบทสังคม สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ด้านการเมืองให้มาก เพื่อการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมจะได้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์

3.3 กองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นควรสนับสนุนงบประมาณในการวิจัยในพื้นที่ที่เคยทำวิจัยแล้วพบปัญหาเพิ่มอื่น ๆ ที่สนใจในการปรับเปลี่ยนและแก้ไขปัญหา

บรรณานุกรม

- งามพิศ สัตย์สงวน. วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : บริษัทเท็กซ์ แอนด์ เจอร์ พับลิเคชั่น, 2545.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2539
- จำรูญ พัฒนสร. ประวัติเมืองอรัญ(ตอนที่ 1). ปราจีนบุรี : โรงพิมพ์ประเสริฐศิริ, 2521.
- เจมส์ อาร์ เชมเบอร์เลน. “ความโทจากเมืองหม่วน” ในรวมบทความประวัติศาสตร์ รสสุคนธ์ ชันธุ
นภา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์, 2529 หน้า 84.
- ทองคูณ หงษ์พันธุ์. “กลุ่มชาติพันธุ์และภาษากลุ่มน้ำโขงของประเทศไทย”, มนังอีสาน. สกลนคร :
โรงพิมพ์สกลนครการพิมพ์, 2522.
- บุญยงค์ เกศเทศ. วัฒนธรรมชาวไทยยื้อศึกษากรณีบ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด
มหาสารคาม. มหาสารคาม : ฝ่ายวิจัยและประเมินผล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม, 2534
- ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองท่าขอนยางและเมืองกันทรวิชัย. มหาสารคาม :
โครงการตำรา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2546
- ปรานี วงษ์เทศ. สังคมวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2539.
- แผนที่ภาษาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยทางภาษาไทยและภาษาพื้นเมืองถิ่น
ต่าง ๆ สถาบันศูนย์ภาษาอังกฤษ ทบวงมหาวิทยาลัย, 2520.
- เมธี ดวงสงค์. ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท่าอุเทน. นครพนม : โรงพิมพ์ ส.วัฒนา, 2514.
- ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- เรืองเดช ปันเพ็ญชาติย์. ภาษาถิ่นตระกูลไทย. กทม. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา
ชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล. 2531.
- สุรจิตต์ จันทร์สาขา. “ภาคอีสานในอดีต (ฉบับย่อ)”. อีสานศึกษา. มหาสารคาม : วิทยาลัยครู
มหาสารคาม, 2532.
- สุรัตน์ วรจักรรัตน์. “คนอีสานมาจากไหน : ศึกษากรณีชนกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาษา”. อีสานศึกษา.
มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2532.
- สนิท สมักรการ. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ. รายงานการวิจัยการศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทด้านการประกอบอาชีพของชาวนาชนบทอีสาน. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535.

ศรีพิน ศิริวิศิษฐ์กุล. ลักษณะภาษาผู้อุ้ย ตำบลคลองน้ำใส อำเภอรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.

ศิริกมล สายสร้อย “ชุมชนชาวญ้อในอรัญประเทศ” ใน เมืองโบราณ ปีที่30 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม 2547

อานนท์ อาภาภิรม. มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : บำรุงนุกุลกิจ, 2525.

อานันท์ กาญจนพันธ์. พลวัตรของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรมกระบวนทัศน์และบทบาทประชาสังคม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

Brown, Marvin.J. From Ancient Thai to Modern Dialects. Bangkon : Social Science Association Press of Thailand, 1965.

chamberlain, James R. “Tone Borrowing in Five Northeastern Dialect”, Tai Phonetics and Phonology. edited by Jimmy G. Harres and Richard B. Noss. Bankok : Ciel, 19

Julian H. Steward. Theory of Culture Change. Urbana Chicago London : University of Illions Press. 1963.

Fredric Barth. “Ethnic Groups and Boundaries” In Ethnicity New York : Oxford University Press. 1996

Abner Cohen. Urban Ethnicity. London : Tavistock Publications, 1974.

Fredrik Barth. Ethnic Groups and Boundaries, The Social Organization of Cultural Difference. Boston : Little Brown and Company 1969.

Keyes Charles F. Ethnic Adaptation and Identity : The Karen on the Thai Frontier with Burma. Philadelphia : 1979.

ภาคผนวก

- 1.ภาพถ่ายทีมวิจัยและภาพถ่ายผู้เข้าร่วมกิจกรรม
2. ภาพวาดบรรยายเรื่อง

ภาพวาดบรรยายเรื่อง

